

HOLMI

XXV. évfolyam 12. szám

2013. december

Szerkeszti: Réz Pál (főszerkesztő),
Radnóti Sándor (bírálat), Várady Szabolcs (vers), Závada Pál (széppróza),
Szalai Júlia, Voszka Éva

Szerkesztőbizottság: Bodor Ádám, Dávidházi Péter,
Göncz Árpád, Kocsis Zoltán, Lator László,
Ludassy Mária, Nádasdy Ádám, Rakovszky Zsuzsa.
Tördelőszerkesztő: Környei Anikó. A szöveget gondozta: Zsarnay Erzsébet

---

TARTALOM

- Kurtág György–Samuel Beckett: Roundelay* • 1475
Samuel Beckett: Körtánc (Imreh András fordítása) • 1476
Tandori Dezső: Körhinta-részletek • 1476
Kurdi Imre: Kosztolányi • 1477
    Árnyékba délután • 1478
    És hogy az milyen • 1478
Karádi Márton: A tárgyak új élete • 1479
    Kilégzés • 1479
*Csehly Zoltán: A verejték érzékisége. Nádasdy Ádám
költészetéről* • 1480
Nádasdy Ádám: Ítélni kéne • 1491
Bárdos László: Ne nézz... • 1492
Fohász sugallatért. *Albert Zsuzsa két beszélgetése
Rába Györggyel* • 1493
*Lukácsy András: Egykori bandatag vallomása
Szántó Piroska születésének századik
évfordulóján* • 1499
Szántó Piroska három levele Várady Szabolcsnak • 1505
Levelek *Szántó Piroska* hagyatékából (*Közzéteszi
Gréczy Emőke*) • 1510
Jemnitz Sándor naplójából (Közzéteszi Jemnitz János) • 1522
Babiczy Tibor: A nyárfa • 1528
    Vaskori töredék • 1529
Follinus Anna: Csonthéj • 1529
    Egy buborékfújó kisgyerekekre • 1530

- Bán Zoltán András*: Keserű (I) • 1530
Balogh Attila: Numero XXXVIII • 1560
Veliky János: Eötvös József koreszméi • 1565
Villányi László: A fontos ember • 1571
A katonai attasé • 1571
A matrózlány • 1572

FIGYELŐ

- Selyem Zsuzsa–Nóvé Béla*: Két bírálat egy könyvről
(György Péter: Állatkert Kolozsváron –
Képzelt Erdély) • 1573
Lőrinc László: Múltütközések (Nóvé Béla: Múltunk,
ha szembejön. Önkényuralmi
emlékeink) • 1587
Lengyel András: A megtartó (Scheiber Sándor
emlékezete) • 1591

A *Holmi* postájából

- Kovács András Ferenc*: Kedves Sarolt! [Ki volt Boján János?] • 1595

Megjelenik havonta. Felelős kiadó: Réz Pál. Vörösmarty Társaság
Levélcím: HOLMI c/o Réz Pál, 1137 Budapest, Jászai Mari tér 4/A
Terjeszti a Nemzeti Hírlapkereskedelmi Rt. és a regionális részvénytársaságok
Előfizetésben terjeszti a Magyar Posta Rt. Hírlap Üzletág
Előfizethető közvetlenül a postai kézbesítőknél, az ország bármely postáján,
Budapesten a Hírlap Ügyfélszolgálati Irodákban és a Központi Hírlap Centrumnál
(Bp. VIII., Orczy tér 1. Tel.: 06 1/477-6300; postacím: Bp. 1900)
További információ: 06 80/444-444; hirlapelofizetes@posta.hu
Előfizethető még postai utalványon Závada Pál címén (1092 Budapest, Ráday u. 11–13.)
Előfizetési díj fél évre 4980, egy évre 9960 forint, külföldön 60, illetve 120 euró
Tördelte: Kardos Gábor. Nyomtatta az ADU PRINT Kft. Vezető: Tóth Béláné

A HOLMI honlapja: www.holmi.org

ISSN 0865-2864

Kurtág György–Samuel Beckett

ROUNDELAY

2013 VIII. 28

Vidoseky Lászlónak Kurtág György

Calm, scorevole

pp *pp* *pp* *pp*

on all that stand at end of day steps sole sound long sole sound

more

un-til un-bid-den stay then no sound on all that stand

P, dolce, semplice *f* *molto misurato*

long no sound un-til un-bid-den go steps sole sound

ppp, legatissimo *P, dolce, semplice* *ritempo*

long sole sound on all that stand at end of day

85-2013-5-28

Samuel Beckett

KÖRTÁNC

a part mentén
a nap végén
lépésneszek
soká neszek
aztán elálldogálás
és semmi nesz
a part mentén
sokáig semmi nesz
aztán továbbállás
lépésneszek
soká neszek
a part mentén
a nap végén

Imreh András
fordítása

Tandori Dezső

KÖRHINTA-RÉSZLETEK

1. Egy régi viccre

(„Mennyi? – Negyven. – Mi negyven? – Mi mennyi?”)

- Most múlt el.
- Mi?
- Mondom, most múlt el.

Változat:

- Most múlt el.
- Mi „most múlt el”?
- Mondom, most.

2. Kurtág–Beckett

És mégse.   És mégis.
És mégis.   És mégse.

És még *is*.   És *még is*.
És még *se*.   És *még se*.

Kurdi Imre

KOSZTOLÁNYI

A Dezső egész jól elvult különben,
mármint a Kosztolányi.
Bámult bambán maga elé, és
elfelejtett kondoleálni.

Persze nem is láthatta rajtunk, és nem
láttam akkor még én sem.
Csobogott a kút, szóval hallani se lehetett, pedig
közeledett a végem.

Igaz, legalábbis gyanús lehetett volna a túlon túl
precíz keretes szerkezet.
Hogy pont ott raklak föl az utolsó buszra, ahol
az elsőről levettelek.

A kettő között meg... Volt egypár retour, na és.
A franc tudja, mit akartam.
Legalább volt nálam napszemüveg, azzal
jól kitakartam.

Rohantam, naná, egész hazáig, mondhatni
se élőn, se holtan.
Nyilván nem voltam magamnál, még
mindig nálad voltam.

Tökmindegy, végül is ki cseszte el.
Föladtad, föladtam.
Most kereshetek új csajt a puha plédhez,
amit tőled kaptam.

ÁRNYÉKBA DÉLUTÁN

Most már le lehet lazulni. Le lehet
söpörni a teraszt, kiülni az árnyékba délután, bá-
mulni a hangyákat. Ezek még rohannak, a franc
se érti, hová, leginkább összevissza, pedig már nem

kell, se buszhoz, se vonathoz. Ki lehet
kapcsolni végre a mobilt, vagy legalábbis lené-
mítani, és majd csak akkor írni vissza, ha éppen
úgy adódik. Már ha jönne új sms, de valójában

csak a régieket írja felül utólag a csönd.
Egyszer majd sor kerülhet akár a boros-
tánra is a kertben, netalántán a félig már amúgy is

elszáradt tujákra, ki lehet irtani a fű között terjedő
mohát. Ennyi maradt, soknak épp elég
ez is.

ÉS HOGY AZ MILYEN

Tudok róla ezt-azt. Ismerem
a haja illatát, az érintése súlyát, a szeméremajka
ízét. Tudom, hogyan ernyed el, amikor elalszik, tudom, hogyan
vetkőzik, hogyan öltözik, is-

merem a színeit, a hangját, a ruháit. Azt viszont soha nem
fogom megtudni most már, hogyan ér-
kezik haza, mondjuk, egy hétköznapi délután, bosszúsan-e vagy
csak fáradtan, és hogy az milyen. Hogy hogyan ér-

kezik haza *egyáltalán*. Hogy hallgat-e akkor, vagy öm-
lik belőle a szó, hogy testmelegre
vágyik-e inkább, vagy arra, hogy békén

hagyják. És persze eldönthetetlen marad most
már az is, hogy vajon használt volna-e bár-
melyikünknek, ha valaha megtudom.

Karádi Márton

A TÁRGYAK ÚJ ÉLETE

Azt hiszem, elmentél. Tulajdonképpen nem bánom.
El akarom hitetni magammal,
hogy a mozdulatok okozzák a függőséget,
mint néhány dohányosnál,
nem is olyan képtelenség, ha belegondolunk,
olvastam egyszer egy enyhén autista fiúról,
aki készítettett magának egy széket, aminek a karfái ölelő
karokat mintáztak,
naponta háromszor belefeküdt, és ettől jól érezte magát.

Úgy néz ki, mindent elvittél.
Mosás után vettem észre, hogy a fél pár
piros zoknid itt maradt, fehér ingeim közé keveredett,
darabonként szedegetem ki a rózsaszín foltos ruhadarabokat,
felveszem az egyiket, és az utcára érve megállapítom,
éppen úgy nézek ki, mint akit most lóttak mellkason.

KILÉGZÉS

Most, hogy megtörtént,
téged kifejezetten zavar az orvosok bizalmaskodása,
kedvességük,
mint egy szék karfájának az íve,
az ember kezének elképzelt formájához igazodik.
Míntha minden mozdulatukkal figyelmeztetnének,
hogy te hiába kérdezted tőle, hol fáj,
csak őket igazította útba,
körültekintően, ahogy régen a turistákat,
ha megkérdezték, merre találják a látványosságokat.
Bizonyos szempontból magától értetődő, hogy eltávolodtatok.
A fertőzés veszélye miatt óvatosnak kellett lenned,
és kesztyűben megfogni a kezét olyan volt,
mint a keresztnevéen szólítani az apád.
Aztán már csak a test maradt meg neked,
meg a kérés a végrendeletben, hogy a tengerbe temesd.

Úgy fogalmazott, neked is látnod kell azt a vizet,
nézd meg te is,
ahogy kifutnak a nyílt vízre az óceánjáró hajók,
és egyre kisebbre zsugorodva eltűnnek az ember szeme elől.
Többet nem írt, mert tudta, magától megtörténik,
ő például azt képzelte több mint hetven évvel ezelőtt,
hogy nem ölték meg a lágerben a szüleit,
hanem ott vannak valamelyik kabinban,
és akár a távolodó hajók, ők is szépen, lassan tűnnek el.

Csehy Zoltán

A VEREJTÉK ÉRZÉKISÉGE

Nádasdy Ádám költészetéről

„Nemüktől tisztította meg az érzelmeket, s ezért hatnak ilyen erotikusan e versek. Nem tudom, ki szólít meg vagy kit szólítok meg én a versben. Nem tudni, melyik vers kire vonatkozik. [...] Nádasdy a karaktert jeleníti meg a személy neve, a személy neve nélkül. Magyarul ezt minden modorosság nélkül meg lehet tenni. A nők olykor külön meg vannak nevezve, de gyanítom, hogy ezek a versek többnyire fiúkba vagy férfiakba szerelmesek. Főleg nő szeretnék lenni, amikor ezeket a verseket olvasom.”¹

(Nádas Péter)

„Nádasdy mindig tapintatosan verejtékezik” – írja Bazsányi Sándor a VEREJTÉK VAN A SZOBROKON című kötetéről,² s ezzel mintegy jelzi azt a szemérmes keretek közt mozgó, sejtető szövegmegformálási stratégiát is, mely Nádasdy szövegeit nem tematikai vagy lexikális szinten teszi radikálissá: költészetének radikalizmusa nyelvi-poétikai természetű, az intimitás kódolásának magasiskolája. A hol tárgyias, hol személyes, a „késő modern és a posztmodern határán egyensúlyozó poétika”, a szerep és szerepnélküliség (mely azonban „nem kombinálódik a nyelvi megelőzőtség elvével”), azaz a szélsőségek közti egyensúlyozás szinte permanensen visszatérő minősítése Nádasdy költészetének.³ A polarizálás játékot Bodor Béla fejlesztette (alighanem ironikus) elméletté, aki az „egyetemi” vagy „kari” poézis „megbélyegző” univerzumát (olyan neveket sorolt ide Nádasdyé mellé, mint például Géher István, Várady Szabolcs vagy Ferencz Győző) töltötte ki a maga frappáns ellentétpárjaival, melyek csoportosan vagy legalább szólóban, de valóban kihagyhatatlanul szerepelnek szinte minden egyes Nádasdy-kritikában is. Ezek a dichotómiák a következők: láttató–képkerülő, intellektuális–érzéki, tárgyias–személyes, közérzeti–epikus, vallomásos–elidegenítő, világrosszalló–önostorozó, önironikus–panaszos. Bodor

szerint a kari poézis retorikája ezen ellentétpárok végletekig sarkítható feszültségeiből él.⁴ Ehhez hasonló poénként tehetnénk hozzá, hogy a kari poézis hasonló kritikai recepciója nélkül ezeket a jelenségeket nem biztos, hogy ilyen éles fényben látnánk.

Vári György már az első Nádasdy-kötet (KOMOLYABB VERSEK) egyik szövegében (SÓS SZELEK FÚJNAK) felfedezi a Nádasdy-költészetet szinte uraló „*perspektivikus distanciát*”, melynek lényege, hogy a felfokozottan jelen lévő alanyiség a reflexiók révén képes annulálni a lírai közvetlenség romantikus örökségét, melynek köszönhetően a költő „*a lírai alany centrális pozícióját egy éppen reflexivitása miatt problémátlanul betölteni nem képes figura*” marad.⁵ Margócsy István a KOMOLYABB VERSEK-ben még nyílt antimodernizmust látott, és szerinte Nádasdy ekkori „*beavató*” verseiben a „*szenimentális egyéniség kultusza kap új formát*”, és egy, a visszájára fordított ironia felől építkező (nem a nagy dolgok kicsik, hanem épp hogy a kicsik nagyok) „*új érzékenység*” jut itt meghatározó szerephez.⁶ A SÓS SZELEK FÚJNAK című vers amellett, hogy a szerelmi paradoxonok közhelyapparátusainak helyzetbe hozásával kísérletezik („*komoly szerelmek érdekelnek / szívfájdítóak, betölthetetlenek*”), és ezeket precíz algoritmus szerint le is bontja, az önreflexív tudatosság is érvényesül, mely kettős módon vonja be asszociatív terébe a „*devianciát*”. A dalszerűség, illetve a „*szenimentalizmus*” poétikai szinten teljesíti azt, amit Kavafisz és Alexandria bevonása az identitáspolitikára és a szerelmi költészet komplexusbeszéde terén. Margócsy ugyanezt már tulajdonképpen 1995-ben megfogalmazta: „*Akárhogy is nézzük, akárhogy is furcsálkodunk azon, hogy ilyen még ma is, posztmodern világunkban is lehetséges, el kell ismer-nünk: Nádasdy Ádám költészete maga a par excellence szerelmi költészet.*”⁷ Maga a szerző a VEREJTÉK VAN A SZOBROKON című válogatott kötet fülszövegében már egyenesen melegként definiálja önmagát a szerelem énekesének: „*Fiatalon sokáig nem akartam írni, mert meleg vagyok, és nem merem ezzel előállni, pedig a szerelemről van a legtöbb mondanivalóm.*”⁸ A testiség és a nyelv konfliktusa már a korai versek problémái közt kezd megizmosodni, a nemi szerep játéktérré válik, a kapcsolat a kifosztás, melyet a nyelv biológiailag motivált agressziója hajt végre, miközben a szerelmes ezt nevezi vallomásnak, és hagyományosan a lelkiekhez köti. A nemek, arcok, vonások elbizonytalanítása révén a retorikai satírozás módszere érvényesül: „*ma nincs gerincem, / ma nincs fix arcom, hangszínem, nemem sincs*”. E technika lényege minden látszat ellenére nem az, hogy eltüntessen vagy elbizonytalanítson valamit, hanem hogy jelezze a zavart magát, jelezze azt a bőséget, amely valamivel szemben itt igenis van és létezik. A szorítás, a szorongatás jelenléte elsősorban (AMI MÉG HÁTRAVAN) a felnőtt, érett férfiasság elváráshorizontjának konstans kihívásában testesül meg – talán épp ez a normaszorongás, a szerep beteljesíthetlenségének tudatosítása vagy ironikus analízise adja a későbbi Nádasdy-líra legfontosabb alapállását, a szimpátiára, csevegésre, együttérzésre, eleganciára való törekvést megcélzó retorikus-ságot. Az identifikációs sémák eltúlzó halmozása (AMI MÉG HÁTRAVAN, SZIVÁRVÁNY) a ráfogás, a játék és a képzelet univerzumaiba tolja ki az identitásproblémát, valahogy úgy, ahogy maga Nádasdy fogalmaz: „*féligkész világom / álmhoz sok, ébredéshez kevés*”. Végeredményben a szerepjátszó, lebegő én nem kér sokat: már a póz stabilitásába is bele-nyugodna („*mi lesz a póz, amelyben földet érek, / a póz, amely már mindig úgy marad?*”). De nemcsak a póz instabil, hanem a vágyott identitás maga is, mert a „*csillagok figyelnek*”. És a lét univerzumában a retorika és a norma gravitációja alkotja a központi, szinte észrevétlenül jelen lévő erőt. A csillagok figyelme (BOSSZÚ), azaz a transzcendencia az egyetlen, ami elszakadást jelenthet a gravitációtól: ez a menekülés egyetlen lehetséges iránya. Az öncenzúra helye ebben a szorításban van (SZÍNHÁZBA MENET), ezért lesz jogos a kérdés, hogy van-e valami más a sémán belüli teremtesen kívül a földi létezésben?

A SZÍNHÁZBA MENET című szonett ugyanakkor a coming out elodázásából fakadó feszültséggenerálás szokatlanul higgadt, szinte a perverzióig szenvtelen rajzaként is identifikálható.

Margócsy Nádasdy szerelemfelfogását Petri Györgyével szemben határozza meg: ebben az érzésvilágban az individualista szerelmes „*az önmagának és a szerelemnek kiszolgáltatott hős paradox, megszüntethetetlennek láttatott kettősségét képviseli*”.⁹ A szerelmes a teljes birtoklás illúzióját is elhessegeti, nehogy önmagát szüntesse meg a feloldódásban. Szilágyi Ákos ehhez teszi hozzá, hogy ezen a paradox helyzeten „*csak a platonikus lemonadás által égbe emelt szerelem férfitvallása segíthet*”, s ennél fontosabb és univerzálisabb a „*princípiummá lett érzékiség delejes ereje*”, azaz maga a csábítás, mely a Nádasdy-versek sajátja. Bojtár Endre szerint a szerelem ebben a költészetben élethelyzet, „*ontológiai probléma*”, melyből a vágyott test éppúgy hiányzik, mint a klasszikus szerelmes pozíciója.¹⁰

A szerelem ébredése és a róla szóló beszéd retorizálása, az én elvesztésének kezdeti kéjes rettenete a MEGINT A ZONGORA című költeményben szimptomatikusan jelenik meg:

*„Az új fiú langaléta volt,
lábszára végtelen, okos
borzas feje, s csodálatosan
hosszú ujjai. Zongorához ültettük,
én meg a régi barátom, aki
fölhozta, hogy eldicsekedjen:
az utcán ismerkedtek meg. Játszani kezdett
(megint a zongora fűzi szorosra
sodronyaim), valami
kivételes, szivárgó Bach-zenét.”*

A test, a nemiség, az én a létezés hangszere lesz: ezek megszólaltatása pedig érzéki létesztétika. Ady fekete zongorájának szimbolizmusa itt megtörik: maga a befogadó válik hangszerré, és az interakció jellege a megszólaltatás érzékelésének függvénye lesz. A „rég” barátom fordulat valaminek a végét, köznapivá szelídülését jelenti, ugyanakkor a szivárgó zene egyszerre jelölhet ki két irányt: a nosztalgiáét, illetve az új beszivárgását. A bizonytalanságnál azonban sokkal fontosabb az érzés megszületése: a kottán túli és a kottában benne lévő lehetőség együttes varázsa. A zene erősszal való összekapcsolása Nádasdynál jelentékeny szerepet játszik (lásd például ATYJA LESZŐL A FIATAL TÜNDERKIRÁLYNAK), és nem mindenkor ennyire elbűvölő. A MIT KELL TUDNI AZ ANGYALOKRÓL? című versben az angyalok a harsona hangján szólaltatják meg „*az édességes férfitlanságot*”. Ez a sorsszerű zene az angyal metaforikus és szubkulturális jelentéseivel is számol: „*Mohón keringenek, semmit sem adnak; / csak angyalok, nem férjek, nem királyok.*” Ez a definíció nyilván a vers szubjektumának identitásával homlokegyenest ellenkező. Ő nyilván nem (lehet) csak angyal, miközben férj és király: és ebben a hármasságban megjelenik a vágy, a szociális státusz és a képzelet dinamikája is. Nádasdy szerepverseiben néha tündérkirály (OBERON URALKODIK), faun vagy (Szilágyi Ákos szavaival élve) más „*ambivalens szubsztanciájú imago*” maszkjait ölti fel.

Hajdú Gergely egy bizarr triptichon kellős közepén jelöli ki Nádasdy helyét Oberon és Horatius között, azaz az előkelő távolságtartással párosuló „*álnaiv humor*” és a lét „*kisszerű élményeiből*” sorsot varázsoló „*kuporgató zseni*” között.¹¹ Radnóti Sándor az Oberon-verseket kiszakítja a szerepversdiskurzusból, az önreflexió kissé távolabbi kivetüléseiként

érezkelteti, s ezt az önreflexivitást a könnyűség foghatatlanabb kategóriájában oldja fel, és a „szíporokázó szellemesség (és annak visszavétele, és a visszavétel visszavétele)” láncreakciónak rendeli alá.¹² A Tündérr király, Túl sokat vállalsz című gnóma az önononosság és a szereplehetőségek közös tere az éjszaka miszticizmusa, mely a nappali látvány és létezés standardjának totális kisiklatása. („S ha így talál a nappal? / Rádsüt, és egygyé válsz egy tény-darabbal.”) A tündérkedés misztifikálódása alighanem értelmezhető radikálisabban (és földhözragadtabban) is: a szubkulturális vagy nem konvencionális, a marginális vagy peremlétformák (mint amilyen például a fel nem vállalt homoszexualitás) éjszakai létmódjának időleges, performatív önmegvalósító rítusa. Radnóti Sándor fordulatát használva a „ritmika droghatásának” tündöklő dekorativitása is ebbe az irányba mutat. A tündér, akárcsak az angyal szavak angol–amerikai kontextusba helyezve jócskán túllépnek önmaguk elsődleges jelentésein: a meleg tündérkedés a Radical Faeries nevű, Harry Hay nevéhez kötődő meleg spirituális mozgalomban kulminált, mely 1979-ben jött létre, melynek lényege a szereppel, a neopogány, mitopoétikus természeti rítusok miszticizmusával való játék transzformatív hatalmának önépítésre való kiaknázhatóságában van. Nádasdy Oberon-verseiben jelen van ez az újpogány, a szexualitás erejéből nagyban táplálkozó természetkultusszal vegyülő, önononosság-kereső alapállás is. Ám nála a természet, az erdő, mint ahogy az *ÁTYJA LESZŐL A FIATAL TÜNDERR KIRÁLYNAK* című versből is látszik, merő kulissza: „alig látszott, hogy tüllből van az erdő, / s a függöny mögött Mendelssohn iáz”. Az „ambivalens szubsztanciájú” szerepek feltételezik a színpadi teret, mint a létezés valódi terének illúzióját. „Mi tudjuk, nagyon tudjuk, kik a mások, / keményfűlűek, patások” – szögezi le a *SÁTORBAN, LÉLEGZETVISSZAFOJTVA* című vers, mely a másság realitáson túli aspektusait is merő természetességként kezelve tekinti a létezés integráns részének, holott a hivatalos, a felszíni identitás vagy normatív, vagy radikálisan megbélyegzett, a titkos identitás viszont képtelen megszólalni és nevet adni önmagának még a legteremtesebb létmegnyilvánulásában is: „nincs anyanyelvünk, és sehogyse hívnek”.

És itt érdemes visszacsatolni Margócsy egyik kulcsfogalmához, a „kísértés” szerepéhez Nádasdy költészetében. A köznapi létezésben (ami a mitopoétikus szférában maga volt az erdő) megsejtett érzéki kísértés eredményezi Nádasdy anekdotikus verseiben a legkifinomultabb retorikai megoldásokat éppúgy (MEZŐTÚR, FOCI). A FOCI című vers lényegében fohász: a szakralitás irányába nyit, de evidens, hogy erotikus töltete miatt válik érdekessé. Noha maga a szöveg nyilván deszakralizál, és komikus poénba torkoll, az antik epigrammákra jellemző expozíció után mindenképpen konklúzióra törő szerkesztés (ez a későbbi Nádasdy egyik kedvelt eljárásának tetszhet) eredményeként: „Lebukhatok, Uram, ne hágyj egészen. / Biztos van számomra stoplis cipőd.” Mindeközben a lét foci pályáján helyet kérő individuum, a vasárnapi ragyogásból részt kérő egyén komikus allegóriája is elkészül, amit persze nem kell feltétlenül még komikusnak se tekinteni, amennyiben a Kosztolányi-féle „szegény kisgyermek” poétika felől olvassuk.

Ami a „korai” Nádasdy-szövegek formainak nevezhető univerzumát illeti, feltűnő a dalforma revideálása: ez a forma viszont szintetikus képződmény, mely a könnyedséget, a frivolt, a tárgyiasat, a szubjektívét olyan ötvözetekbe rendezi, amelyek felszámolva őrzik meg a dal klasszikus karakterjegyeit. Sokszor nem is dalról, inkább kupléről (OLVASÓI LEVÉL) vagy egyenesen slágerről van itt szó, de még ezek a szövegek sem vetik oda magukat a korszakban divatos posztmodern szöveggenerálási technikáknak. Úgy működnek, ahogy például Mauricio Kagel bánik a romantikus dalciklusokkal: a körülményeken változtat, nem a témán vagy a megszólalás közvetlenségén. Érezni, hogy a

szöveg körül történik valami szokatlan: hogy reflexiók vannak, melyek képesek kibillenteni magát a célba vett érzelmet a statikus pszichikai egyensúlyból, hogy a könnyedség mögött van valami árnyékszerűen dermesztő. Az antik szerelmi költészetből a közvetlen beszélés, a konkrét címzethez való odafordulás intimitása is áthatja ezeket a szövegeket, még hozzá anélkül, hogy kitenné a szokásos neveket. Gömöri György pontosan figyeli meg, hogy olykor a vallomás is „*gúnyos félbeszólásokkal spékelt játék*” lesz: igaz, ő a tanári szerep életrajziségéből magyarázza a „*szemérmes kitarulkozás*” és a „*szerepjátszó zsánerkép*” jelenlétét.¹³

Nádasdy pályáján kisebb poétikai fordulópontot jelent az ELKEZD A DOLGOK VÉGÉRE JÁRNI című kötet.¹⁴ Itt ugyanis egy minden korábbinál határozottabb költői létesztétika bontakozik ki: a hol ironikusan, de mindig felelősséggel kezelt artisztikum felől elmozdulás tapasztalható a költőiséggel, a költő szerepével való leszámolás irányába. Ez a leszámolás azonban nem drasztikusan hangos, hanem intim. Miközben Bodor Béla¹⁵ egyenesen az „*avitt allegória*” feltámasztásáról beszél (ARS POETICA), Nádasdy épp hogy nem hajlandó kidolgozni az allegorikus sémákat, az alapanyag ott van, az allegóriává olvasás lehetősége adott, de messze nem kötelező. A szituáció értelmezése nem költői feladat többé, a magyarázat nem lehetséges: a részvételtől való tudósítás tényén túl csak a szöveg esetlensége marad, a tudás nem kinyilatkoztatható, hanem az átélésben, a túlélésben, a megélésben raktározódik el. Orsós László Jakab kitűnő megfigyelése szerint itt már „*Nádasdy Ádám nem költő, vagy legalábbis nem játssza a költő szerepét, és ez benne a rokonszenves. Nem költő és mégis verseket ír*”.¹⁶ Margócsy kitart a versek „*lefajtott*” érzelmeségét is legitimálni igyekvő dalköltészeti teóriája mellett, miszerint „*a nem egyszerű érzelmességet egy egykor egyszerűen álcázott műfaj leple alatt bontja ki, s ezáltal, mintegy megsértve a régi műfajszabályt, a naiv dalt hatalmas arányban kibővíti, szinte határáig feszíti – s reflexív-vé teszi*”.¹⁷ Kétségtelen, hogy ez a vonulat is markáns, de az anekdotikus-kontemplációs konstellációk mintha jelentékenyebbeknek látszanának.

Kardos András Orsóshoz hasonlóan a tisztánlátás végéről beszél: „*a mindennapiság élménye ugyanis pontosan a zsebkendőbe gyúrt parttalan*”.¹⁸ Radics Viktória pedig a „*maníros concettókkal*” szemben a verset „*lakmuspapíros vizsgálatra*” alkalmas eszköznek tekinti, mondván, „*ez a költészet a fájó vagy sajgó (vagy élvező) érzelmi emlékezet fölfakadásának pillanataiban van elemében*” – s ez mégiscsak szubverzió, melynek alapja „*Nádasdy kihagyozott, deviáns, a kisfiú érzékiségét is hordozó érzékenysége*”.¹⁹ Az emlékezés múlt ideje a jelenen tűnik át, és ennek az áttűnésnek már fókusza van, kiemelkedik a szimultán történések logikai szövetéből, és olykor hangosan hasítja fel a memória szövetét. A TEREMTÉS vagy az ARS POETICA Radics Viktória szemében mesterkélt allegorizálás. Mivel az utóbbiról azt írja: „*beismerem, hogy mesteri, de túl jól sikerült ez az allegória*”, gyaníthatóan inkább ízléskérdésről van szó, mintsem a korabeli magyarországi Paul de Man-kultusz nyomán kialakult divatos allegóriellenesség szinte kötelező megnyilvánulásáról.²⁰ A TEREMTÉS azonban több, mint a szokványos egyirányú allegória, hiszen nemcsak egyetlen koherens megfejtése van, hanem szintezési technikával számos jelentésréteg egymásra kopírozásáról van szó: az asszociativitás mentén szerveződő olvasati ajánlatokat kapunk, melyeket nem kell szükségszerűen a romantikus hagyomány felől olvasni.

„*Hibás darab, mondtad, és kiemeltél
a futószalagról egyetlenes
ütemben jövő darabok közül*”

– indul a szöveg, mely a teremtés transzcendens képeit a gyártás képeivel ötvözi, a sorozatosságot a világerend normativitásával és a transzcendens harmóniával. A másság észlelése és pillanatnyi felmutatása azonban nem csak létallegóriaként funkcionálhat, hanem a szerelem alapkarakterét, lelki és biológiai aspektusait is példázhatja, hiszen a hibás, a különös, a problémás, a más, ha tetszik, a szép, a felmutatás („*főltartottál a fény felé*”) révén válik értelmezhetővé, és kerül át a megszokottból, a sémából a szubverzívbe. Ez a másság, szépség, probléma, hiba azonban nem egyértelműen világos mindenki számára, kontextusa pedig mégiscsak a norma, melyhez viszonyítva legalább a gyanú erejéig különös önazonosságot nyer: „*Hibás darab, mondtad, és visszatétél / a sok egyforma késztermék közé.*” A szexualitás és a szerelem itt kerül be a gépiesség és a teremtés rendszereibe: mintha a kreatúralét szerelemigénye és az örökkévalóság ereje révén történő létgenerálás szexuális ösztönélete találkozna itt. A test maga elvben hibátlanul képes működni („*késztermék*”), de nem biztos, hogy a norma és a gépies funkció szerint: a test instrumentumjellege magában hordozza az előzetes tudás kódjait, melyek megsejthetők az ellenőrző hatalmi szubsztancia előtt is. Az érzéki testtapasztalat és a transzcendens összekapcsolása (s ezáltal a szex által önmagunk krédójának megvállása) jelenik meg A KULTÚR MÖGÖTT című versben is: „*A hát csak tartott, tartott végtelen / egyformasággal, mint a Hiszekegy.*” A vers egy gyors és vad szexuális aktus leírása, mely a maga testi megvalósulásában, az önátadás során azonnal klausztrófbóbbá válik: „*és karjai közt, mint betonfalú / mellékhelyiségben, fulladozni kezdtem*”. A „*mellényzsébszagú*” lehelet már előre jelezte a klausztrófbó létezés lassan kibomló allegóriáját. És pontosan ebben áll a Radics-féle szeparáció szubjektív volta is: ő ezt a verset például nem kezeli allegóriaként, holott ez a vers is, természetesen, olvasható rétegzett allegóriaként. A különös, hatalmas test (a hatalom, a biológiai ösztön stb.) találkozása az egyén eszményítő vágyával vagy a rideg homoszociális tér („*mellékhelyiség*”) szembeállításával a szabad térrel (a kultúr mögött) a szubkulturális szubverzív kilátástalanságába, fojtogató légkörébe való bezártságát is jelképezheti. Az ölelő test színekdochikusan bontakozik ki analóg strófafelütésekkel: koponya, térd, hát, lehelet. A karok, az ölelés megjelenése válik szorítássá, amikor a gyönyörvágó átcsap fulladozásba, a test pedig az agresszió hatalmi pozícióit ölti magára.

A REND, AMIT CSINÁLOK című kötet²¹ látszatra kiteljesíti mind a lefojtottságot, melyről Horváth Csaba így ír: „*Az én láthatatlan felét lefojtó feszültség az angol romantika felszín alatti viharait idézi*”, mind az antipoétikusnak tekintett, tévesen semlegesítettnek tartott nyelvhasználatot, mely „*semleges stílusértékű szókincsból*” építkezik.²² A radikális pátosztalanítás, a pózolás hiánya, a nyelv nyersesedése lehetnének még azok a kulcsfogalmak, melyek ezt a kötetet a kritika univerzumában leírják.²³ Fentebb azért használtam a látszatra kifejezést, mert ez a kötet tulajdonképpen Nádasyd textuális coming outja. A coming out azonban nem versben játszódik le, hanem a kötet paratextusaiban, nevezetesen Az ÚR HEGEDŐJE című, szerelme haláláról szóló allegorikus vallomásában: „*A zsidót, akit szerettem, az Úr adta mellém, de persze nem azért, hogy megkönnyítse az életemet, hanem inkább, hogy megnehezítse. [...] A zsidó, akit az Úrtól kaptam, nem volt egy Stradivari. Szép volt és jókedvű, szeretett is, de nem volt igazi mélysége, se magassága. Vagy talán csak én nem tudtam kicsalni belőle. Húsz év után ki tudja megkülönböztetni a hegedűt a hegedűtől? Mennyit rúgódostam, mennyit berzenkedtem ellene. Nem az volt a bajom, hogy zsidó, ennek nem volt jelentősége (milyen butaságokat mondok: annak mindig van jelentősége, ha valaki zsidó), szóval nem ez zavart, hanem hogy férfi. Könnyörgtem az Úrnak már azelőtt is számtalanszor, hogy vegye le rólam ezt a jelet, hagyjon futni, engedjen vissza a józan négynegyedes ritmusban a rendes kerékvágásos világba. De nem.*”²⁴ A vallomás nem csak ajánlatot tett a kötet olvasásához, hanem radikálisan új fénybe állította visszamenőlegesen is Nádasyd verseit: és ez utób-

bi megállapítás azonnal pontosításra is szorul, hiszen a téma explicit életrajzi tényné redukálása és annak univerzális költői vagy művészi tényné tétele messze nem jelent itt esztétikai fordulatot. Bodor Béla 2003-as helyzetjelentése egészen pontos: „*a homoszexualitás stigmának számít, amiről csak suttogni illik. Nádasdy pedig nyíltan beszél róla. Ugyanakkor alkatából adódóan kerüli a pikantériát, a »másság« sociografikus megközelítését [...]»*”.²⁵ Bodor a kötet legfőbb hozadékanak, „*a horizontelbeszélés programszerű megjelenítését*” tartotta, mely maga után vonta a korábban koherensebbnek tűnő elbeszélői hang szétszalazódását vagy esetenkénti feloldódásait is, s e kettősség termékeny feszültségében őrződik meg e költészet „*szakadásmertessége*”.

Ferencz Győző Nádasdy homoszexualitás-felvállalásának művészi tanulságait így önti szavakba: „[...] *az úttörő szerep sehol nem ragadtatja túlzásokra. Igaza van: csakis így volna szabad erről beszélni. Nádasdy áttöri a hallgatás falát, de közben nem csap zajt*”.²⁶ Ferencz is pontosan érzi, hogy az előszó erőterébe vonja a kötetet, melynek java része „*sorsvers*”. Az évszámokkal tagolt ciklusok kronologikus gyarapodást, létpárhuzamosságot sugallnak.

A vallomás tematikáját árnyalja a GVÁSZ című vers: ez a pszichogramma a hiány monumentalitásának bámulatos megjelenítése. A pótcselekvések a napi rutin szerint zajlanak: a nem létező másik örök jelenlétében, tulajdonképpen neki. Az interakciót minden egyes tett feltételezi, ahogy a feltételezett visszaigazolások, jelzések is beleíródnak a versbe. És a gyász önzés is, hiszen az én részleges hiányairól árulkodik.

Ez a köznapi rítus lényegét tekintve alig tér el a ZSIDÓTEMETŐ című versben leírtaktól: a megérkezés, a szemlélődés fájdalmasan ironikus („*Zsúfoltság, még a túlvilágon is / egymás segge lyukába bújva élnek. / Élnek.*”), ugyanakkor a halál tényét magát is eliminálja. A virág, a növényi lét naturalizmusában a test is elevenné válik: „*Megöntözöm a reszketeg / virágot, beültette valaki, / idéttlenül. Ki járhat még ide?*” A környezet mássága és az itt tapasztalt élet mássága kulisszát szolgáltat a kommunikációhoz: „*Legközelebb / szélesebb karimájú kalapot / hozok, látod, a napfényt most se bírom, / és sosincs nálam elég zsebkendő, / tudom, tudom, tudom, tudom.*” A lelki teher fokozódásának és az érzelmi összeroppanásnak kitörési szelepe lesz az obszcenitás, melynek jelenléte példátlan Nádasdy korábbi szövegeiben, épp ezért hatóereje is drasztikusabb: „*Mit hittél, bazmeg, hogy megjavulok?*”

A HIÁBA HOZTUK A PÁRNÁNKAT című verset a Pilinszky-féle („*Az ágy közös, a párna nem*”) létszorogatottság metaforarendszere járja át, s ugyanoda köt ki: „*Mit kér az, aki ágyat kér Tetőled?*” A megrajzolt párnacsata látszatra ellentétekre épül („*ő védekezve, / én agresszív párnákkal hadonászva*”), valójában ez az ellentét, mint minden párnacsata kötelező része, épp hogy mintha a harmonia lehetőségéről, annak maximumáról árulkodna. Az egymásba való áttűnés mellérendelődése retorikai értelemben tüköralakzatként erősíti meg a felek viszonyát: „*egy más alakját szépen, negatívan / fölveltük, és nem volt szabadulás*”. A KOMPNÁL című szöveg a túlsó part khároni aspektusait is játékba hozza: minden átkelet tragikumában az otthonosság, az ismerős biztonság elvesztése villan meg. A hiány rettenetén diadalt arat az élni akarás, a másik életbe hazudása és az ehhez kötődő önáltatás.

A KÁLYHA a beteg, tüdőembóliás, alap létfunkcióiért küszködő testtel azonosítatik, mely alulmarad minden funkció tekintetében, és a létezésért folyó küzdelemben felszámolja önmagát.

A kötet legszebb szerelmes verse a TIZENKÉT KÉPALÁÍRÁS: egy olyan potenciális emblémáskönyv, melyből valaki kivágta a képeket, vagy épp hogy a szerzői elképzelés a kép megrajzolását az értelmezői munkára bízta. A 12 versből álló ciklus József Attila-parafrazisként is olvasható vallomással indul. A szerelem esszenciájának kipárlatolása túllép az én és te klasszikus határain:

*„Alattomos, fűközi sárban is,
lassan kihűlő ételgőzben is,
papírzsebkendős szabadstrandon is,
szeretek magamban is, másban is.”*

A határátlépés nemcsak testeken keresztül működik, hanem a tárgyi világ elemeire is kiterjed („*Mióta vagy, a szőnyeg is barátom, / rád emlékeztet bolyhos szőrzete*”), ami előre jelzi a szerelem nosztalgikus természetét és az emlékezet emberi luxusának varázsát. Pillanatfelvételek többé-kevésbé kirajzolt sorozatai következnek: ezek az elemek színek-dochikusan rajzolják ki a kapcsolat történetét és közös érzelmi térkép hálózatait és nagy vonalakban teljesnek mondható topográfiáját. A vers több pontja visszacsatol a kötet egyes szövegeihez, azaz maga is mintegy összesített térképe lesz a konstrukciónak (például a „*Kempingben volna jó, csehek közt*” sor visszautal a TÁBORI KIS TRACTA című versre). A test a szerelemben összeforr a másikéval, nemcsak azonosul vele, hanem a vágy közös monstreaként viselkedik, mely nincs tudatában saját kiterjedésének:

*„Ha nagyon álmos vagyok, fölkelés
után véletlenül a te cipődbe
bújok bele: színre, fazonra egy.
A lábam sok, vagy a cipő kevés?”*

Az album végének a másikkal való tükörazonosság mellett az intimitás nyilvános és privát szféráinak bemutatása következik. A csók leírása különösen innovatív, és komoly művészi kihívás:

*„Az édes magot tüskés héj takarja:
ilyen a csókod, mint a gesztenye.
Akármilyen didergős téli nap van,
a zsebkörnyéket forróságban tartja.”*

A homoszexuális szerelem szemérmes rejtőzködésének leírása a társadalmi konvenciók léterében már csak azért is különleges, mert a látszatkülönállásra, a gyanú legkisebb jelének eltüntetésére fókuszáló leírás váratlanul átvált mérhetetlenül finom erotikába, mégpedig úgy, hogy a limitált létezés látszatra jelentéktelen eseményét tölti meg izzó érzékiséggel:

*„Megtanultunk tisztes távolban ülni,
járművön más-más rúdca kapaszkodni,
fedni egymást a kirakatüvegben,
s egy zacskó Albert-kekszen egyesülni.”*

A homoszexuális szerelem nem lehet meg álarc, maszk, „*konfliktuskerülő*” játékoság nélkül, s ezekhez privát, egyezményes nyelvre, rítusokra is szükség van: az öncenzurális és a társadalmi tiltások és korlátozások ugyanakkor megerősítőleg hatnak, és szinte elviselhetetlen gyönyörűséggé fokozzák fel a lét nagy pillanatait. A TIZENKÉT KÉPALÁÍRÁS-t már csak azért a fájdalmasan szép költői létanatómiáért is legnagyobb szerelmes verseink sorába kellene sorolnunk. Ez az a rend, melyet a kötet címe jelez: részint a nyilvános létezés esztétikájának rendje, részint a magánélet érzelmi ventilációjának rendje. Hogy mindkét rend a méltóságot megőrizve keltse az értelem uralmának látszatát, és valami-

lyen magyarázattal szolgáljon az emberben létező materiális és lelki káosz állandó provokációira.

A SOVÁNYNAK KÉNE LENNI²⁷ című kötet szövegeit Kemény István a „*lélek fogyókúrájának*” eredményeként értelmezte. E hypallagészerű megfordításba illesztette a felelősségtudat (eredménytelen fogókúra egyik alapkomponeense) erőteljes kisugárzását a fegyelmezett versnyelv minden rétegére.²⁸ A gyász nehezen megbabolázható karaktere után helyreáll a fegyelem rendje, noha ez a helyreállítás ismét csak illuzórikus. A cím az ideális hiányt rögzíti, nem kiegyenlítődéssre tör, hanem a jelen létállapot ellenkezőjébe csap át. A soványság áttetszőséget jelent, a nyilvánvaló szükséges minimum meglétét mindennemű többlet híján: „*Könnyű annak, aki csontos, sovány, / az látja a saját érzelmeit, / ahogy futkosnak benne, mint a svájci / kirakatban a modellvonatok.*” Az eredeti helyzet visszaállításának, visszaállíthatóságának világában a tanárt és a pszichológust szereplehetőségeik mozgatják: a fogyókúrára fogott psziché világosan megjelenik a vers zárlatában, mely egyszerűsre mind a rilkei változatsd meg élted! imperatívuszának paródiája is: „*Lássa – érti? –, hogy belül mi folyik. / Menjén haza. Csökkentse a szalonnát.*”

Borbély Szilárd az emlékezet munkájának keretei közt számos érzékeny megfigyelést tesz: ezek legfontosabbika részint a gyerekkor átpoetizálásának mechanizmusait tárja fel (azt a folyamatot, melynek eredményeként „*a gyerekkor beletanulása a nyelvbe*”), melyben a gyerekkor „*erotikus lezártágának elhalasztottsága*” a választás fatalizmusaival és az elhallgatás mechanizmusaival kerül egy platformra, részint pedig a versépítkezés egyik uralkodó mechanizmusának, a poénképzésre fókuszáló fokozó szerkesztés egyedülállóságának megtöretését dokumentálja („*nem a lezáró, hanem az elhalasztó zárlattal kísérletezik*”).²⁹ A kötet fő tárgya valóban a tárgy emlékezetprovokációja: a tárgy, amely bennünk van elhelyezve, függetlenül attól, hogy éppen milyen is a külvilági pozíciója. A gyerekkor vonatkozásai ebben a konstellációban bukkannak fel kivált erőteljesen, a szexualitás csak áttételesen, például A LÓ című versben.

Az AZ AZ íz egyik kritikus a kötet háttérszövegét, árnystruktúráját Kosztolányi MEZTELENÜL című kötetével rokonítja: a beszélő által irányítani próbált nyelv, melyet a „*természetes választékosság*” ural, időnként mintha irányíthatatlanná válna. Ez kivált a mikrostruktúrák szintjén van így: a fragmentumjelleg teszi, hogy a kötet anyaga együtt, mintegy regénnyé olvasva adja át a leghatékonyabban költői energiáit.³⁰ Szegő János e kötet kapcsán jelenti ki, hogy „*Nádasdy az egyik leganalitikusabb ma élő magyar költő*”: ezt az analitikusságot az „*elégikus irónia*” és az emlékképzés mechanizmusaival játssza össze.³¹ Nádasdy e kötetében az „*objektíven szubjektív*” alapállás mellett tesz hitet, s e tendencia felerősíti az emlékezet objektivitását is. A versek érzékisége visszatér a „*nemétől megfosztott*” erotikához (ADATÁTVITEL, BESZÉLNI, ODA-VISSZA) és az anekdotaszerű megszólalásmódhoz. Selyem Zsuzsa meglátása szerint a kötet „*költészetünk legújabb csúcsa*”, melyben a költő a „*kultúra lehullásáról dalol*”, talán arról, hogy az udvariassági körök mögött megbúvó rettenetes narcizmus elviselhetetlen, hogy belefáradunk a hagyomány tónusaiba, hogy a megőrzés irtózatoss munkát igényel, s ez a megőrzés a szembeszegülésben is kimerítő.³²

Nádasdy Ádám költészete alapvetően egocentrikus, de nem akárhogy: egy fokozatosan kirajzolódó, mindig önazonosnak tetsző én megfigyeléséről tudósít önmagán kívülről, szinte egy térfelügyelő kamera tárgyilagosságával. Szeretjük azt hinni, hogy a versek mögött egy reális én mozog, akit (posztmodern irodalomtudomány ide vagy oda) egyszerűen Nádasdy Ádámnak képzelünk, és mérhetetlenül élvezzük a kiáradó, póre önironikus intimitást. Mert itt aztán bensőséges barátsággá alakul az olvasás, egyszer csak azon kapjuk magunkat, hogy vissza akarunk szólni a szövegnek, válaszolni

neki vagy elmesélni valami hasonlót. Ezúttal nincsenek artisztikus rímmutatványok, nincs szójátéktákolás vagy retorikai-verstani zsonglőrbemutató, nem számlálatnak elő versben az épp legdivatosabbnak vélt bölcséleti tételek vagy fogalmak. Nem csak mindennemű kommunikáció (és a legnemesebb kommunikációs játék, a szerelem) működik úgy, ahogy Nádasdy leírja, hanem a versolvasás is: „*Kétfelől kéne főrnünk, úgy, ahogy / az alagút-építők benn a hegyben, / erős hittel, hogy pont találkozik. / Persze kis eltéréssel, úgy szokott, / amit aztán lehet kozmetikázni.*”

A legtöbb Nádasdy-vers az olvasás során úgy viselkedik, mint egy épp feltöltődő akkumulátor vagy mobiltelefon: minden pillanattal növekszik a szavak feszültségtöltete, egyre nyilvánvalóbb az irányulás, míg végül értelmet nyer az egész, utólagosan telik meg energiával a teljes szöveg, és használhatóvá válik. A kötet öt évszakra oszlik, ezekben nagyjából azonos számú költemény jut: az időkeret beazonosíthatatlanul szubjektív marad, noha az évszakok zöme talán őszi-téli karakterű. A tér elsősorban az emlékezésé, az öt érzékszerv (és így a mindenkori kísértés) csapdájába esett (és kedvvel eső) ember tere. Meg a képzeleté, hiszen Hobbes LEVIATHÁN-ja óta világos: „*Képzelet és Emlékezet egyetlen dolog.*” Az emlékezés működési elve a fogyatkozó tudat révén ugyanaz, mint a képzeleté. „*Átzuhanni: az fáj. A változás / szűk száján átcsúszni, az horzsolás.*” És épp ezek a horzsolások a legfőbb tárgyai Nádasdy új könyvének. Illetve más oldalról megközelítve „*a cukorka [egykori] / öröme kettéharapás előtt*”. A Nádasdy-verstípus itt is az ősi szerkesztési szabályt követi, az antik epigrammáét: egy nagyobb lélegzetű expozíciós, azaz felvezető szakaszt követ egy konklúzió, egy többé-kevésbé csattanós vagy összegző zárlat. Egyesek anekdotaszerűségről beszélnek, ez viszont szerintem nem igaz: a narráció itt nem epikus logika szervezi, hanem eredendően lírai. Másrészt szó sincs csattanós vidámságról: „*Így van ez: / a mélységet, azt uralom egész jól, / de a felszín szemtelen. Kibabrál velem.*” Vagyis mindig az „*apró hullámokkal*” van a gond, a rezgésekkel, a rezdülésekkel és azok elkülöníthetőségével. Lenyűgöző, amilyen önironiával ír Nádasdy a test vágyairól, és amilyen antik, mediterrán humorral érzékelteti Erósz ambivalens előjelű (de inkább pozitív) hatalmát: „*...és ízlelgettem internetes nickeket: / talán »Camembert?« Nem jó, az bűdös. / Vagy »Parizer?« Az rózsaszín, puha. / »Parmezán« lesz: az öreg és kemény, / ez van. Sürgősen várja reszelőjét.*”

A test, illetve a testi tapasztalat történeti – ezt hajlamosak vagyunk elfelejteni: ez a részleges fejtetés a képzelettel egybegyűrt emlékezet működésének alapelve. Ha nem lenne, elpusztulna a fantázia, azt pedig mi sem élnénk túl.

A VEREJTÉK VAN A SZABROKON című válogatott és új verseket tartalmazó kötet³³ kritikai visszhangjai közül Sántha József kísérli meg az életmű egészére vonatkozó konzekvenciák levonásakor meghatározni azt az attitűdöt, mely a személyesség, az alanyiség és a maszkos játék közti ősellentétet megnyugtatóan oldja fel.³⁴ A jelenlét eleve szerepigénylő helyzet, még akkor is, ha sorsba vetettség, ráadásul az ennek szerepartikulációk sorozatain kell áttörnie ahhoz, hogy „*a lokális megfelelés helyett az ürességét, mint az én lehetséges eltörlését, a maga számára is beszédesen, kívülről visszaverődő bizonyosságként tapasztalhassa*”. Az eredeti elvesztése vagy megkérdőjelezése és a kópialét válik az egyetlen szocializációs térben relevánsan megragadható ad hoc eseménnyé. Ráadásul az én szabadságának örök korlátozottsága akarva-akaratlanul is kimunkál egyfajta védekező mechanizmust, amit hamarjában a fegyvelmezetség, a tapintat szavaival írhatunk le: az örök színpad költészete ez, de nemcsak a színpadi eseményeket rögzíti belülről, a lelkifurdalás vagy a maszk terhe felől, hanem azt is, ami utána, az előadás után maradt ott: a tett, a cselekmény emlékezetét, az eseményre utaló nyomokat. És itt Nádasdy inkább egy érzelmes nyomozó karakterét ölti fel: a jelekből következtet, a hátramaradt dolgokból a megtör-

téntekre, azokra a szerepekre, melyeket ő maga más minőségben betöltött vagy betölthetett az eseményben. A jeleket, beleértve szubkulturális identifikációs gesztusokat és a szövegeken hagyott homotextuális nyomokat (SZIVÁRVÁNY, A FEHÉRRUHÁS FICKÓ) egyszerre fedi el és árulja el a konvenció. A célelvű, titkos nyelv immár végérvényesen a Nádasdy-vers mögöttésénekin tekinthető: és ebből az irányból érthetővé válik az a megfelelési vágy, hogy az így használt nyelv kettős természete mindkét szinten beteljesítse a kommunikációs elvárások maximumát. Nádasdy ezt ösztönösen tudja, de amúgy is, hiszen nyelvész is, és nála nincs senki bizalmasabb viszonyban a nyelvvel.

Jegyzetek

1. Nádas Péter: NÉHÁNY ÖNÁLLÓ MONDAT NÁDASDY KÖLTÉSZETÉRŐL. = UÓ: HÁTORSZÁGI NAPLÓ. Pécs, Jelenkor, 2006. 190–191. Az idézet helye: 190.
2. Bazsányi Sándor: EX LIBRIS. *Élet és Irodalom*, 2010. november 26. 19.
3. Horváth Györgyi: MINTHA-NAPLÓ. *Élet és Irodalom*, 2010. július 2. 21.
4. Bodor Béla: NÁDASDY ÁDÁM: ELKEZD A DOLGOK VÉGÉRE JÁRNI. *Kritika*, 1998/10. 42.
5. Vári György: KÉSZ A LETTÁR. *Élet és Irodalom*, 2010. július 2. 21.
6. Margócsy István: NÁDASDY ÁDÁM: KOMOLYABB VERSEK. *Kortárs*, 1986/8. 162–164.
7. Margócsy István: NÁDASDY ÁDÁM: A BŐR ÉS A NAPSAZAKOK. MARGINÁLIÁK. 2000, 1995/7. 55–60. Az idézet helye: 55.
8. Nádasdy Ádám: VEREJTÉK VAN A SZOBROKON. VÁLOGATOTT ÉS ÚJABB VERSEK 1976–2009. Magvető, 2010, fülszöveg.
9. Margócsy István: NÁDASDY ÁDÁM: A BŐR ÉS A NAPSAZAKOK. MARGINÁLIÁK, 56.
10. Uo.
11. Hajdú Gergely: NÁDASDY ÁDÁM: A BŐR ÉS A NAPSAZAKOK. *Kritika*, 1997/1. 44.
12. Radnóti Sándor: „A HIDEG HOLD S A FÖLD KÖZÖTT REPÜLNI”. *Holmi*, 1996/5. 763–764.
13. Gömöri György: POETA DOCTUS AZ ÉLET SZÍN-PADÁN. *Élet és Irodalom*, 1996. április 19. 12.
14. Nádasdy Ádám: ELKEZD A DOLGOK VÉGÉRE JÁRNI. VERSEK 1995–1998. Magvető, é. n.
15. Bodor Béla: NÁDASDY ÁDÁM: ELKEZD A DOLGOK VÉGÉRE JÁRNI. *Kritika*, 1998/10. 42.
16. Orsós László Jakab: BESZÉLŐ VERSEK. *Élet és Irodalom*, 1998. június 5. 15.
17. Margócsy István: EX LIBRIS. *Élet és Irodalom*, 1998. szeptember 11. 13.
18. Kardos András: EX LIBRIS. *Élet és Irodalom*, 1999. augusztus 20. 13.
19. Radics Viktória: GYARLÓSÁGOK FÖLFAKADÁSA. *Holmi*, 1998/10. 1468–1475.
20. Uo. 1474.
21. Nádasdy Ádám: A REND, AMIT CSINÁLOK. Magvető, 2002.
22. Horváth Csaba: NÁDASDY ÁDÁM: A REND, AMIT CSINÁLOK. *Kritika*, 2003/5. 31.
23. Juhász Attila: CSEND, REND, FEGYELEM (?). *Új Forrás*, 2004/1. 57–61.
24. Nádasdy Ádám: A REND, AMIT CSINÁLOK, 5–6.
25. Bodor Béla: AZ ÚR DÖGNEHÉZ AJÁNDÉKA. *Holmi*, 2003/8. 1063–1066. Az idézet helye: 1063.
26. Ferencz Győző: MÉLYEBB FEKVÉSBEN. *Holmi*, 2003/8. 1059–1062. Az idézet helye: 1062.
27. Nádasdy Ádám: SOVÁNYNAK KÉNE LENNI. Magvető, 2005.
28. Kemény István: A LÉLEK FOGYÓKÚRÁJA. *Élet és Irodalom*, 2005. június 10. 25.
29. Borbély Szilárd: ELHALASZTOTT ZÁRLAT: EMLÉKEZNI JÓ? *Élet és Irodalom*, 2005. június 10. 25.
30. Halmi Tamás: AZ EREDETI CÉL. *Alföld*, 2008/8. 100–103.
31. Szegő János: SZEMÉLY SZERINT. *Beszélő*, 2008/7–8. 151–153.
32. Selyem Zsuzsa: ARRÓL, HOGY MILYEN SOKFÉLEKÉPPEN LEHET SZERETNI. *Kalligram*, 2008/11. 90–93.
33. Nádasdy Ádám: VEREJTÉK VAN A SZOBROKON. VÁLOGATOTT ÉS ÚJABB VERSEK 1976–2009.
34. Sántha József: LERAKHATATLAN MASZKOK. *Holmi*, 2010/11. 1466–1470.

Nádasdy Ádám

ÍTÉLKEZNI KÉNE

A szavak fürdetnek, ölel a hang,
csak gondolat nem kéne hogy legyen.
Elszomorít, hogy humor jön belőlem:
teszem; de ó, nem kéne, hogy tegyem.

Irány kéne elém és feladat,
utam gerincén szaggyalult fehér csík.
Távolba nézni, ó, sosem merek,
ha erőltetem, a szemem bevérzik.

Húséges feladat volna pedig:
hogy síktükörnek használjam magam.
Ítélni kéne a rossz fölött;
de nincsen hozzá felelős agyam.

Tőszavak kellenének. Rövidek.
A koldusnak. Barátnak. Lányaimnak.
És főleg neki; ő még tapsol itt kint,
mikor engem majd egyszer hátrahívna.

Hosszú a szöveg a tragédiához,
kevés, amit fogok, túl nagy a markom.
Átkapcsolom a rádiót hamar,
s az újságot is, ó, fordítva tartom.

A moziban behunyom a szemem,
majd csak megoldódik, ez csak a vászon.
Az ember néha reszkessen kicsit,
hogy szóréről minél többet lerázzon.

Alig beszélek elvű férfiakról,
nem prédikálok, ó, szinte soha.
A temető művelt kirándulás,
mintha nem mágnes vonzana oda.

A tetők nem bírják a sok mohát,
és túlcseresznyeznek már az ereszek,
ijesztő lesz, ó, ijesztő a század,
és nem jó ez, hogy sokat nevetek.

Bárdos László

NE NÉZZ...

A saját test immár benépesül.
Hol ismerős volt minden táj s alakzat,
ott most hívatlanul, kéretlenül
naponta újabb talányok fakadnak.

Flóra és fauna. Vagy panteon.
Mellékalakok, akármerre nézel –
ősi lapályon vagy magaslaton
kérész-istenek sokasága fészkel.

Gyanús csomó, duzzanat, görbület;
s a szüntelen rájuk tűző tekintet:
micsoda harc! Hátha a földüket
mélység valami megfajtást kihirdet.

Ha csak reá pillantsz, e csőcselék
ontja a jeleket, próféciákat.
De míg bármelyiket megértenéd,
újabb leckét ír elő retinádnak.

Ma így üzen: „vigyázz!” Holnap: „minek?”
Egy dudor hol ormóttan, hol szemernyi;
ígérete derengő évtized,
de máris feszült végtusád jelenti.

Thrombus-halmok és ödéma-hegyek.
Ne nézz, ne nézz hát tested távolába.
Magad elé s fölé nézz, egyre megy:
meredhetsz bízón üres láthatárra –

mert e sokat sejtető alvilág
ölen oly szóttan lény is megteremhet,
mely a bozóttól maga is kilát,
s legvégül szemét szegezi szemednek.

FOHÁSZ SUGALLATÉRT

Albert Zsuzsa két beszélgetése Rába Györggyel

Egy-egy vékony verseskötet, néhány év termése, nagy ajándék lehet az olvasónak. Mert sorról sorra végigélheti, körülveheti magát azzal a varázslattal, amit egy költői világ jelent. Ennél is több, ha a versek titkait magával az alkotóval együtt fejtegetheti. A Rádióban történt beszélgetés a gondolat születésének pillanatát ragadja meg a maga személyességében.

Rába György zárkózott alkatú költő volt, versei kemény héját bontogatni különösen vonzó feladat. Annál is inkább, mert amit magában rejt, lelki kenyér az, élni segít.

Az én szakdolgozatom 1954-ben a kuruc költészet stíluselemzése volt, a Rádióban a MIÉRT SZÉP, a BESZÉLGETÉS EGY VERSRŐL műsorai mellett egy-egy új könyv feletti hangos gondolkodással folytattam ezt a munkát. Rába György verseit nagyon szerettem, egész munkássága, személyisége különösen vonzó, mélységeivel és gazdag színeivel minden könyve új, izgalmas feladat. A két alábbi beszélgetést eltettem és leírtam. Az írás ugyan mindig kevesebb, színtelenebb, mint az elszálló hang, mégis legalább újra meg újra kézbe lehet venni, megmarad.

RÁISMERÉSEK (1996)

Rába György RÁISMERÉSEK című, az addig megszokottnál sokkal nagyobb alakban megjelent dedikált könyve van a polcomon. A szerző kiadása. Ez második kiadás, annak idején az elsőről beszéltem vele:

– A RÁISMERÉSEK című, zsebbe való kötetet kölcsönkaptam kolléganőmtől. Szerettem Rába György itt megjelent verseit, de nehezen olvashatók, szemüveggel is kicsit aprónak találok benne a betűket.

– Én nem örülök ennek a kiadványnak, kötetnek nem merem nevezni, füzetnek sem, jóllehet verses füzetéről beszélni szoktunk. Valóban, a betűi olyan aprók, hogy legjobb ismeretem szerint magyar versek ilyen apró betűs nyomtatásban soha meg nem jelentek. Egyébként is, észrevehetetlen, tenyérnyi nagyságú az egész kiadvány, föl se lehet ismerni, hogy miről van szó, a fedőlapján nehezen kivehető a szerző neve és a cím, gerincén pedig egyáltalán nem olvasható.

Megvallom, utánanéztam, nem állítom, hogy nem terjesztik, nem állíthatom, mert minden könyvesboltban nem néztem meg. Fél tucat könyvesboltban jártam, egyikben sem volt, pedig ezek között ott van a Rákóczi úti könyváruház, a Szent István körúti bolt, a Magvető könyvesbolt, belvárosi könyvesboltok, de az is igaz, hogy nehéz bárhova is tenni, mert elvész, fölismerhetetlen. De a verseket én írtam.

– Azért én nagy örömmel olvastam el a verseket. A RÁISMERÉSEK cím jellemző Rába György költészetére, valamit nagyon megnéz, és annak a mélyét is meglátja, az egész környező világ, az egész múlt is, mindenféle fenyegetettséggel meg kedvességgel benne van.

– Most hirtelen nem tudom, hogy ez kinek az érdeme, enyém-e, aki jól találtam ki a címet, vagy a magáé, aki olyan jó első olvasóm, hogy csak ilyet kívánhatok minden további könyvemnek. Mert valóban ezeknek a verseknek a természete, az én zöngeményeimnek a természete olyan, hogy a mögöttes vagy, hogy a maga szavát használjam, a mélyebb értelem ráismeréseként születnek, ha ez sikerül, átüt, kibontakozik azon a tapasztalati vagy élményanyagon, amely a versben az első szótól az utolsóig megjelenik. Talán annyi változás van, és már nem csak ebben a kötetben, az előző verseimhez képest,

hogy, amitől korábban tartózkodtam, az epikus anyagtól, a személyesebb vallomástól, az ezekben inkább megjelenik.

– *Miért?*

– Azért, mert hogyha az ember a hivatását hosszú időn át végzi, költőként is, akkor egyfelől unalmasnak találja, amit addig csinált, másfelől egy kicsit kiüresednek az eljárásai, az eszközei. És korábban is engem a tapasztalaton túli izgatott, és az, hogy a személy fölöttit mondjam el. De tartózkodtam attól, amit pejoratíve anekdotának emlegetnek. Néhány éve ráeszméltem, hogy a kettő nem kibékíthetetlen az én számomra sem. Úgyhogy ebben a kis füzetben, és már korábban is, vannak történetek, esetek, tapasztalatok, amellet, hogy vannak tisztán lírai darabok, őszikék is.

– *Sok életdarabot is be tud emelni úgy ezekbe a versekbe, ahogy mondta, hogy az többet jelent önmagánál. Több anekdotára is ráismertem, amit régebben már elmesélt nekem, vagy ha nem is éppen így, próbálja az ember azonosítani, lefordítani.*

– Egyébként ez életkori sajátság. Ugye, Arany János írja, hogy „*akitől nincs messze az élet határa, nem előre szeret nézni, hanem hátra*”. Ha ezt jól meggondoljuk, és forgatjuk magunkban, ennek az is a jelentése, hogy előrehaladottabb életkorban az ember jelenén úrrá lesznek az emlékei, és azok az emlékek kopogtatnak, zörgetnek, meg kell szólaltatni vagy legalább felirattal kell ellátni őket. Ezek jelennek meg itt is, akkor, amikor valami jelentésüket is kihallja az ember a belső filmből.

– *Van egy verse, amelyben a századforduló magyar költőiről ír, próbálja az ember kötni ehhez-ahhoz. Nemcsak felméri és jellemzi őket, hanem talán arra is utal, hogy a jelen költője milyen állapotban van, mit talál a világban, mit akar megírni.*

– Gondolom, az APÁK ÉS FIAK című versre gondol, ott csakugyan a századelő jó egynéhány nagy költőjét egy vagy két jellemző szóval próbáltam megragadni, ábrázolni, megjeleníteni. Ugye, a gyermeki hacuka Kosztolányi nyilvánvalóan, aztán a piros mellény az Somlyó Zoltán, Ady is van, persze Ady máshol is van, A VÁROS SZOBRAI-ban is van. A „*hangtalanul jajong*” az utolsó évek szerencsétlen Babitsa.

– *De én azt gondolom, hogy mindez csak azért, hogy a végén elmondhassa a saját mondanivalóját.*

– Igen, nyilvánvaló, hogy minden ilyen párhuzam, amely arra jó, hogy valaki önmagának és társainak a szerepét és különállását hangsúlyozza, csak úgy jöhet létre, hogy valami köze is van ahhoz, ami előzmény, az elődök érdeme és hagyománya, tehát valami hasonlóság és eltérés együttes játéka vagy libikókája van itt.

– *Mi is az eltérés?*

– Az, hogy egyszerűbbek lettünk. Egyszerűbbek lettünk, a mindennapok drámáit és tragédiáit jobban meglátjuk, mint az a nemzedék, amely főként a háború előtt és részben a háború alatt, az úgynevezett szecesszió hatása alatt egy zártabb, miniatürizáltabb világban, a művészetek paradicsomában mozgott. Mi már a mindennapok purgatóriumában mozgunk.

– *Másik nagyon jellemző vers A VÁROS SZOBRAI.*

– Régi élményem öltött versalakot egy szép napon. Nagyon régi élményem, de nem csak az enyém. Már a század elején azt írja Lyka Károly, hogy Budapest szobrai rendkívül rosszak. És ő azt a tárgyyszerű, hozzáértő megállapítást fűzi ehhez, hogy a Képzőművészeti Főiskolán, legalábbis akkor, nem volt rendes, tisztos oktatás a szobrászati szakon. De ebben a gondolkodás is benne van. A mi társadalmi gondolkodásunkból hiányzik a játékoság, a humor, a színesség, a beleélő készség.

– *Azt hiszem, megvan az oka.*

– Mindenütt megvan rá az ok, és azt sem állíthatom, hogy más nemzeteknél nem uralkodó és eluralkodó vonás a tragédia. De azért egy ilyen városkép kifejezi azt, hogy mégiscsak egyoldalú ez a mi saját tudatunk, az önmagunkról formált képünk. Ebből hiányzik az ötlet, szellemesség, játék, ami visszahathat az emberekre. És hogyha játékos szobrokkal találkozunk a városban, talán mi is egy kicsit felszabadultabbak leszünk.

– *Ez azért ragadott meg engem, mert magam is odavoltam a gyönyörűségtől Belgiumban, Leuvenben, amely tele van játékos szobrokkal.*

– Az egyik ilyenre utalok. Az fölismerhető. Az a MANNEKEN PIS. A másik szobor, amelyre utalok, Zadkine Van Gogh-szobra, zseniális alkotás, egy nyers fatörzs. Valószínűleg egy tölgyfa, mégpedig olyan, amelyiknek a kettéágazott törzse meg van fordítva, földre van állítva, és ilyenformán egy lépő vándor képzetét kelti, és ez Van Gogh szobra. Az örök vándor, aki azonos a természettel.

– *Említettük az anekdotákat, külföldi balsikerei, kellemetlenségei vajon most milyen többletet adnak a versnek?*

– Általában azt írja meg az ember versben, amiben az élet nem elégitette ki.

– *Például a sötét és hideg múzeum.*

– Az egyébként valóban így történt. A sors akaratából volt egy olasz ösztöndíjam, és annak a megvalósítására, nem rajtam múltott a dolog, csak valamikor november végén kerülhetett sor. Hidegben, zuhogó esőben ott álltam Bolognában, nem tudtam mit kezdeni az időmmel, elmentem a Képtárba. De nem gyűjtötték fel a kedvemért a villanyt. Gondoltam, az ördögbe! Hát látok én itt olyan képeket, amelyek sokkal érdekesebbek, mint amilyenek ott vannak. Tudtam, hogy van egy-két kitűnő kép ott, a bolognai festők talán maguk nem annyira, de ott van például egy Raffaello is. Látok én olyan képeket, amilyenek nekik eszükbe sem jutottak. Olyanokat, mintha csak kétszáz évvel később éltek volna, vagy háromszázzal.

– *Nagyon fontos a kötet indító verse. Invokációszerű.*

– A könyv helyét illetően invokációnak nevezhető. Ez magának a költészetnek, magának a vallomásnak, a megszólalásnak, az egyén megnevezésének és önazonosításának a problémája.

FOHÁSZ SUGALLATÉRT

*Szólíts meg újra hang
súgj ismét nekem
hisz nem vagyok különben
aki hallgat csak áldozat
rá agyaras falca rohan
hangjától visszahökken
káromlást pletykát szózatot
súgj a sugallat sem vagyok
de átlényegülök
és amilyen a szó
ittas badar királyi
máris láthatsz ámuldozó
arra a létre válni*

– *Itt három jelzõt mondott: ittas, badar és királyi, ez mind jellemzõ erre a kötetre?*

– Ez az ember lehetõségeire jellemzõ. És fõként arra, hogy az embert miként látják a – ma divatos szóval – imázsára nézve, és mindnyájan azt érezzük, hogy mi nem vagyunk azok, akiknek mások látnak bennünket. És láthatnak engem ittasnak, láthatnak badar-nak, valaki láthat királynak, de tulajdonképpen egyik sem vagyok.

– *Ezt másik versben is megfogalmazta.*

– Hát az ember mindig ugyanazt írja. Egy nagy költõ, Gottfried Benn azt mondta és le is írta, hogy minden valamirevaló költõ életében hat-nyolc verset ír, amelyben magát, a lényegét megfogalmazza. Csak még nem tudja, hogy melyik az a hat-nyolc vers, amelyekben ez benne van. Szerencsére, mert akkor abbahagyná.

MÉGIS

*Az országos esõ konok zuhataga
csapóajtó öregember ábrándjaira
olajágért minék röptetné ki galambját
voltagei tettei tönkreázott kalangyák
pisloghat szerte nincs semerre kezdete
a környék néptelen nincs miért seregelnie
társtalan Gulliver lekötözik törpe gondok
csak ha berzenkedik lehetne még bolondabb
látványa orrig ér nincsenek nagybetűi
bõrén belül a táj sem turista cél csapongani
legbelső birtokán kalászoslása fõsvény
de útjelzõ kövül mégiscsak posztol estjén*

SÁRKÁNYEREGETÉS (2000)

– A SÁRKÁNYEREGETÉS borítója Joan Miró festményének a felhasználásával készült. Kék mezõben jobbra lent egy fekete folt, fõnt kis piros, talán a sárkány, ezt laza zsinór fûzi a kék mezõ alsó széléhez, ott van valahol az ember. Jellemzõ a cím is, meg a borító is Rába György szimbólunteremtõ erejére. Azt is mondhatnám, azt gondolja, a költészet sárkányeregetés, én fogom lent, az pedig fõnt repül a végtelenbe, mint a madarak. Egyébként a madarakat nagyon kedveli.

– A madarak is így vannak, és a szimbólum is így van. Amikor az ember kamaszkorában elkezdi verset írni, akkor az ösztönösen árad belõle. Aztán egy idõ után ráeszmél, hogy kicsoda õ egyáltalán, az a költõi én, aki megszólal ebben a versben. Én egy idõ után ráeszméltem, hogy amit én versben megfogalmazok, lehet, hogy nem rögtön kamaszkoromban, de az évek folyamán, annak mindig van egy mögöttes jelentése vagy egy fölöttes jelentése, transzcendens értelme, ami mindig szimbolikává válik.

Kötetcímet egyébként az ember lehetõleg úgy választ, hogy kikeres egy verset, amelyeknek valóban van valami átfogó jelentése, vagy ha nincs szerencséje verscímmel, akkor egy sort. A versnek lehetõleg olyannak kell lennie, ami a kötet jobb darabjai közé tartozik. Így sikerült a SÁRKÁNYEREGETÉS címû versre szavaznom, és valóban kifejezi azt a vágyat, ami a földrõl elszakadni kívánczó gyereklelek óhaja, és ugyanakkor felnõtt fejjel az ember fölismeri ezt a vágyat a fölöttes jelentések után, a fölöttes jelentések értelmezésére, megragadására.

– *Valahol írja, hogy az ifjú mindig él magában, egyébként azt hiszem, mindannyiunkban él. Erre mutat a költõ mindent akarása, a minden ajtó egyszerre kinyitása, a repülés kívánsága.*

– Arra, amit mond, hadd hozzam fel azt az irodalomtörténeti fogalmat, amit az *Újhold* költőire általában alkalmaznak. Sommásan, és nem is illik mindenkire, nem is illett. Azt tudniillik, hogy az *Újhold* költői objektív lírát teremtenek, tárgyias költészetet alakítanak ki. Ahogy az évek, évtizedek múltak, múlnak, s az ember megöregszik – az ember most én vagyok –, akkor ráeszmél arra, hogy akármit csinál, a vízjele, a keze járása, a gondolkodása rajta van azon az anyagon, amely egy-egy verset alkot. Úgyhogy egy idő után ráeszméltem, hogy érdemes hozzányúlni mindazokhoz a verstárgyakhoz, amelyek az *Újhold* objektív lírájával szemben állnak. Így például ilyen volt az anekdota, amelyet egy-két kiváló nemzedéktársam mindig anatómia alatt emlegetett, kiátkozó gesztussal. Én ezzel szemben egypár éve az anekdotában is megtaláltam azt a kifejezési formát, amelyben hitelesen, élményalapon ott vagyok, ugyanakkor túlmutat a személyes tapasztalaton mindaz az esemény, amelyet átéltem. Ilyen például A MEGGYFA BALLADÁJA című vers. De előfordult olyasmi is, hogy egy kialakult hétköznapi párbeszédet magamban tovább folytatva ezt a tovább folytatott párbeszédet lekottáztam. Például valaki, nem irodalmár, szóvá tette, hogy milyen szomorúak a verseim. Valamit feleltem neki, amiben benne volt az udvariasságnak és az igazságnak az ötvözete is, ezt aztán magamban tovább gondoltam, s ezt a tovább gondolt dialógust verssé írtam MAGAM ÜGYÉBEN címen.

*„Azt mondta mért nem ír víg
verseket ahogy illik
azt is mért nem játszik vidám
mesemondó szája harmonikán*

*Mikor elragadtak áramlatok
nem kívántam tudni mi is vagyok
lebegve szabad madár nyárfa bolyha
a természet határán ki dalolna
dicshimnusz vagy kuplét akár
csak sose múlna az egyéni nyár
csak tenyészne és benne élne
szövegtelen az élet terebélye
záron lakaton nem zörögne akkor
a birtokon belüli fiatalok
de az évek mord hosszútávfutók
ki látott vonzó tar vigadozót
a sors immár körme alatti tüske
szószólójának állni tiszte
s fülbemászó melódiák
szólaltatnak-e disszonanciát”*

– Az élet leglényegesebb kérdéseire keresi a választ mindig, ebben a kötetben talán különösen. Éppen az említett meggyfáról: mi a fontosabb, a kikelet vagy a nyár vagy éppen a rovarok. Mi tartozik jobban az élethez?

– A meggyfának egyébként az a csattanója, már ti. a meggyfáról írott versnek, hogy az élet így kerek. Tavasszal, nyárral, madarak érkezésével, madarak távozásával, a fának a halálával. Így kerek az élet, és így érdemes tudomásul venni. De persze az is igaz, hogy nem minden versben sikerül ezt a magasabb jelentést, ezt a kettős értelmet, ezt a szimbolikát megragadnom, úgyhogy hadd áruljam el, hogy jó egynéhány verset eldobtam,

és nem is használtam föl, nincs is a kötetben, mert úgy éreztem, hogy nem elég súlyos ahhoz, hogy megérdemelje a nyomdafestéket.

– *A XX. század gondolkodásában, költészetben, filozófiában az idő fogalma nagyon fontos lett. Nálunk különösen a század második felében, talán a háborúk miatt mindennapos tapasztalat, hogy milyen törekeny az élet. Jékely Zoltánnál is ott van Az IDŐSÁRKÁNYHOZ című vers, Csorba Győzőnél lépten-nyomon felemlük az ember életkorának relativitása. S ne feledjük az eltűnt idő nyomában járó Proustot sem. Rába György azt írja, hogy az Idő a mogorva hosszútávúfutó, akivel versenyt fut.*

– Amikor az ember megöregszik, úgy érzi, ha igazmondó költő akar lenni, szembe kell néznie ezzel az életkorral is, az idő múlásával, és valamirevaló irodalom, valamirevaló költészet csak úgy teremhet, úgy alakulhat ki, ha az ember rendkívül szigorúan, önkínzóan szembenéz mindenféle tapasztalattal. Úgyhogy az évtizedek múlásával, ezzel a tapasztalattal is szembenéztem, és ezeket a szembenézéseket megírtam, mert ezt tanultam az előttem járó nagyoktól, hogy az ember, az író, a költő, csak akkor tud igazat mondani, ha mer bátran szembenézni és a szembenézéséről vallomást tenni.

– *Verseinek a stílusa, a mondatai, a szóhasználata választékossága mellett nagyon hétköznapi tud lenni, a mai nyelv egyszerű, néha triviális fordulatait is használja a mögöttes, néha transzcendentális jelentés kifejezésére. Olyan belső feszültség van a verseiben, amit lehet, hogy nem mindenki vesz észre, de aki a versekhez ért, éppen azt szereti benne.*

– Én is azt hiszem, hogy az indulatmenet, amely a vers szövegét a hátára vette, és az utolsó szóig elvitte, annak a drámája, dramaturgiája benne van egy-egy versben, ha egyáltalán sikerült. Ez szemlélteti azt, amit mondott, és természetes, hogy ilyenkor felszínre kerülnek a költői képek, a laza, merészebb asszociációk mellett hétköznapi fordulatok is, ez teszi a drámaiságot teljessé, az ilyen ellentétes vagy legalábbis nem szomszédos nyelvi anyagok felhasználása.

– *Mért ír a költő? Van egy vers, amelyben pontosan megfogalmazza.*

– Az ember belső készletéből ír. Nagyon gyakori kérdés, hogy kinek ír a költő. Kinek ír az író? Elsősorban önmagának, belső készletéből. De ha van némi intellektusa, akkor látnia kell, hogy mindez ugyanakkor közkinccs, és a saját személyét az emberiség előőrskének kell hogy tekintse, valamiféle földérítője az emberi seregnek, és ennek a tudatával, jóllehet nem szándékával és nem programszerűen, írja a verseket. Úgyhogy abban a szimbolikában benne van egyfelől az egyes szám első személynek a tapasztalata, mint a hitel, hitelesség, és ugyanakkor benne van az a tapasztalat, amelyik az emberiség sorsáról kísérlet, fölfedezés és híradás.

– *Mint a biológus kutatóé, csakhogy Rába György költészetében több is van, ennek az életnek a szeretete. A teljes életé, s ennek egy vetülete, amit szerelmi költészetnek nevezünk. Ez a legszubjektívebb rétege talán a költészetének.*

– Hát, amit szerelmes verseknek nevez, azt én nagyon óvatosan nevezném így, figyelembe véve, hogy az én korombeli ember idevágó megnyilatkozása nem tartozik annyira a fiatalsághoz, mint amennyire a szerelem érzése, de ugyanakkor mégis hozzátartozik, mert ez is emberi érzés, és minden emberi érzés a sírig elkíséri azt, aki jelen van, és aki él. Ebből következik, hogy ezeknek a verseknek jó egynéhány része tulajdonképpen emlékkép, de vannak olyanok, amelyek kifejezik azt a belső tapasztalatot, hogy a vágy, a hevesebb emberi érzések, hadd fogalmazzak így, jelen vannak az emberben egészen élete végéig. Emellett megvannak a szövetség érzésének is a megnyilatkozásai, ahogy erre utalt.

– *Ebben a kötetben is jelen vannak a madarak, aztán van olyan, hogy a maga madár voltáról beszél, a következő versben pedig arról, hogy aki nem célozza meg a végtelent, mint a madár röpte, az nem is ember. Ez hozzátartozik a költőhöz magához, de az emberi természethez is.*

– Valamelyik versemben, hirtelenében magam sem tudnám, melyikben, azt írom a madarokról, hogy élethelyettesek. Ami annyit jelent, hogy bemutatják azokat a lehetőségeit a létezésnek, amelyek az ember számára nem adódnak hétköznap. Gép kell hozzá, de ugyanakkor az alapvető vágyaink közé tartozik. Az nem véletlen, hogy álmainkban gyakori a repülés vagy egyáltalán a gravitációnak, a Föld-vonzásnak valamilyen formában a leküzdése. És ezeket a madarakat a természetben is szemlélhetem, de látom őket az otthonom kertre néző ablakából is, cinkéket, rigókat, és örömmel fedezek fel néha ritka madarakat, köztük kemény télen például a csonttollúakat. Önmagában is gyönyörű látvány mindegyik fajta, és mindaz, amit ott bemutatnak, az ő életük, olyan állandó előadás, amelynek az ember igazán örvendezik. A nápolyiak mondják, hogy az ő ágyuk az operájuk. Nekem a madarak az én, ha nem is az operám, de legalább jutalom-előadásom.

Lukácsy András

EGYKORI BANDATAG VALLOMÁSA SZÁNTÓ PIROSKA SZÜLETÉSÉNEK SZÁZADIK ÉVFORDULÓJÁN

Összetett intellektus hatalmas tárgyi tudással, aki mégis érzékeivel közeledik a világhoz. Mindenkiel csak személyes kapcsolatot tud elképzelni. Ez a stílus az őt még nem ismerő számára olykor meghökkenítő. – *Ó! Te!* – mondja nekem, és összezilálja a hajamat. Nagyon nem szereti, hogy választékot hordok. De ez rendszeres megszólítása és ismétlődő mozdulata. Oktalan lennék, ha félreérteném.

Először is, mert mindig vagy tucatnyi emberrel volt ilyen közvetlen viszonya. Másodsor, mert megengedhette magának: a világ legjobb kapcsolata – Pistával (azaz Vas Istvánnal) való örökkön tartó szerelme állt mögötte és védte.

Ez a festőasszony bonyolult szerkezetű volt – kutya nehéz felfejteni.

Közelíthetnék egyszerűen a tevékenysége felől. Festő volt, az Európai Iskola jeles tagja, sokáig küzdött az elfogadtatásért, és most a nagyok között tartjuk számon. Ez sem volna azonban teljesen igaz, mert létezett egy szakmai sikerszintje, és létezett egy társadalmi renoméja ennek a vonzó személyiségnek, s a kettőt néha összemossák. Így hát a magam inkompetens módján legyen elég annyi: megvolt benne az a belső látás – a harmadik szem –, amely festőnél elengedhetetlen, meg tudja ragadni a jelenségek *második szintjét*, amely a dolgok mögöttesét mutatja, s amit itt talál, vissza tudja adni úgy, hogy mindenki megértse. Az utóbbi feltétel fontos, hiszen ez biztosította, hogy tündércarcú napraforgói, esendő kukoricaszárai, emberszemeket viselő pillangói, de még nekibúsult lófejei (meg a szamarak) is olyannyira népszerűek legyenek, függetlenül a motívumkincs pillanatnyi napi árfolyamától. És meg tudta valósítani az igazi alkotó számára elengedhetetlen bipoláris látást: a derűsben ott volt a tragikus, az élőben a mulandó – csontváz szerelmesei egyrészt az érzékiségtől borzongatók, másrészt az elmúlástól. Nekem ennyi untig elegendő, és mesterségével többet nem is akarok foglalkozni.

Megközelíthetném aztán a figurát társadalmi helyzete felől, és akkor már többre jutnék. Egykor tagja volt a Szocialista Képzőművészek Csoportjának. És hozzátehetném, hogy: mint nemzedék- és osztályostársai közül igen sokan. Hiszen az idejétmúlt nacionalizmusokon és a természetük szerint pusztulásra ítélt diktatúrákon túl volt-e vajon életében e tájak számára ígéretesebb és szebb álom és utópia? És neki adódtak mindehhez még privát okai is.

A történelmi és a személyes sors. Az általa rögzített és ily módon definitív történet öt éves korában kezdődik. Eléggé lakonikusan. Az édesanyja öngyilkos lett, közli velünk, mert az apa elhagyta a háromgyerekes családot. Arról nincs szó, hogy *miért* hagyta el őket az apa. És *miért* választotta az édesmama a reakciónak ezt a durva formáját? Három gyerek. Annyira édesek-e ezek a szülők? Törvényes szülők voltak-e vajon a szó pedagógiai vagy akár anyakönyvi értelmében? Itt kérdőjelek állnak. Az azonban megint tudható, hogy Piroska személyesen anyai nagyanyjánál nevelődik tovább, ahol is él egy uralkodó személy, meglehetősen túlhatalommal, egy nagynéni, aki (féltékenységből? hamis rendtiszteletből?) folyamatosan ugráltatja, bántja és elnyomja az árva gyereket.

Gondoljuk meg csupán az eddig leírtakat. Egy kiskunfélegyházi fél-középosztálybeli családban felnőni a húszas években, ahol a kislány pendelyes kora óta nem kap babát, viszont rákényszerítik az utánzott, tehát eleve merev viselkedési formákra. Nem barátkozhat akárkivel, nem kószálhat akárhová; ő, a mindent lerajzolni akaró nem kap festékeket, de mint a klánhoz tartozni kötelezettnek részt kell vennie minden fesztélyben, az étkezés előtti imától a látogatók előtti pukedliig. Protestáns létére (és talán zsidó létére is, erről semmit sem tudunk, nagyon nagy kérdőjel) el kell járnia az apácákhoz, ahol ugyan a fogékony gyerek igen sokat fejlődik (a színvonallal, ellenőrizhetően, semmi hiba) – megtanul például latinul, micsoda menekvés lesz belőle később! –, de aligha valószínű, hogy ez lett volna a vadóc számára az egyenrangú környezet.

Hát persze hogy fel kell lázadni!

Adva van tehát egy lánygyerek, akibe beoltották a kvázi polgárosztály minden *igényét* anélkül, hogy hozzátették volna a *módját*, így ő tehát egy léggömbön utazik, ami szükségyszerűen ki fog pukkadni. Megéri ezt, és a társadalomlélektan törvényei szerint az első adandó alkalommal, tizenhét évesen menekül.

Jóval idősebb nővére, Panni tanár lett, és már korábban feljött Pestre szűkölködő albérletesnek. Óraadásból élt. De hívta és elfogadta hűgát, akit anyja helyett szeretett, s most már ketten nyomorogtak, egészen a klasszikus éjszakai mosogatás szindrómáig. Na, hát az ilyen lelkek számára találták ki a munkásszorgalmat! A szocializmus, mint ma már tapasztalatból is tudjuk, nem a munkásság számára, hanem az efféle jobb sorsra vágyó, előmenetelükben megrekedt értelmiségiek számára volt igazán vonzó. Például művészpalántáknak! Hát bizony a mi hősíneknek egyenes útja volt a vonatkozó művész-csoport ölelő karjába. Ebben a megállapításban nyoma sincs az iróniának. Megfordítjuk a világot! Hát persze, nagyon is rászorul az. Megér egy kis konspirációt, titkosnyomdálátogatást, röplapozást. Megéri ez a börtön kockázatát is, milyen jól jön eközben egy ügyes kezű grafikuslány segítsége! Már a harmincas éveket írjuk. És tetejébe a dolog még romantikus is! Mikor az embert beviszi az óberhé. Kieresztk-e a gyanúsítottat, ott marasztalják-e, s majd a perben elítélik-e, vagy fölmentik? S közben a szorongó vádlott olyan szép szál erdélyi gyerek mellett ülhet, mint a Kirgiz – itt nem ítélik el, majd a sajátjai fognak vele végezni –, vagy akár a később nagy hírű, most viszont idegesen bajszát rágó költő.

És mindeközben Piroska arccal a vágyteljesülés felé tanul, ha épp lehet (szabad), a főiskolán vagy mondjuk Vaszary János szabadiskolájában, és persze ami a kollégáitól

a szocialistáknál ráragad. Hol van enni, hol nincs. (Vas István életrajzi regényfolyamában azt írja, hogy amikor a kissé testesebb Panni nénye társaságában egy szentendrei kiránduláson megismerte, lapos volt, sovány, kilátszottak a bordái, az alultápláltság minden külső jelét mutatta.) De hát közben az összetartozás erőt adó tudata, az illegális kirándulások és végül a felfedezett művészi gyűjtőhely, a Dunakanyar, Szentendre. Ez is nyomorúságos viszonyok között persze, de milyen izgalmas! Földön hálni, közös kosárból enni, kölcsönfestékekkel dolgozni. De Vajda Lajos, Bálint Endre közelében! A nagy fantáziájú ázott verebek melegségre vágyó összebújása. (Szerelmek persze születnek ebben a közösségben, kiteljesedett kapcsolatot, házasságot, gyermeket már nem vállalnak. Épp most?) Talán itt fülön fogtunk valamit? Igen, a közösségi lét vonzása – ők ezt bandázásnak nevezték.

Mert ugye közben már háborús éveket írunk. Piroska nem kislány többé, és továbbhajtja a motor, hogy mi lesz az egzisztenciával, a felemelkedéssel, a polgári viszonyokkal. Fejest ugrik hát egy kötelékbe, bemeséli magának, hogy szerelmes, házasságot köt egy gazdagemberrel. (Így egybeírva, a szókapcsolatot ironikus fogalommal emelve, élete végéig visszacseng ez az értékítéleteiben.) Hirtelen jut pénz festékre, utazásra, illedelmes társasági életre, amit akartok. Új társasága még jóindulattal tudomásul is veszi a fiatalasszony művészkedési hobbját. Két évig bírja. Azóta restelli, mint kutya a piszkát, életrajzi elbeszéléseiben a férfit csak egyetlen betűvel jelzi.

Úgyhogy a háború végére megint illegális. Ezért, meg talán anyakönyvi okokból is – erről sem tudunk közelebbit: *sohasem* beszélt róla – jobb, ha nincs szem előtt. És következnek a bajóti hónapok, megint új környezet, hamis papírok. Itt jön a képbe Boris néni, a parasztasszony példakép és a bajóti (boyóti: lásd BÁNK BÀN) mélyszegénység. Újabb halálíg szóló élmény: a mindenkori elesetteké.

Az utolsó hónapokban kipróbálja az illegalitást Pesten is. Mozgalmi társától, bizonyos Appel Henriktől (a későbbi kultúrcézártól) megkapja annak lakását, amelybe aztán nyilasok fészkelik be magukat. S a festőnövendék derűs arccal szolgálja ki őket, hallgatja hátborzongató napi beszámolóikat. A felszabadulás után – neki valóban az – lakást próbál szerezni kibombázott kollégáinak. Miközben neki sincs.

Nem folytatom – így sodródik az összesűrűsödött történelem hullámvasútján, egyszer fent, többször lent. Még szerencse, hogy a szocialista képzőművészek csoportjának zöme végül betagol az akkor alakuló Európai Iskolába. Ez a néhány év volt fiatalágának fénypontja. Vállalható, számon tartott, rangos csoportosulás ez – él egészen a diktatúra kezdetéig. De túléli azt, jegyzik most már mindörökké.

Fénypont e szakasz abban is, hogy anyni bizonytalanság, huzavona, válás-összekerülés után ekkor lesz végre a hön áhított Pista az ő igazi társává. Röviden szólva a társvalasztás életre szóló és nagyon szerencsés. Legyen elég ennyi – híres kapcsolat volt. Író és festő egymást támogató életkezdeése az „új világ” hajnalán.

Hanem micsoda gabalyodással indul ez is! Már a diktatúra éveit éljük. Pista valóban nagypolgári családjából csak a stílust menekíti ki. Most kiadói alkalmazott, eredeti művet nem publikálhat, ebből és a fordításokból él, Vasbácsi és Vasnéni pedig támogatásra szoruló öregemberek. Még az állásban maradásért is áldozatot kell hozni; Pista, kollégái jó tanácsára, rábólint arra, hogy párttagjelöltséggel kínálják meg, azzal, hogy majd ha jó lesz... De az első nyilvánvaló igazságtalanságon ez a moralista annyira fölháborodik, hogy bejelenti: visszalépek. Hallatlan dolog ez – 1951-ben! Most az volna a szocialista realizmus szabályai szerint is kézenfekvő, hogy az egykori illegális, a főbb emberek barátja, Piroska segítse ki. De hát a régiek tisztességesebbje *megint* börtönben ül. És hát hogy is tehetne ilyet párttag az *árulóval*? A vörös illem szerint el kellene válniuk, s ezt

meg is mondják neki. De egyikük sem hátrál, s így fogvacogva élnek két nehéz esztendő, amíg az ügy (az első olvadással) el nem enyészik.

A zűrös években csak a jó barátok állnak mellettük. Legfőképp Pista emberei: az atyai tanácsadó Déry, a szakmai társ, a sokat tenni nem tudó (soha nem tudó) Illés Endre és főként Ottlik Géza, a Pista életét '44-ben megmentő Cipi, aki kajánsággal vegyes aggodalmában most a legmegbízhatóbb lelki társ. Piroskában meg tovább dolgozik a nehézségek elviselésében oly sokat segítő közösségteremtés igénye. Maguk köré gyűjti tehát az akkori idők induló íróinak, költőinek válogatott seregletét. Jár hozzájuk Juhász Ferenc az első közös lakásukba – Károlyi és Papnövelde (akkor Eötvös Loránd) utca sarka –, felkocog Nagy László. Egy időre meg is lakja őket a clownarcú Kormos István, és ott ül a maga cinikus humorával a nagy tehetségét érvényesíteni sosem tudó moribundus Czibor János. És belépnek a képbe a *Rezek* is: Ádám és az ifjabb Pál, s némi késéssel majd – a forradalom után – a szinte még pendelyes Bence György, Petri György és barátaik. (Piroskának sosem lett gyermeke, legfogékonyabb ifjúkorát elkonspirálta – lehet, hogy a bandázás újabb indítékát csíptük meg ebben?) Így, ezzel a vidám és ironikus – hírhozó és azt nyomban röhögve kommentáló – társasággal próbálnak épen fennmaradni. Pista fordításai fölé görnyed, a kitűnő tollú Piroška olykor segít neki. Saját szakmájában besorolása szerint illusztrációkat készít, ezt megalázzónak tartja, de mi most ennek köszönhetjük azoknak az éveknek számos emlékezetes kötetét (DZSUNGEL KÖNYVE!).

1956. Lelkesednek – és megússzák. Piroška telerajzol egy mappát forradalmi jelekkel, ami aztán Vargha Balázsék kertjében átvészeli a nehéz időket. (Ebből lesz később a FORRADALMI SZÍV.) Pistát pedig megmenti a *gyöngytyúk*. (A Kulacs vendéglőben éppen azt rendel ebédre a *tünetés napján*, amikor társaságuk csatlakozni indul. Ő marad, mert ezt a ritka fogást nem hagyhatja ki, és hogy, hogy nem, e diszkrétan besúgott gesztusát a legmagasabb helyen is értékeli később.) Az eseményeket követő lassú, de végül folyamatosnak bizonyuló konszolidáció azonban először mégis a kultúrában jelentkezik, mint látványos, de másodlagos területen.

Piroskát – saját jogon is, Pista révén is – felfedezik a szakmában. Rájönnek arra az egyszerű tényre, hogy nemcsak keze, hanem esze is van, és az illusztrált világhoz nemcsak érzelmileg, hanem intellektuálisan is kapcsolódik. Így lesz például egy könyvre való Villon-rajza (a Vas-féle fordításhoz), így fedezi fel a magyar olvasó számára Lukianosz vidám világát, és megszületik a keze alatt a híres Boccaccio-sorozat, amely kiteljesedett érzékiségével ennek a korszakának a csúcса. Ezek a szériarajzok arra is jók, hogy önállóan bemutatathatók legyenek: 1957-ben a Csók Galéria kiállításával megindulnak tárlatai – a korszak végül az ezen az illusztrációs munkásságon túlmutató GYERMEKBIBLIA színes rajzaival záródik. A sorozatot önállóan is bemutatja az esztergomi Keresztény Múzeum. Az eredeti megbízás – amely mögött valahol állam és egyház közeledésének politikai gesztusa sejlik fel – kitűnő lehetőséget ad számára a *könyvecskék* világában való elmélyedésre. Ennek is lesz folytatása, a későbbi *pléh-Krisztus* sorozat (mennyt cipeltük körbe a Balaton-felvidéken modellekért!) és az a vállalkozás, amellyel menekítő falujának, Bajót templomának stációsorozatot fest. Formálisan a plébános felkérésére, de ez is baráti dolog: az idős pap mindvégig hűséges társuk és Pista gyóntatója marad. Az illusztrációiba bezárt művészből igazi festő válik, s a rajzok élénk színeiből így lesz a vászon számára is összetéveszthetetlen Szántó Piroška-i kolorit.

A pár, amely a hallgatások évében dacosan Badacsonyba ment nyaralni – ennek hozadéka Tatay Sándor barátsága, ki akkor ott volt, kényszerűségből, turistaház-vezető –, a *fiúkkal*, vagyis az ifjú költőkkel már le-levonult Szigligetre is. És az idők múlásá-

val itt csatlakozik majd Piroska a második *bandához* (Vas István, hogy lóverseny-szak-kifejezéssel éljek, a barrier mellől nézi).

A sziglieti alkotóházban mindig is folyt játék. Nem a pingpongra gondolok persze, hanem rangos szellemi időtöltésekre. A kezdeti időkben Feleki László, az író és humorista volt a főszervező, az időtöltés a *Ki vagyok én?* nevet viselte, és a feladványok középpontjában mindig egy személy kilétének felfedése állott. A második körben – a hetvenes évektől kezdve – az újabb nemzedék is megtette a magáét. A „túlélők” közvetítették a hagyományt is: Bajomi Lázár, vagyis André, a francia, Timár György, a költő, Tatay Sándor (HÁZ A SZIKLÁK ALATT) és Erdődy János, a volt szociáldemokrata lapszerkesztő – ki kényszerpihenőjében olvasmányos történelmi regényeket ír –, nos, az ő inspirációjukra született meg a kitalálásnak az a formája, amelyben a megoldás alaposabb felkészülést és komoly tudást igényel. Ez volt a Szentistván, amely nevét az első jelentősebb feladvány után kapta, művelői a *szentistvánosok*.

A konszolidáció, majd a rendszergyengülés és -váltás után ez volt Szántó Piroska utolsó bandája. Noha amúgy jó erők vonultak fel – Somlyó György, Kerényi Grácia, Kabdebó Lóránt, Telegdi Polgár, a Moravia-fordító, Sumonyi Papp, majd Várady Szabolcs, a költők –, Piroska itt tudása és tekintélye okán teljes joggal fogadta el az elsőséget. Tudása miatt is kijárt ez neki. Kivéve, ha a másik nagy játékos, Nemes Nagy Ágnes is jelen volt. Ilyenkor csöndes, alig észrevehető asztal alatti csatározás indult meg a főhelyért, az első játékért, a bírálat jogáért és egyáltalán. Piroska és Ágnes viszonya ambivalens volt, és belejátszott ebbe a házaspár és az *Újhold*-társaság csendes súrlódása is. Viszont a Szentistván körül egész kaszt alakult ki, meghatározott időpontokkal (Pesten is), edzésprogrammal, odalent rendszeres esti játékokkal, s tart mindmáig. Képzőművészek is csatlakoztak (Somos Miklós, Engel Tevan Pista), fiatalabbak is: Széchenyi Ágnes, Szőnyi Ferenc, alkalmi és pártoló tagok, valamint mindig nagy kibic tábor – ők biztosították a hangulati körítést. Később már történetek keringtek az érdekesebb megoldásokról, aztán masszív legendáriuma alakult ki a „Szent István Társulatnak”.

Nos, én ezóta ismerem közelebbről Piroskát; e játékokon tanultam meg szeretni és becsülni a képeim túl természetes eszéért és óriási műveltségéért. Meg hát vonzó volt ez az asszony, az istenért! Ki tudja, honnan – apácáktól, Pannitól, munkásmozgalomból, önszorgalomból, Pista könyvtárából –, hatalmas ismeretanyaggal dolgozott ő, az ókori auktoroktól a napi politikáig és a spanyol barokk világtól a francia hermetikuskokig bezárva nem lehetett tudatlanságon fogni. Vidám műfordítóversenyünkön – amely Weöres KÉZCIPŐ-jére hajazott – ő szállította a legjobb tréfás latin átültetéseket. (Lodovico Kossuth dixit – regiment nyet resurrexit – és így tovább.)

Ekkorra – nyolcvanas évek – már művészetében is kiteljesedett. Az én számomra műtermében – amelyhez majd Budán, a Duna-parti lakásban kap méltó helyiséget, meg a szentendrei ház kibővített telkén – már a táblaképek látványa volt természetes. Nekem a nagyobb csatákat letudó, megállapodott ember mutatkozott meg, ha ugyan az ő dinamikus egyénisége az ilyen csihulást valaha is lehetővé tette. Már utolérték a kitüntetések: az első jellemző módon külföldi, a lipcsei könyvvásár grafikadíja. De a házaspár – anélkül, hogy definitív engedményeket kellett volna valaha is tennie – már hivatalosan is elfogadottá vált. Szabad volt középdljakat is kapniuk, és – némi eltéréssel Pista javára – végül mindketten megkapták a Kossuth-díjukat. Meg a szentendreiség szakmai rangját, aztán a budapesti kiállításokat, még a *nagy műcsarnokit* is. Meg a festő az albumokat, egymás után, amelyekhez most már rövidebb-hosszabb életrajz is társult, majd önálló portrékötet. És lám, megvolt, ha csak jelképesen és relatíve is a „polgári jólét” a szeretett férfi oldalán. (Az ment el hamarabb, Piroskára hagyva önéletrajzi sorozatának

befejezését. Így született két kötetre való gyönyörű nyelven írt önéletrajzi novella – Piroska még kitüntetés is kapott rájuk, Déry-jutalmat.)

Személyes hangon kezdem, úgy szeretném befejezni is. Ma már, másfél évtizeddel a halála után, csaknem mindent értek körülötte. Csak azt nem pontosan, hogy mit evett rajtunk fiatalabbakon, a *fiúkon*, a szentistvánosokon. A korunkat? A vidámságunkat? A szellemi nyüzsgést? Gyerekpótlékok voltunk? Nem jutok másra – a *bandázást* szerette, s az ifjúságát benne.

Egy ízben valami előadásról jöttünk ki egymás mellett, baráti társaságban. Megkérdeztem tőle: – No, hogy tetszett, Piroska néni? – Erre könnybe lábadt a szeme. Másik ismerős nézett rá, és már kérdezte is: – Miért sírsz, Piroska? – Ez a pasas *lenénizett!* – Mitől indult meg a kedveskedésnek szánt és – ő csak tudta! – vidéken még ma is tiszteletet kifejező megszólításon? Még mindig szüksége volt önbecsülésének, művész voltának megerősítésére? Idősen is páratlanul vonzó – *asszony voltának* megerősítésére?

Amint különös módon mindvégig szüksége volt modellre ahhoz, hogy fessen. Kihasználta kocsimat és készségemet, kivitette magát Buda környékére az első kukoricásig. Segítség nélkül már kiszállni sem tudott; az anyósülesről rajzolta vázlatfüzetébe a fonnyadó őszi kukoricatövet letört csöveivel, szerteröppenő hajával. És mesélte az utolsó, igazán titkos történeteket.

Ezen a végső ponton – megnyugtatásul – mégis kell egy kis kitérőt tenni. Szerette az embereket, együtt és külön-külön. Mindenkiiben megtalálta a csak benne fellelhető. A parasztasszonyokkal a maguk nyelvén beszélt, fölerősítve még saját enyhe kun tájszólását is. Az alulról jött költőfiúkkal az anyjukat meséltette. Nagy hódításának számított Sümegi Jóska, a Balaton-felvidéki juhász. Mert *az* volt valóban: a szenvedélyéért annak idején komoly nehézségeket is legyőző tántoríthatatlan állatbarát. Összetegeződött vele (mint lehetőleg mindenkivel), és diadalmasan „szállította” nekünk mint egy kivesző fajta utolsó tisztelni való egyedét. Kapott is érte cserébe egy domboldalt Sümeg határában. Azóta is úgy hívják, anyakönyvezetten: *Piroska-dűlő*.

Így jöttem rá lassan az engem izgató végső titokra is. Hozzám való vonzódásában az egykor nehéz besorolású hajdani polgárfiút szerette, aki megpróbálta ezt a minőségét jól-rosszul átmenteni szebb időkre. *Ő még tudta*, hogy mit jelent ez. Egyszer mesteréről beszélt. Elmondtam neki, hogy az én családom jóban volt a Vasaryakkal, és meséltem pár anekdotát. Döbbenet nézett rám, és megkérdezte: ti összejártatok? Akkor értettem meg igazán, milyen mélységből jött ez az *asszony*, akinek igazán soha meg nem valószínű vágya a társadalmi felemelkedés (hova?) és a konszolidációs lét volt. Ezért lehetett minősített viszonya az e tekintetben hozzám hasonlítókkal. Ottlikkal például, akit modoráért szidott és lényéért csodált. Engem is ő mutatott be Cipinek, és felfigyelt rá, hogy barátja név szerint ismeri a családomat. (Rá jellemző módon egy nagynénémet emlegette, aki egy fontos bridszversenyen döntő leosztásnál hibásan indult.) Ezt a *nexust* irigyelte tán Kálnokyban, Lengyel Balázspan, Szabó Magdában. Görgeynek még azt is megengedte, hogy elvigye őket a tengerre. Másnak nem engedte volna. Azon csodálkozott, hogy a festést tiltó goromba nagynéni károgó szavával vagy első urának gunyorosan lekezelő viselkedésével szemben lehet valaki a maga szintjén polgársorból is alkotó, alkotóként is polgár. Hogy a két vágy nem üti egymást. Végül ez történt velük is, a konvertált Pistával és a kiskunfélegyházi árva lánnyal.

Utolsó éveiben már nehezen mozgott. Egy baleset is hátráltatta. 1996 telén még leimádkoztuk Szigligetre. A társaság kedvéért lejött. Másnap félméteres hó esett, minden fehér volt. Az alkotóháziak jó szokásuk szerint egy eketávnai járást mégis vágtak belé, hogy

sétálni tudjunk. Kapacitáltuk, jöjjön ki ő is a friss havas levegőre. Végül ráállt, és a fiatal Alföldy Gábor, jeles kertépítő mérnök és jómagam segítettük. (Csak később vettem észre, hogy az esetet novellában is megírta, a második kötete végén megjelent írás ez, vélhetően az utolsó novella. Így kezdődik: „Egy öreg néni megy a hóban. Ketten kísérik, nehogy megcsússzon a félméteres hó alatt alattomosan lapuló jégvéregeken, ketten, egy hosszúra nyúlt, ingó borókabokor és egy tömzsi, vad citromfa: egy vékony fiú, meg egy idősebb férfi...” A novella további részében egy szigligeti hangulatképet ír, és felidézi a játszótársakat. A valóságban azonban elsétáltunk a háztól nem messze található (akkor még meglévő) gyönyörű vérbükkig, amelynek ágai a föld fölött azonnal kihajtottak, és megöregedvén olyan ritka formát adtak e természeti csodának, hogy úgy nézett ki, mint egy földön ülő vaskos, gömbölyded óriás gyertya. A csúcsa volt a lángja. Felhívtam figyelmét erre. Ostobán tettem, hiszen ismerhette, jobb szeme volt nálam.

– Igen – mondta –, sokszor megfigyeltem. Kicsit eligazító is volt a számomra. Minek fessek mindenféle kiöltött konstrukciókat, amíg a természet ilyen gyönyörű szerkezeteket produkál?

Zárjuk ezzel. Fogjuk fel utolsó szakmai önvallomásnak.

SZÁNTÓ PIROSKA HÁROM LEVELE VÁRADY SZABOLCSNAK

Most, hogy százéves lenne, eszembe jutott, milyen szép leveleket kaptam tőle, amikor hírét vette, hogy baj támadt a szívemmel, ezúttal nem szerelmi téren (ahhoz már hozzászókoztam), hanem orvosi értelemben. Az első levelet nagyvonalúan így címezte: Várady Szabolcs, költő, Budapest. És mit tesz isten – illetve az akkori magyar posta –: megkaptam! „Édes Öregem, mi szívujajások!” Én Prágába készültem éppen, de a Szabolcs utcai kórházban kötöttem ki, ahol a katéter koszorúér-szűkületet és -elzáródást mutatott ki. Ők pedig, a Szántó–Vas házaspár (Eke, állt a borítékon, © Tímár György) az angol kormány meghívását volt kénytelen elhalasztani Piroska infarktusa miatt.

„Ujjongó áhítattal ébredtünk reggelente,
Te a kertre, én terád –
Ez az öreg nyarunk szelíden betemette
Velencét s Angliát.

*Mint furcsa ráadást vagy veszélyes messzeséget
Kezdtük nézni a holnapot –
Ez volt az a nyár, mikor a tél szele szíved
Koszorújába kapott.”*

Melyik nyár is volt ez? Még közeli a levett forradalom emléke („Szívünkben sok friss halott”), és még friss élmény a szentendrei kert meg a ház, ahol 1956 októberében aludtak először, „az éppen csak hogy elkészült nyers leheletű kis kockában, ami a házunk volt, odapötytyentve egy pusztaság mezőre” – ahogy a FORRADALMI SZVIT-ben írta Piroska. 1958-ban lehetett az a nyár, „amikor a rózsák nyílni kezdtek” azon a kertté varázsolt pusztaság mezőn. Előbb aligha, de később se, mert ’59 májusában megvalósult az elhalasztott angliai út, a szeptemberi Nagyvilágban már megjelentek Vas István útijegyzetei, arról pedig már a Holmiban olvashattunk (1990/5.), hogy Cambridge-ben a mellé kirendelt

angol professzorral csikorogva induló társalgás kínját Piroska először cigarettával igyekszik enyhíteni. „*Severus kétségbeesetten törte a fejét, én rágyújtottam, ő tüzet adott, gondoltam, ezzel beérheti egy darabig, a dohányzás nagy, használható téma.*” Én komolyabban vettem (legalább két évig) az orvosi tilalmat. Igaz, sosem voltam olyan erős dohányos, mint ő. Amikor már nagyon rágyújtottam volna, ittam egy korty örmény vagy grúz brandyt, ezt az orvos nem tiltotta, annál inkább aggasztotta húgomat (Csirit). Piroska persze értette, nagyon is. Első levelében még inkább a kedélyemet akarta helyrebillenteni, még Igor herceg sapká-

ját is fölemlegette, az usankámra célozva, amit a kemény szigligeti teleken látott rajtam, amikor az alkotóházban a Szentistvánjáték folyt. De most elkomolyodott. Beavatott a maga helyzetébe, abba, ahogy ő átélte azt, amire engem is fel akart készíteni.

Aztán megint ő került kórházba, de most nem a szívével. Hogy műteni kell, az csak később derült ki. Amikor nekem írt a János-kórházból, még humoros és rajzos énje dominált. Még a t betűk szárát is tollas főveggé alakította. Játszott, amikor csak tette.

V. Sz.

Bpest 1982 ápr 7

Édes Öregem,

mi szívbjajosok! Idejében kaptad, tudod? Most majd vigyázol, nem cipelsz idős költőknek 10 üveg vizet emeletre föl, s nem izgatod magad a NÓK miatt. Nagyon szeretném, ha Mari közölné, hogy vagy – őt aránylag lehetetlen felhívni, 2 napja próbálom –, az istenért, hívjon ő fel minket, s mondja meg, hogy mikor nem zavarunk 10 percre. Külön borzalom betegségben a látogatók hada, én tudom, de ha a BETEG jobban van, azzal is telik az idő. Oh, Szabolcs, költői dolog ám ez a mellbaj, hiszen ha jól emlékszem, minden ilyesmit egy kalap – Igor herceg sapkája – alá vettek a hajdaniak. Ne ijedj meg, ha eső, vihar előtt erősebben érzed, veled. Nagyon szeretünk, féltünk.

Csókol
Piroska meg Pista

*

Budapest, 1982. május 23.

Édes Szabolcs,

most jövök a hangversenyről, ahol Csirivel beszéltem, s ahelyett, hogy lefeküdnék, muszáj írnom neked, mert elmenni nehezen tudnék. Ő aggódik érted, főleg azért, mert iszol. (Mindig mondtam, hogy ne igyatok, hanem azért mégis mindig ittunk.) Én persze tudom, hogy miért iszol, ő még nem, isten adja, hogy ne is tudja meg soha. És meg akarom írni neked (nem kínlódom azzal, hogy a Neked-et, Te-t, Tőled, Rólad-t nagybetűvel írjam), amit én tudok. Mert te láttál még engem betegség előtt, mikor vékony voltam és fekete hajú, és ugráltam, mint a tökbe esett cinege.* De a betegségem utáni első évben nemigen láttál. Már csak akkor, mikor túljutottam a nehezén.

Nézd, az, hogy a kórházban levágták a hajamat, s mozdulatlanul fektettek három hónapig, s ha próbáltam – helyes érzéssel – mozogni, hát üvöltöttek velem és szedáltak – akkor még ez volt a divat –, és soha többé nem lett nagy fekete kontyom, s a gerincem tökrement a mozdulatlan fekvésben, az még istenes volt. A pokol az volt, mikor rá kellett

* Erre rosszul emlékszik Piroska: 1960-ban jártam náluk először. (V. Sz.)

jönnöm, hogy megváltozott az életem és a világ. Én nem ittam, hanem ettem cigaretta helyett, és 10 kilót híztam a fekvés-evés miatt. Nem jól mondom, nem is ez. Hanem, hogy ez elérhet engem – hogy meg kell gondolnom, hogy mit kérjek fektemben, mert az asztal messze van, s rajta van a ceruza. Festeni fásasztó, rajzoljak. Nem lehet menni, mert elfáradok, nem lehet többé futni, se fára mászni, se padlót súrolni, se vásznat alapozni. Szigligetre nem lehet menni, mert nincs orvos. Badacsonyról szó sem lehet, hegyet mászni nem szabad. Van, akinek autója van, s beleül, s mehet Badacsonyba, Tapolcára, mellette üres a hely, de nem hív, eszébe sem jut – ő nem „szíves”. Segítséget kell kérni emeléshez, cipeléshez. Nem szabad nehéz ételt enni, „felfúj”, és a „rekesz” megnyomja a „szívet”. A szerelem sokáig tilos, azután „meggondolandó”. Úszni csak meleg vízben szabad, kell a fenének, pisiben nem úszom. Hogy szerettem úszni, átúsztam a Dunát. Hogy szerettem cigarettázni, úgy, hogy mellettem púposodik a hamutartó. Tornászni, mozogni, kertben dolgozni, kapálni, ásni, csatornát szögezni, padlást takarítani, könyvespolcot leszedni, visszarakni, vásznat feszíteni, állványt hurcolni hegynek fel. Semmit sem lehet.

És még a tetejébe én asszony vagyok. Szerencsétlen Pista. Neki aztán szüksége van segítségre, egy teát nem tud főzni, se semmi manuális dolgot nem tud, mit kezdjen velem? Én soha nem akartam öngyilkos lenni – majd hülye leszek, elvégzi azt az Úristen, s jobban, mint én – csak egyszer. Mikor átsétáltam a Kecskeméti utcán, s szembejött velem egy szakasz katona. Vastag, sárgapirosra borotvált fiatal férfi, kakizubbonyuk alatt mindnek egészséges szíve volt. Én már nyomorék vagyok, miért én? Miért van a retikulómban pálinka és nitropenton, miért kell úgy vigyáznom, nehogy lukas legyen a harisnyám, mert összeeshetek az utcán. Mindent be kell fejezmem, amíg lehet, mert minden pillanatban megállhat „a szív”. És akkor lassan rájöttem, hogy ez mindenkit elérhet, csak éppen nekem most sürgönyözték meg, hogy ez van, mert eddig nem figyeltem oda jól. Ugye te sem? Baj, baj, hogy Piroska szíves, segíteni kell neki felvinni az üvegeket az emeletre, de hogy Piroska mit érez, hogy neki segítséget kell kérni és elfogadni, az távolabbi ügy, még az olyan érzékeny embernek is, amilyen te vagy. És a többiek! Aki haldoklónak kijáró részvétellel néz rád, és a másik, aki azt mondja, ugyan, mit félted azt a tyúkszaros életedet, én sokkal betegebb vagyok, gyűjts rá nyugodtan. Meg az, hogy beszéd közben nagy hirtelen, utcán, kiadóban, otthon megáll a hátamban egy bicska vagy egy rajzszög. Gyorsan ki a szobából, víz kell, és bevenni az orvosságot. Most? Érdekes, épp nem érzem alkalmasnak az időt. Ne most. Aztán, lassan, sokára, felemelek egy vásznat, és – nem szűr! Nincs görcs? Lehajolok, és gyomlállok valami keveset a kertben – megy. Aztán istennek ajánlom a lelkemet, és bezabállok egy cső kukoricát. Semmi. Lassan, lassan felmegyek egy lépcsőn Angliában. Nem pihenek két program között. Festek egy nagy képet, és elfáradok. Aztán kipihenem magam.

És mindig van egy kis üveg a retikulómban – aki meglátja, kacagva állapítja meg, hogy iszákos vagyok, s terjeszti is, visszakerül hozzám.

Megszokom, hogy az élet életveszély, s mivel van kettő ember, akit jobban szeretek magamnál, hát vigyázok. Körülbelül két évbe telik, míg rájövök, pontosan, hogy mi az, ami árt. Legjobban nekem az ijedtség. A „mental shock”. És az egyfolytában való élet, muszáj napközben fekvéssel megszakítani, vagy egyedülléttel.

Hát szevasz, drágám. Igyál, de ne légy iszákos, kérlek. Olyan csúnya az, és rondábban kiszolgáltat rondább dolgoknak, mint egy szívbjaj, tudod?

Borzasztó kár, hogy nem hiszel Istenben. Persze, eljuthatsz hozzá bármikor. Röhögj, ha akarsz.

Csókol Piroska

1983. ápr. 15. János kedves

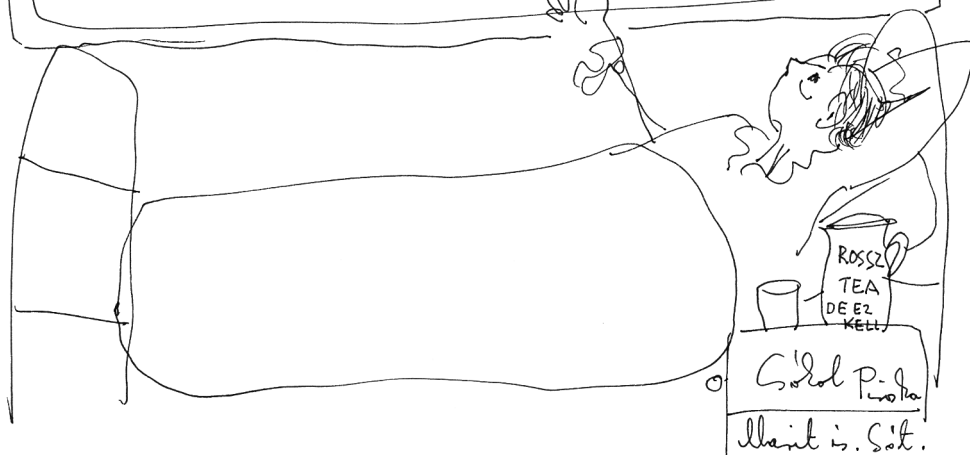
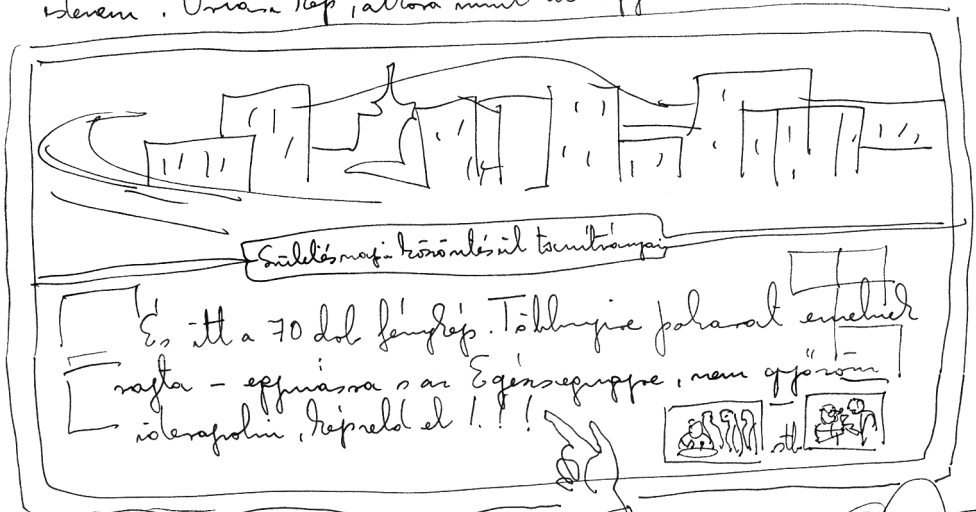
Az édes Szabolcs -

most én sem dobtam meg. Ittied, melyen, aivól?
 Valószínűleg nagyon régen a méregtől, ha meglátja
 a mintán az "o" magyarázatát, hogy a kávéban
 felfrém, csak a folyóin lehetne, de itt is lehetne minden
 alkalommal. Hát inkább a széklet a kényelmet
 sajgó - WC-ben sem lehet, mert ott az ársok mög
 dobtam meg a kényelmet maguk körül - minden beteg
 opich. tronditívül gyegetnie a csak phurálisa van.
 Piszit? Nem ette meg a sókassint? Volt némi?
 (a Dnno felett?)

Ugye az nem parandol, hanem avarias
 reagálás az édes kapóra.

Terét. Könyvesen összegeid a költők van-e a mi bajom
 vagy csak egy "néma kö" - úgye milyen néps, költői! nyug.
 talandodit, meloehl mundiatól vagy avelgetéstől
 kifolyólag - meloehl jandisen - et a aot inádját, aha

a joi-ker - paiba. Bouscsánat, letűssenlitem.
 Mellek egy isportrejs alatt fersem, anii a julitaló
 Nondray-t ábrólja elhásai kövelen - 70 fényféjs a
 tetejelen a Janso Kódras kapolain képe, ha minden költő kemel-
 iteren! Óriási kép, akkor mint az áppam.

Gyula ma meghalt. Mosonyjón sajnálom.

LEVELEK SZÁNTÓ PIROSKA HAGYATÉKÁBÓL

Közzéteszi Gréczi Emőke

A Szombathelyi Képtár 1987-ben rendezett oeuvre-kiállítást Szántó Piroskának, kétszáz festményt állítottak ki a fiatal (mindössze két évvel korábban megnyílt) intézményben. A kiállítás után a művész és a képtár akkori igazgatója, Salamon Nándor megjegyezte, hogy az életműből – Szántó Piroška halála után – egy nagyobb válogatás Szombathelyre kerül, az ajándékozás fejében a Gróza Péter (azóta Várkert) rakparti lakás emlékmúzeumként, a képtár filiáléjaként működik tovább. A jelenleg technikai okok miatt zárva tartó emléklakás 1999 decemberében nyílt meg az eredeti bútorokkal és a legfontosabbnak ítélt művekkel, fenntartását január óta – a megyei múzeumi rendszer megszűnésével – Szombathely városa biztosítja.

A hagyatékából hat-nyolc doboznyi dokumentum került a képtár könyvtárába, ezeket annak idején Salamon Nándor csoportosította, a katalógizálás ma is zajlik. Az anyag egy részét a spirálfüzetekbe írt szép-irodalmi írások teszik ki, a több százra tehető családi, privát és sajtófotó, valamint az ugyancsak több dobozt megtöltő kiállítási meghívó, katalógus és kritika (újságkiadvágás) mellett egy dobozban hivatalos iratokat és leveleket találtam, ezekből válogattam a *Holmi* felkérésére.

A válogatás egyaránt érinti Szántó Piroška családi, irodalmi és képzőművészeti kapcsolatait. A Bálint Endrének (kivételesen írógéppel) írt levél újabb adalékokkal szolgálhat az egykori Európai Iskola köre és Szántó Piroška közötti, a negyvenes évek

második felétől mind fagyosabbá váló kapcsolatra, ebben a művészek (főleg a Piroškával korábban szoros baráti kötelékben lévő Bálint és Barta Éva) leginkább Vas István hatását látják döntőnek – a levél is ezt támasztja alá.

Noha Vas István hagyatéka nem került Szombathelyre (könyvtárát a pécsi egyetem, levelezését az OSZK őrzi), nyilvánvaló, hogy Szántó Piroška hagyatékában jó néhány, Vasra vonatkozó dokumentum is szerepel. Piroška 1966 januárjában Szigligetre utazott, Vas István gyakorlatilag mindennap írt levelet – a válaszleveleket bizonyára a másik hagyatékban lehet és kellene megtalálni. Ezek közül most kettőt választottunk ki, amelyek a legjobban jellemzik kettejük legendásan és irigyelten mély érzelmi és intellektuális kapcsolatát, egyúttal illeszkednek Piroškának a János-kórházból férjéhez és nővéréhez írt leveléhez.

A „meglehetősen beteg” Nemes Nagy Ágnes halála előtt pár hónappal kelt levele Lukácsy András tanulmányának egyik részletére rímel, amelyben a szigligeti társaság két konkurens „nagy játékosára”, a kettejük közötti „ambivalens viszonyra” utal, a „szentistvánozásra” való célzás a levélben is azt erősíti, hogy Nemes Nagy Ágnes és Lukácsy András egymástól függetlenül ugyanarra gondolt.

A levelek helyesírását valamelyest közelitettük a szabályozóhoz, meghagyva az egyéni jellegzetességeket. Néhány szót nem sikerült kiolvasni, ezeket [?] jelzi.

G. E.

Szántó Piroska Bálint Endrének

Édes Bandikám.

Azért írok, mert a beszélgetés rettentően felizgatott, annyira, amennyit nem engedhetek meg magamnak. Szerettem volna nyugodtan beszélni, és ezt a levelet kénytelen leszel elolvasni, s nem szakíthatsz félbe, mint a múltkor. Én kerülni fogom az alkalmat, hogy még egyszer beszélhessünk, de szeretném, ha meghallanád tőlem az igazságot. És előbb még néhány előigazságot is, amit régen szerettem volna elmondani.

Bandikám, úgy érzem, Téged elvakít az elkeseredés és a gyűlölet, ne engedd. Meglepett és megrendített a gyűlöletnek az az iszonyú hulláma, ami az arcodon vonaglott. Nézd, én 1956 óta éppen eleget szenvedtem emiatt. Most miért kezdted újra? Mert Te kezdted ezt a gyűlölethajszát Pista ellen, túlzottan és érthetetlenül. És ettől kezdve egész köröd – külön Stefka,¹ külön Júlia² és Péter Imre³ – szükségesnek látta, hogy nekem rontson, hogy miért nem befolyásolom a férjemet. Nem befolyásolom. Én ostoba, régimódi nő vagyok, és tisztelem és szeretem Vas Istvánt, és nincs az a kincs, amiért összedugnám a fejemet ellene, az ő ellenségeivel, és rosszat mondjak rá, bármilyen sikkes dolog is ez. Talán megtenném, ha igazat adnék az ellenségeinek. De nem adok igazat. És nem élnék vele, ha nem neki adnék igazat. Ezt akarom Neked elmondani, próbáld elfogulatlanul meghallgatni.

Ez a vers, a „Művészet” 1950-ben íródott. Megjelent a „Rapszódia egy őszi kertben” c. kötetében is, megnézheted a dátumot. Légy őszinte, Bandi, és olvasd el figyelmesen.

„Nehéz nyelveden ó magyar” nem festeni szokás, hanem írni. Pistát undorította és felháborította, amit egyes költők műveltek a fordulat évétől kezdve. Nem mind, de nem sorolom fel őket, ha ismered ennek az időnek a fiatal költőit, úgyis tudod. Tény, hogy azok, akik azelőtt minimum Adoniszról írtak, most határőrrel és sztahanovistákról daloltak. Munkadalt és himnuszt sem festeni szokás, hanem írni. A vers második felét inkriminárod, már látom. Sajnos, ez sem így van. Tény, hogy Pista gyakran vádol engem s minden „valóságfelettit” azzal, hogy miattunk ugyan felfordulhatna a világ, ha mi csinálhatnánk a dolgunkat, nem csak költők, festők is, és ebben főleg az van, hogy addig, amíg nem bántották ezt a műfajt, mi észre se vettük a vért, az országot, az egész zúrt, legalábbis nem vettük annyira a szívünkre – az Isten áldjon meg, Bandi, hát nem érted meg, hogy munkatábor olykor Kazincbarcikát is jelenthet? Te nem érted meg azt, hogy egy költő áttételekkel dolgozik? Nem hallottál még allegóriáról? Ez éppen olyan, mint-ha Petőfiék legyaláznák Vörösmartyt, mert a nemzetet cigánynak, örültnek, pokolban zokogó malomnak nevezte?

Ebbe a hasonlatba belekapaszkodhatsz, ha akarsz, minden hasonlat sántít, csak úgy eszembe jutott. De gondolkozz józanul, egy ember, akinek van bátorsága 1951-ben kilépni a pártból, az olyan gonosz és aljas lenne, hogy üldözni kezdi azt, akit az akkori államhatalom üldözött? Köztük saját feleségét és legjobb barátját is? Mert „szögletes síkokról” beszélt? Hát az egyik művészet nem vehet a másikból hasonlatot? És végül az utolsó szakaszban az, amivel nekem rontott, már nem is tudom, melyiketek, mert többen voltatok, hogy „Te kövesd az ősforrást...” Édesem, ha egy költő azt írja, „te”, az nem mindig szól a saját feleségének. Sőt. Erre nem is hozok fel példát, lásd általános alany, de azért közlöm, hogy az emberiségnek szól. S az, hogy „meggyalázott átlagélet” sem nyitotta fel a szemedet, ezt nem értem. Hát nem ez folyt 49-től kezdve, hogy az életet, a puszta életet gyalázták, semmisítették, tették elbírhatatlanná, hogy az ember elbújt volna a föld alá vonítani?

Ismétlem, félreértetted Pistát. Ezt ő maga is elmondhatta volna Neked, szívesen el is mondta volna, még akkor, amikor telefonon nekiestél 56-ban, s legyaláztad. Ne felejtse el, hogy nem csak mi hallgattunk, Pista is, a fordításokat nem számítva, s neki is éppen elég oka volt az elkeseredésre ahhoz, hogy ne bölcshez illő nyugalommal fogadja a sértéseidet. És még akkor se bánta volna, ha Te előzőleg csak egyszer is megkérdezed. Hogy mit dolgozol, Pista? Írtál valamit? Mert ezt Te soha nem kérdezted, pedig voltál egypárszor nálunk, hát ne csodáld, hogy ha Pista úgy érezte, hogy nincs jogod egy versét bírálni, s ilyen hangon, ha a többi nem ismered.

És ezután kibékültetek, annyira, hogy mi fent voltunk Nálad, mielőtt kimentél Párisba, s megöleltétek egymást Pistával – azt hittem, őszintén. És Te kedves voltál hozzám, visszavitted a képemet, amit Korniss⁴ kilökött, és ezt nem felejttem el, és Pista sem. Párisban újra találkoztunk (Bandikám, sajnos, Panni eszembe juttatta, hogy azt mondtam: egymás nyakába borult a két örült, taknyuk-nyáluk összefolyt. Hidd el, nem szántam sértésnek). És hidd el, csak örültem, hogy újra kibékültetek. Még a versről is beszélünk! Hiszen még monotypiát is adtál, Pistának is, nekem is. És erre kiderül, hogy ez nem volt igaz, hogy Te tartogatom a gyűlöletet, és a farzsebedben hordod Pista versét, azt tudod mondani nekem, hogy Téged Pista hátulról ledöfött. Hogy mondhattál ilyet? Hiszen alighogy hazaért, rohant Aczélhoz, hogy szóljon az érdekedben, mert megkérte rá. Ha hallottad volna, milyen szeretettel beszélt, nem hinnéd, hogy ledöfött. Tudom, öregem, hogy nem is hiszed. Elvakít az elkeseredés, vádolnod kell valakit. Sajnos, a költészetnek nincs olyan valóságformáló hatalma, nekem elhíheted, nem befolyásol egy félreértett vers politikai és művészeti irányokat. Azt elismerem, hogy nem volt szerencsés ezt leadni akkor. De öt verse pihent az újságnál, s a szerkesztőség választotta, mert – és ez a legfontosabb – külön aktualitást adott neki az, hogy azok, akik 48-ban fordultak egyet, 56-ban fordultak még egyet, s ettől sok embernek forgott a gyomra. Mindezt meg kellett írnom. Vedd a legnagyobb tisztelet és barátság jelének, hogy nekifogtam ennek a magyarázkodásnak, a többiek beszélhettek akármit, annyira meg voltam bántva, hogy velük képtelen voltam tárgyilagosan szóba állni. És ha igazat adsz nekem ezek után, Bandi, megteheted, hogy hirdesd a megismert igazságot, ahogy hirdette a félreértettet is. Ha nem, hát nem. De ez az igazság. Ne haragudj, hogy nem keresem a találkozást. Olyan sok minden volt már. A legutolsó fájdalom az volt, hogy szegény Lajos⁵ kiállításáért hiába könyörögtem, Aczél füttyült rám, és én meg is mondtam előre Julikának, hogy füttyülni fog, de azt nem hittem volna, hogy Lajos kiállításáról⁶ mindenki kap értesítést, még Borsos⁷ is, csak engem felejtetek el. Legjobb tudásom szerint én sohasem ártottam Neked, nektek. Ha nagyon utánanézek, lehet, hogy még néha segítettem is, a szándékom mindenestre az volt. Persze Te csak azt nézed most, hogy mit beszélt valaki, és nem azt, amit tesz. Pedig 56-ban, mikor először megkérdeztetek, hogy mi legyen most a festőkkel, Ti voltatok az elsők, akik eszembe jutottatok. De aztán gyorsan megértettem, hogy én nem kellek nektek. Rozsda⁸ és Barta⁹ jól a fejembe verték, hogy aki illusztrál, az hazaáruló. S tudtam, hogy nem tartotok festőnek – talán csak Te egyedül –, és ezekben az években iszonyatos mennyiségű gyalázkodás került vissza hozzám, ami rólam és Pistáról mondódott. Ebből én leszámítottam a közeg torzító hatását, de maradt így is elég. Ezért nem szeretnék most találkozni. Olyan emberek között éltem tizennégy év óta, akik nem tartják kötelezőnek, hogy őszinteség címen fájó dolgokat mondjanak, különösen olyan embernek, akinek ez nagyon rosszat tesz. Borzasztó kevés az erőm és az időm, félek a bántástól. Kérlek, ne írd erre egy goromba levelet.

Legjobb volna, ha nem is válaszolnál, mert Pista nem tud arról, hogy ezt megírtam Neked. Talán végződjön így a kettőnk barátsága, láthatod, milyen nyugodtan írok, és látnod kell, hogy szeretettel. Lehetetlen, hogy Te ne érezd ugyanezt, s tapasztalatom szerint az igazságnak átütő ereje van, ha nem is akarod elhinni, de így van, s ha majd nem fáj Neked ennyi minden, mint most, talán el is hiszed.

Szervusz. Bandikám,
szeretettel
Szántó Piroska

Budapest, 1963. február 24.
„Piri”

U. I. [Kézírással:] Mikor Pista kilépett a pártból, engem több ízben behívtak, s közölték, hogy befolyásoljam Pistát vagy hagyjam ott, hogy gazember stb.

[Külön lapon, kézzel írva:]

Bandikám,

Most látom, nem szögeztem le elég világosan, hogy ezzel a dologgal nem kívánok többé foglalkozni. Tehát ne válaszolj, leveledet nem bontom fel, visszaküldöm. Nem azért, mintha haragudnék rád, erre képtelen vagyok, de nem remélhetem, hogy mostani elvakultságodban meglátod az igazságot, ehhez idő kell. Nem bírom folytatni ezt a vitát, mert:

„Ismered a földi rendet
Le van győzve, aki szenved.
S aki sebét nyitva hagyja
Elvérzik az istenadta.”

Reviczky

[A borítékon:] Bálint Bandinak írtam, de nem küldtem el.

¹ Mándy Stefánia (1918–2001) költő, műfordító, művészettörténész, Szentendrén gyermekként került az ott élő és alkotó művészek körébe.

² Vajda Júlia (1913–1982) festőművész, Vajda Lajos, később Jakovits József szobrász felesége.

³ Péter Imre (1912–1975) festőművész, újságíró, Anna Margit második férje.

⁴ Korniss Dezső (1908–1984) festőművész, korábban Szántó Anna férje.

⁵ Vajda Lajos (1908–1941) festőművész.

⁶ Nem világos, hogy Szántó Piroska milyen kiállításra gondolt, az Európai Iskola által 1947 őszén megrendezett grafikai tárlat után legközelebb 1966-ban lehetett Vajda Lajos műveit kiállítani, de a kultúrpolitika ezt a kiállítást is Szentendrére „számúzta”, noha hivatalosan a Magyar Nemzeti Galéria rendezvényének számított. Hogy ez volt az első alkalom a fordulat éveitől, azt Passuth Krisztina, a kiállítás rendezője és Kozák Gyula, a hagyaték gondozója is megerősítette.

⁷ Borsos Miklós (1906–1990) szobrász, grafikus.

⁸ Rozsda Endre (1913–1999) festőművész, 1956 után Párizsban élt.

⁹ Barta feltehetően Barta Lajos (1899–1986) szobrász, Rozsda Endre barátja.

Vas István Szántó Piroskának

1

66. 1. 4. Kedd

Édes Pirikém,

a Déli vasútnál nem találtam borbélyt, ezért hazajöttem megborotválkozni, csak aztán mentem uszodába, ¼9-kor már a vízben voltam, 25 percet úsztam, isteni volt, aztán a Malomtó espressóban ittam kávé, meg akartam nézni, milyen az a büntanya, de úgy látszik, ilyenkor még üres. Aztán voltam bankban, könyvesboltban, hentesüzletben, kekszüzletben, gyümölcsüzletben, hangversenyirodában, itthon mindent helyére tettem, és még mindig csak ¼1.

A város gyönyörű volt, mikor kiléptem a Déli-ről, az ég, az utca – rég nem láttam ilyet. Később szállingózni kezdett a hó, az is szép volt. A Lukács előtt, ahogy a Duna felől jöttem, sok es varjút (nem csókát!) láttam, nagyon szépek voltak. Remekül érzem magam – istenem, ha kb. ilyen életmódot meg lehetne valósítani!

Ennélfogva azt remélem, hogy ti is jól lesztek odalent – most már bizonyára ebédhez készültek. Jó jelnek tekintem, hogy Simon Pista¹ most ment le. Édesem, még egyszer megismétlem (és a legkomolyabban), hogy semmi örömet, mulatságot ne vonj meg magadtól – ha nem árt az egészségednek.

A jóérzés főalapja azonban a tegnapi esti. Az, hogy búcsúztunk, és hogy ma korán reggel elutaztál, visszamenőleg olyanná teszi, mintha nem a feleségem lettél volna, hanem a „szerelmem”, valami kaland, a legszebb, a legistenibb. Nem mintha a házastársi „megszokás” nem volna legalább olyan izgalmas.

Te mindig azt mondogod, hogy Te úgy vagy velem, mintha én Te volnék. Én ilyenkor mindig hallgatok. Én nem tudlak ugyanúgy nézni, mert én nem szeretem, sőt utálok magamat. Nekem Te nagyon más vagy, kívülem álló, felettem álló, kritikálhatatlanul abszolút. Isteni voltál tegnap este is, hihetetlen. Csókolom az édes-édes lábadat.

–

A Mátyásban ebédeltem. Erős szél, északi, néha egy kis havat sodor. Ebéd után aludtam, arra ébredtem, hogy a Te hangod szól a hallban...

I. 5. Szerda

A fene egye meg, hogy épp tegnap reggel kellett betörni a sarki levegőnek – ma már komoly hideg van.

Tegnap Valinak² diktáltam, aztán még sokat olvastam. Olvasni is többet tudok, ha nem vagy itt: annyira érdekel, annyira leköt minden mozdulatod és hangod, hogy amikor éppen nem tart lefogva a munka, hülyeségnek érzem, hogy bármi mással foglalkozom ahelyett, hogy téged néznék és hallgatnának – innen van az is, hogy annyit zavarlak. Szóval, teljesen és abszolút szerelmes vagyok beléd.

Ma ½8-kor keltem, és minden sietség nélkül ¼1 1-re Aczélhoz, aki berendelt, mert egy levelét meg akarta mutatni. Délutánra meg Garai³ hívott el, azzal, hogy Aczél is ott lesz.

Megjött az Eliot-korrektúra⁴ – egész szépen néz ki. Szóval ha hazajössz, utána kell nézned a rajzoknak, nehogy elrontsák.

Vigyázzatok magatokra.

Pannit csókolom.

Téged abszolút.

P.

¹ Simon István (1926–1975) költő, műfordító.

² Újváry Józsefné, Vali (1933–2012) még főiskolásként lakott az Eötvös utcai lakásban, később is rendszeresen gépelt Vasnak, a kapcsolatot Szántó Piroska haláláig megmaradt.

³ Garai Gábor (1929–1987) költő, műfordító.

⁴ T. S. Eliot VÁLOGATOTT VERSEK – GYLKOSSÁG A SZÉKESEGYHÁZBAN című kötetéről van szó, Vas István fordításában, Szántó Piroska illusztrációival 1996-ban jelent meg az Európa Könyvkiadónál.

2

66. 1. 11. Kedd ½1 óra délben

Édesem,

ma egy hete mentél el. Ma éjszaka, éppen egy héttel a legutóbbi, gyönyörű találkozásunk után – emlékszel még? – megint együtt voltam veled: s'abuser en amour n'est pas mauvaise chose.¹ Gondolatban is szép voltál és kedves, és köszönöm, hogy gondolhattam rád. Úgy kezdődött, hogy este észrevettem, a papucsod nincs az ágyad mellett. Elindultam megkeresni: úgy látszik, Erzsike kitette a fürdőszobába.

Tegnap reggel nem tudtam a szobámban azt a bizonyos bal oldali gázt meggyújtani. Betelefonáltam [?]hoz, de azt mondta, csak ma tudja küldeni Vajda urat. De mire délután hazajöttem, égett a gáz! Úgy látszik, Erzsikének sikerült meggyújtani. Rögtön betelefonáltam a szervizbe, és megígérték, hogy Vajda urat lemondják. Ebben megnyugodtam, és ma uszodába készültem. Mikor a fürdőszobából kijöttem, éktelen csöngetés: kiderült, hogy Vajda úr már fél órája csönget – senki sem mondta le. Akkor már bevezettem, hogy mutassa meg nekem, hogy kell. Ő is belátta, hogy nem megy olyan könnyen. Erre nekilátott, és szétszedte az egészet – azt mondta, most már rendben lesz. (?) Mindenesetre adtam neki 25-t, ahogy mondtad. Még mindig nem adtam fel az uszodát – bár ekkor [?] sok idő eltelt –, és elmentem a Gellértbe reggelizni. Igen ám, de nincs kávé, mert rossz a készülék. Erre elvillamosoztam a Belvárosi Kávéházba. Ott sincs kávé: elromlott a készülék. Erre elmentem az Astoriába, ott volt kávé. Csoda, hogy meg nem fájdult a fejem, különösen a tegnapi után. De uszodába már nem mentem, különös tekintettel arra, hogy 3-ra az Írószövetségbe kell mennem. Hát így múlnak a napjaim.

Itt most sűrűn esik a hó, de azért kutya hideg van.

Egy hét múlva talán már hozzád érhetek? Csókolom a gyönyörű testedet

csupa hálával

Pista

¹ Pierre Ronsard egyik szonettjének utolsó sora. A zárószakasz Vas István fordításában: „*Ilyenkor álmaid jó fátyola alatt / Képeddel rászédem szerelmes gondomat. / Magunkat gyönyörűl használni, nem rossz az se.*”

Szántó Piroska Szántó Annának

1

Vasárnap délután 1974. jún. 2.

Várnai kikötő, és ketten vagyunk a hajón, persze a személyzet is, ezúttal civilben, és pingpongoznak. Iszonyú viszontagságok után tegnap este 11-re eljutottunk a Latviára. Az eljutás külön, hosszú novellatéma, a Mester és Margaritában részben feldolgozva,

de azért nem menekülsz – el fogom mesélni. Egy biztos: a repülést bírom, sőt imádom. A helyi járatot – ami az itteni fogalmak szerint annyira nem távolsági járat, hogy dohányozni sem szabad rajta, mert mindössze 2 óra, tehát annyi, mint Moszkva–Budapest a TU-val, de itt ez nem távolság ugye – sokkal jobban szerettem, mint a TU-t, ahol szintén nem éreztem semmit, de nem is láttam, csak havas-jeges gleccsereket, ami a felhő felülről. Bezzeg a helyi járat kedvesen ingott néha, dugig volt, mögöttem Csurka ült nagyítóval nézve, és azzal szórakozott, hogy a kiivott bögréjét játékosan kocogtatta az üvegéhez, s ha jól sikerült, pislogott rám örömeiben, hogy ugye-ugye. A látvány viszont olyan isteni volt – szóval a nap nem akart lemenni, ránéztem az órára, $\frac{1}{4}10$ volt (ot-tani idő), és türkiz és narancs csíkokat húzott a világoskék égre. Elöl a repülőgép ezüstszárnya állt, mert nem érzékelem a haladást, mert nincs mihez viszonyítani, ugyanis az ezüstszárny és a csíkozós nap alatt egy göröngyös hamukék mező van – ezúttal ez volt a felhőzet, ami fölött szálltunk. Amikor megérkeztünk, Ogyessza hirtelen meleg lett, sötét és fűszagú. Nagyon gyönyörű kikötő és vámház, és a kufferokat nem kellett cipelni, mert csak a hajón derült ki, hogy nem vesztek el. Ez nagy megkönnyebbülés volt, valamint az is, hogy elértük a hajót, mert a helyi repülő kicsit késett, de szerencsére Ogyesszában megint más az időszámítás – érdekes dolgok ezek. Mert a hajó sem éjfélkor indult, mert Pista azt hitte, hülye vagyok, mikor mondtam, hogy távolodik a fárosz (3 sirályért se mondanám, hogy világítótorony), de bizony távolodott, mert a Latvia diszkrétén elindult alattunk, meg se éreztük. Most, mialatt ezt írom – borús, de gyönyörű délután a várnai kikötőben, mi nem mentünk be, itt ülünk a fedélzeten – elhaladt előttünk a Neszebár – amivel tavaly akartunk menni, tudod. Meg egy másik csoda, és a neve, képzeld, Sztára Planina – a Vajda¹ nótája. Kálina – sztára planina –

A lakosztályunk pedig csoda. A szalonunkban Szántó nanya és Ferenc József egyaránt helyet foglalhatna, jégszekrény is van benne, gondosan elrejtve egy tálalóasztal egyik felében, a másikban viszont abrosz, szalvéta, csésze, tányér, feketéskészlet. Márványtető és plüssdívány. Ragyogó tiszta. A hálósobánk modern, hitvesi ágy és rengeteg takaró. Plümó. Ugyancsak modern a fürdőszoba is, fala zöld márványt utánoz, elég élethűen. Minden működik, kivéve a légkondicionáló berendezést, ami nem állítható el. Hangja nincs. De nem is kell elállítani, mert rövidesen olyan meleg lesz, mint az illik. Most még nincs, csak tengeri idő van, ami azt jelenti, hogy süt a nap, fúj a szél, beborul, kiderül, köd van, felszáll, s mindez gyönyörű. Jól öltöztünk, de kicsit sok ruhát vittem. A pullover kell, legjobban a nyakas, és trouvaile volt a kis vacak sapka, mert kendőt lefúj a szél.

Ez a fekete tenger, tudod. Tényleg fekete, fehér fodros. Az éjjel fogunk elhaladni a Boszporuszon, sajnós, s holnap délelőtt a Dardanellákon. Hogy hol dobom ezt be, fogalmam sincs. Legközelebb Déloszban állunk meg, csak lesz időm postát keresni.

Hétfő reggel. Nem úgy van semmi sem. Mert $\frac{1}{2}8$ -kor kezdtünk áthaladni a Boszporuszon. Szegény Pista még aludt, de azért jó sokáig lehetett még látni. Sok-sok mecset, [mint] a Dunakanyarban, de tízszer akkora. És ez a Márvány-tenger, ami garantáltan meleg és sima, tehát köd volt, és szemergett az eső, de így talán még gyönyörűbb volt, mecsetek, minaretek a ködben, kékek voltak és teljesen mesebeliek. Az összes magyarok fent báméskodtak az orrban. Orr, mondom. Micsoda hely! És a Galatea híd, egyik felén Európa, másikon Ázsia, közben tele apró kagylókkal, nagy hajókkal, és egy citromsárga kék foltos csónak zöldséget vitt Európából Ázsiába. Mindenki sír, hogy borús az idő, de legalább Pista nem szenved a melegtől. Én két pulloverben s nadrágban vagyok, de most – $\frac{1}{2}1$, kezd tisztulni. Csak fussunk át a Dardanellákon, meg fogunk

fulladni, ezt ígérem mindenkinek, de hiszem is, nem is. A sirályok jönnek a hajó után, s akkorák, mint egy hízott liba. Délelőtt, mialatt én a gépházban voltam, Pista látott delfineket, vigasztalhatatlan vagyok. Állítólag lesz még sok, csak a bolgár tengert utálják, mert a disznók halásszák őket. De állatra nem akarok gondolni, rád sem, macskára sem. A koszt egyszerűen katasztrófális. Reggeli öt fogás, dél 7, este 6. Délben 2-féle előétel, hús, saláta, sütemény, sajt, fagylalt és tea. Minden étkezéshez lehet választani kávé, tea, csokoládé között, ásványvíz benne van, de külön is kap az ember vagy sört, vagy narancslét. És nagyon finom minden. Akinek ez nem elég, ihat feketét s viskit dollárért a bárban. Van bár, van uszoda, zeneterem, tv. Toronyóra is. Útitársak között egyenlőre ragadós nincs, van egy hipertegnapi asszony, aki egy Mityu és Pivarcsi Fülöp² keverékéből összeállított és nagyságú férjet pástorol, nem iszik, egy szál cigarettától köhögni kezd, s bennem szövetségest sejtett, de csalódott szegény. 2 orvos van a csoportunkban, egyik bel és reumatológus, másik nőgyógyász. Kövér és érzelmes rádióriporter is van, aki majd riportot csinál a magyar csoportról, ezt jól kibulizta, de kutya legyek, ha nyilatkozom a görög művészetről neki. Megmondtam, hogy engem a tenger állatvilága érdekel, inkluzíve a luxushajók utasait. Állati szerencsénk van, hogy egy kettes asztalnál ülünk. A hajón egyenlőre csak magyar, lengyel, cseh csoport van, néhány orosz és 4 ausztrál. Velencében be fog szállni egy német és egy olasz csoport, akkor nagyobb zaj lesz, az már a visszaút ugyan. Ami azonban a legfontosabb: én imádom a hajót, és boldog vagyok rajta. Pista ugyan bevverte a sípcsonjtát elég erősen, mert a hajón irtó faramuci küszöbök vannak, plével pántolva, ami kiáll, de nem tört el. Csak lila, de járásban nem akadályozza. Kopogd le. Nagyjából ez a helyzet, nem merem mondani, hogy minden isteni, mert az idegenvezetőknek mikrofont kéne dugni a szájába, úgy, mint Tót úrnak a csipogót. Csak még a hízókúra a baj, de majdcsak leadjuk, majd Szentendrén. Legszívesebben elfeleznék veled minden ebédet, pedig igyekszem a krumplikat nem megenni, és az orosz kenyeret se, ami pedig isteni finom, és van fekete is, fehér is. Tengeri betegségről nem lehet szó, a tenger olyan. Pedig akkor nem híznánk el. Sok-sok saláta van és nyers uborka és gyümi. Ja, a hajó óránként 17 csomóval megy, és 5000 tonnás, és most hagytuk el a Dardanellákat, és kisütött a nap. Édes szívem, vigyázz magadra. Ja, tegnap sürgönyöztem neked, de valahogy nem éreztem biztosnak a stevardess angoltudását.

Csókollak nagyon
Ne Dudd ki

Így igaz – vigyázz Magadra!
Csókol Pista

A borítékot én ragasztottam le, mert elolvadt a ragasztója!

[Keresztben:] Pista sípcsonjtát csak azért írtam meg, hogy lásd, a rosszat is megírom.

¹ Vajda Lajos.

² Mityu Szántó Anna legjobb barátnőjének a férje. Pivarcsi Fülöp papi szabó, műhelye a Papnövelde (korábban Eötvös Loránd, ahol Vasék egykor laktak) és a Cukor utca sarkán volt.

Drágám,

ma átkeltünk az Isztmoszon (magyarul írom), keresd meg. Az a pici rész, ami a térképen nem is látszik, Korinthos és a tenger között. Egyébként vedd elő Theszeusz ifjúsága c. művet könyvtárban, R-nél, Renault, s abból megtudod. Én a tordai hasadékot képzeltem így. A hajót éppen csak hogy át tudták szuszakolni, egy rettentő büszke kis pilótahajó (ing alattam az asztal) jött, és vezette, a part 1, maxi 2 méterre volt tőlünk, nagyobb hajó már nem fér át. Reggel 8-9-ig mentünk benne, közben sajnos reggelizni is kellett [rajz], irtó sajnáltam rá az időt. És autóbuszba ültünk, s felmentünk Apollóhoz, Delfibe, jó magasra. A görög hegyek olyanok, mint semmi más hegyek a világon. Alulról pettyesek, mert a kopár hegyen pettynek néz ki a fa. Olajfa, olajfa, olajfa, meg vadon növény rózsaszínű leander, rengeteg. Delfi az egy pici, irtó elegáns falu, modern, de hófehér villák és régi vastag fehér házak, és mindent elönt a muskátli, ami itt bokor, vörös és rózsaszín és fehér, és egy futó liliomszerű tűzpiros virág a longamillea. Apolló szentélye meg a hegy tetején van, egy csomó isteni barnás rózsaszín oszlop (ráz a hajó, nehéz írni), óriási lapos márványkockás lépcsők – Pista közbámulatra viseli a sapkát, de mindenki visel valamit a fején, a lovak is. De legjobb a kendő, vettem is szép görög kendőket, úgy hívják, hogy mandilla, j-nek ejtik. Tudod, strapás, strapás, de nem nagyon, mert ebéd, vacsora mindig a hajón van, például Delfibe úgy mentünk, hogy 1-kor ebéd, s utána fel, de délelőtt előre aludtunk. Minden szagos. A ciprus, a babér, a leander, a RÓZSA meg mindenféle szagos fű, amit nem tudok, csak a kakukkfűvet. És mivel Rita, a vezetőnk – láttad a reptéren – kis valagnak bizonyult, bár jó kislány – rendszerint siet vissza a busszal a hajóra, de a gyengébbek kedvéért lefordítja – rosszul – magyarra azt, amit az amúgy is hülye helyi idegenvezető elmond. És mégis csodálatos, valami olyan, amit nem tudtam volna elképzelni. Tökmás, mint Olaszország. Az a vad szárazság, ami most még nem látszik, de pl. Mykonoszban rengeteg szélmalom van, mert a szél az energia. Esküszöm, nem tudom, írtam-e Mykonoszról, de biztos, hogy nem eleget.

Csütörtök. Most hagytuk el Korfut, s albán vizeken járunk, útban Split felé. Itt Korfuban élt Durrel, tudod. Reggel vonultunk ki, ezúttal kimenőjegy nélkül – az külön idiótaság, majd elmesélem, csuda, s az első, amit megláttam a parton, a korfui konflislovak voltak, a nápolyi ló elülhet mellettük, majd meglátod. Pompon, rózsaszálak, Mária-kép, gyöngy-sor, bojtok, hosszú aranyfityegők s egy óriási KALAP. Csak a füle látszik, meg a gyönyörű szeme. Csodálom, hogy napszemüveg nincs rajtuk, de ellenző, az van. Autóbuszra patantunk, s fel a hegy tetején lévő ronda villába, ahol Erzsébet királyné nyaralt. Pista mondta, te csak maradj kint. Csodálatos szagú kertben maradtam néhány bódés göröggel társalogni – mind tud angolul –, s lenéztem a hegy tetejéről az olajfaerdőre, ciprusokra s körül a tengerre. Narancsfák voltak a bejárat körül, s az ügyes görögök árulták nekünk a narancsot, amit az előbb csórtak le a fáról. Egy teljesen ősz bajuszútól vettem is, olcsó. Mindenesetre sokkal jobban mulattam, mint Pista, aki Erzsébet királyné cuccait nézte, és Vilmos császár fürdőkádját. A porcellánmúzeumban ugyanezt az eljárást követtem, plusz azt, hogy nekiugrottam egy görögnek, aki a konflisába invitált, hogy tegye fel a lóra a kalapot. A görög azt mondta, most nem kell, mert eperfa alatt áll, mit gondolok én. (Az eperfa tele volt óriási rózsaszín eprekkel.) Én mondtam, mert rajzolni akarom. Erre feltette neki, s mögém állt, s végtelen büdöseköt köpött, és időnként

helyeslően gesztikulált nekem is, a lónak is. A lónak adtam cukrot, neki cigarettát, azonnal visszakínált az övéből, rá is gyújtottam, s azonnal megtudtam, mért köpött olyan bűdösek, akkor eldobtam. A Szent Spiridion-templom semmi se volt ahhoz képest, hogy még az Erzsébet-villában, ahogy a magyar csoport kifelé jött, s Pista pisilni ment, megállt a kertben egy autó, s kiszállt belőle 3 pópa. Fazék van a fejükön, s alatta kis konty. Azt hittem, ennél szebb már nem jöhet, de még egy autóbusznyi jött. Teleálltak a hallt, s majdnem mindegyiknek kontya volt. Akinek nem, az kopasz volt. Az első meg is áldott engem (ott álltam egyedül, ő köszönt, visszaköszöntem, erre für alle fälle megáldott). Délután szabadprogram volt, ami azt jelenti, hogy $\frac{1}{25}$ -re kellett a hajón lenni, tehát $3-\frac{1}{25}$ -ig mászkáltunk irdatlan hőségben, partot kerestünk, ahol követ lehet szedni, de nem volt, csak bástyás part. Vettem neked egy ócska ékszer, talán tetszeni fog. Nem arany, nem ezüst. Taxin jöttünk haza kb. olyan messziről, mint az Orbán kereszt. Nem tudok semmit venni, hiába van pénzem, a fene egye meg, mert vásárlásra nincs idő. De minden van Pesten, csak készítsd elő a népeket, hogy nem kaptok semmit. Magadat is. Pista édes, aranyos, és én boldog vagyok a hajón, s amennyire a képességei engedik, ő is. Téged nem is kérdezlek, egyszerűen nem bírok rád gondolni, iszonyú, hogy nem tudok semmit. Holnap Velencében hátha sürgönyözl.

Csók csók csók
Pirid

Split felé közeledünk, az idő aránylag hívös. Csókol P.

Délosz. Ha kedd van, akkor Délosz

Édes [?], az, hogy partra szálltunk Déloszon, életem legnagyobb dolgai közé tartozik. Így képzeltem el a Görög Szigetet, vagyis el se tudtam képzelni. Szeretném, ha látnál minket, ahogy az ingó leeresztett hajólépcsőn – vigyázat! nem létrán! – lemászunk a hajó oldalánál álló motorcsónakba – Pista beüti a fejét –, s kikötünk. Délosz kopár sziget, de több rétegen át kopár, s a rétegek a tengerbe nyúlnak, és feketén csillognak, ahogy a kék víz fehér habja megtörik rajtuk. Mintha egy nagy rakás elefántot dobáltak volna egymásra, s az elefántok közeit aranyárga és lila vadvirágokkal és szagos, szűrős akanusszal töltötték volna ki, ilyenek a sziklák. De a tenger és a sziklák főhelye között egy-két görög magánház (régeli!) romjai, freskók és mozaikok, de ez mind kutyaszar ahhoz képest, ahogy kitárul az oroslánallé. 7 vagy 8 oroslán ül, mint a cica, de egészen hosszú a lábuk, és tátott a szájuk, kicsi a fejük, és fehérek. Vagyis a márvány itt nem fehér, hanem rózsaszínesen, drapposan fehéres-barnás, és mégis hófehéren csillog, mert rásüt a nap, és mögötte – minden szobor és ház és szikla mögött a háttér a tenger, ami a hétfői zord szürke köd után tintakék és türkizkék, és nem tudom, milyen, de iszonyúan, vadul kék, kék, kék.

Déloszon semmi mai élet nincs, csak a parti őrház s pici múzeum – jó, sőt isteni egy-két dologgal. Mykonosz viszont a legsűrűbb és legmodernebb, azzal együtt, hogy járnak az idegenek, olyan fantasztikus ruhában s fejekkel, hogy Pista sapkája feltűnést se kelt. Egyébként Mykonoszon alig viselte, mert egész nap finom nyári idő volt, szeles, napos, langyos. Ez meg egy hegyre mászó város, a hegy nem magas, és itt vannak a luxushajók s nyaralók. De van teljesen proli görög élet is, persze kávéház. Ültem a kis kávéházban, ahogy imádkozni, és előttem elhaladt a világ. Nem csak Európa, mert japán is volt,

és terhes indiai lány és németek és amerikaiak, utóbbiak fején rózsahalom és csipkefodor, férfiakon pettyes kalap. A kikötő félkörében vannak a kiülős kávéházak, előttük a tenger, hajókkal, és ami körbefogja, az barna, alacsony hegy, hófehér házak vörös virágokkal és az egésznek a tetején szélmalomok.

Szántó Piroska Vas Istvánnak és Szántó Annának

1984

Aug 26 vasárnap este János Kórház

Drágáim,

tökéletesen tisztában vagyok vele, hogy ízléstelenség és fennhéjázás nekem nektek búcsúlevelet írni. De kettő az ok. Egyik az, hogy félek, hogy holnap este már úgy elkábítanak, hogy nem lesz eszem hozzá. A másik, a fontosabb, pedig az, hogy szabad velünk az úristen, s ígéretem és elhatározásom ellenére mégis meghalhatok. Hát meg akarom mondani mindenesetre, hogy én voltam a legboldogabb asszony, akinek a legjobb férje volt, és a legboldogabb gyerek, akinek az anyja a testvére volt. Köszönöm, édes Pannikám ezt a sok-sok évet, és köszönöm, édes Pistukám, hogy feleségül vettél mégis. Én boldog ember voltam, s ha most meghalnék, ügyesen és praktikusán el lenne intézve az egész. Semmi ijedelem, szaladgálás, jaj, mentsetek meg, akárhogy is – mire? De másrészt meg nekem kellene a kezetekeket fogni – fogom is, ha lesz rá módom. Nem álszentségből mondom, hogy ahogy az isten akarja.

Van valami ősrégi végrendeletfélém a fekete kisasztal fiókjában, esküszöm, nem tudom, mi van benne. Egy biztos – amim van, a tiétek, s rendelkezettek vele belátásotok szerint. A képeim sorsa nem érdekel, habent sua fata. De szeretném, ha adnátok pénzt a macskásoknak, Fekete Katalinnak és Sárospataki Csabának, II. Török u 7 VII em., hogy el tudják cserélni a lakásukat. Katalin az Alapnál dolgozik, ott felhívható. Persze úgy, hogy maradjon rendesen nektek, hiszen én már nem fogok keresni. Az Abrakos Tarisznya legyen Schulteiszé, de csak ha segít nektek szépen meghalni – talán megteszi,

én kérem rá. Pista igenis írjon, nehogy hülyén öngyilkos legyen, ne engedd, Pannikám, nem tudná rendesen megcsinálni. Segítsetek egymásnak, s áldjon meg benneteket isten, amiért ilyenek voltatok hozzám.

Ha Pista találna egy asszonyt, áldásom rá és az asszonyra is. Talán Sikó Zsuzsa?

Drágám, te nagy költő vagy, törődj magaddal, én, ha lehet, onnan is szeretlek.

Drágám, ha volt valaha önzetlen ancilla domini, én tudom, hogy te az voltál. Ne haragudj rám, nem tehetek róla.

Értsétek meg, én boldog vagyok!
Örökké csókol és szeret
Piri

Pista! Ilyenkor nem hazudik az ember! Nem volt hiányérzetem melletted soha! Imádtalak!

Pannikám! Soha nem bántottál, légy nyugodt. Mindenem voltál a világon, épp csak a férjem nem. (No, szép is lett volna.)

Nemes Nagy Ágnes Szántó Piroskának

1991. február

Pircsike,

késve ugyan, de szívből és általánosan köszönöm meg születésnap (névnap, szilveszteri, karácsonyi stb.) köszöntődet, amit igazán nem vártam. Hisz mindezeket és mindenkire szólóan Szigligeten szoktuk megünnepelni egy bokorban – emlékszel? Jó kis falvédős murik. Lehet, hogy most is ott ültök a kastélyi szalonyban, szentistvánozva.

Kívánok hát Neked viszontag minden jót, Szigligetet, diót, mogyorót, szül- és névnapot, ideggyulladás szüntét, szép szójátékokat – bár én nem tudok befejezésül olyan remek cicákat-növényeket mellékelni rajzban, miként Te.

Üdv és köszönet Neked és Pistának is
a meglehetősen beteg¹
Ágnestól

¹ Nemes Nagy Ágnes 1991. augusztus 23-án hunyt el.

JEMNITZ SÁNDOR NAPLÓJÁBÓL

Közzéteszi Jemnitz János

Úgy hiszem, a *Holmi* olvasóinak nem kell bemutatnom Jemnitz Sándort, már csak azért sem, mert a *Holmi*-ben két naplórészletet is közölhettem viszonylag kései bejegyzéseiből (2009. május–június). Ezúttal halálának 50. évfordulójára emlékeztetőnek élete utolsó két évéből közlök sorokat.

J.J.

1961

Október 1. – Vaskos új naplókötetet avatok fel most. Az előző, amely pontosan a párja volt, öt és fél évig tartott ki. Hovatovább azonban problémává válik majd, vajon melyikünk tart ki további öt és fél évig!? Ami mindeddig magától értetődő volt, már nem tekinthető annak. – Kedves esetünk volt ma Dollyval, vasárnap lévén, Gyuri távolléte dacára, közös szigeti ebédben állapotunk meg reggel azzal, hogy Dolly még megtelefonálja a pontos időt. Én kritikán kezdtem dolgozni a rádió Bartók-estjéről, de valami telefonhálózati zavar következtében kétpercenként zavartak hibás kapcsolások, ezért kihúztam a konnektordugót. Elmélyedtem munkámban, és csak $\frac{3}{4}$ 2-kor készültem el vele. Abban a pillanatban eszembe jutott a kikapcsolt telefon. Gyorsan helyreigazítottam, és máris csengetett: Dolly izgatottan kérdezte, mi van velem? Egy óra óta hiába hívogat. Amikor megmondtam a tényállást, mérges lett, és lecsapta a kagylót azzal, hogy most nem várnak rám tovább, és ebédelni sietnek. Én két perc alatt felöltözködtem, taxit hívtam, és a levest már együtt fogyasztottuk el. [...]

Október 2. Délelőtt leadtam a Filharmónia-kritikát, délután még egy háromórás ülésben befejeztük Gizivel, aki szinte abnormális mértékű munkabírást fejt ki, és Pásztor Károlyal a Mozart-korrektúrát. Most már csinálhatnak vele, amit akarnak, én nem óhajtok vele tovább foglalkozni.* Régen feltétlenül még egy korrektúralevonatot követeltem volna, ahogy a *Népszavánál* és *Az újságnál* évekig vártam éjjel a cikkem levonataira, sőt a másodlevonataikra is. Ma is megtenném, hiszen semmit sem változtam lényemben. [...]

Október 7. Olvasom Major Ottó *Isten békéje* második kötetét. Középe nagyon esik. Major szolgálai követi a szociáldemokratákat csepülő, szabványos zsargont. Vezetőik summásan műveletlenek és korruptak voltak. Mit neki Kunfy, Révész Béla, Mónus Illés, Bánóczy László! [...]

Október 11. Láttam a Fészekben a Strindberg–Stroheim-féle *Haláltánc*-filmet. Régi film, és ez meglátszik ma már primitíven ható fototechnikáján. De a strindbergizmus

* Jemnitz Sándornak a Mozart életéről írott könyvéről van szó, amely a Gondolat Könyvkiadó KIS ZENEI KÖNYVTÁR sorozatában jelent meg 1961-ben.

is alaposan elavult már. Engem ez a marakodó házaspár egy pillanatig sem érdekelt. [...] – Mozgalmas napom volt, délelőtt meglátogatott Peskó György, és 10-től ½1-ig volt nálam. Akkor jött a postás, és Heidelbergből megrendelést kaptam egy fuvolaszonáta-példányra. Örömben mindjárt elintéztam a kiküldést Kordával, aki régi jó emberem. [...]

Október 17. Leadtam a Kosztolányi-dalok német szövegét. Még két napig dolgoztam rajtuk, mert Ormay Imre korrektorom olyan kifogásokat emelt, amelyeket beláttam. Hiába, több szem többet lát, pláne az idegen szem.

Október 18. Else Stock-Hug értesítése szerint ma vette fel a Hessischer Rundfunk Frankfurtban a *IV. zongoraszonátám*at. Örülnék, ha ez a jó művem ezáltal feltámadna 13 éves álmából, mert utoljára Böszörményi Nagy Béla játszotta itt nálunk 1948-ban, és további előadásairól nem tudok. Este megnéztem a Fészekben a vigasztalan Gorkij-filmet, amely gyermekeveit ábrázolja.

Október 19. Baráth Éváéknál meghallgattuk éjjel 23-kor a *Prelúdium és fűgát*, a Kossuthon jött igen jól. A keverés rengeteget tesz minden adásnál, s a legjobb felvételt is elronthatja. Sajnos, még kevés a hozzáértő keverőnk. Geszler György is ott volt, és majd szétpukkadt az irigységtől. Alig tudta leplezni – az ő 24 prelúdium és fűgájával.

Október 21. Két nap alatt megírtam és délután már le is tisztáztam a *Liszt–Bartók-évi tünődés* című cikkemet. Ezt a *Nagyvilág* rendelte meg, az egyetlen komoly folyóiratunk. Ezért is fogadtam el a felkérését. Az ilyen műveltséget terjesztőnek írok, mert kötelességemnek tartom támogatását. De a „pártosság” örve alatt elfogult lapoknak nem írok, ezek még félálomukban is azt ordítják, „Vesszen Amerika!”, mintha ott csakis gonosztevők élnének. [...]

Október 26. Napjaim nem nélkülözik a változatosságot. Ma délután Petrovics Emil *C'est la guerre* egyfelvonásos operájának vitáján vettem részt a Szövetségben, délután 5-től 8-ig. A darabot érdemeim felül dicsértem, mert úgy vettem észre, hogy dodekafonizmusának sok az ellenzője. Voltaképpen Kurt Weill stílusában íródott. [...]

Október 29. Az Újságírók Szanatóriumi Egyesületének határozatképtelen közgyűlésén. Vicceket meséltünk egy fél óráig, aztán békésen távoztunk. Ott mindenki fél a saját és a többiek szavától. Jókedvű rabszolgák társasága. Jól élnek, gondtalanul, hiszen problémáik nincsenek. Az anyagot szájukba rágják. Fizetésük tekintélyes, mért ne lennének jókedvűek? [...]

Október 31. Megjelent az *V. zongoraszonátám*. Ma megkaptam a 15 tiszteletpéldányomat. Az év tehát mégsem múlik el Jemnitz-szerzemény kiadása nélkül. [...]

November 1. Megjelent a Mozart-könyvem. Két ilyen kiadvány két nap alatt, ezt mütassa fel még valaki közülünk! Nem merek belenézni a 365 oldalas könyvbe (éppen az év minden napjára esik egy-egy oldal), nehogy esetleges nyomdahibák bosszantsanak. De tegnap ilyen szonáta, ma ilyen könyv mégiscsak valami, és a sokoldalúságom erős bizonyítéka.

November 2. Decsényi csembalókoncertje. Írok róla. [...]

November 6. Szomorú kulturális viszonyainkra jellemző: este az örmény vendégek hangversenyén voltam, és Kadosa Pálék lihegve firtatták, hogyan tetszett nekem [olvas-hatatlan név], a karmester. Mondtam őszintén és tárgyilagosan, hogy nem tud kísérni, hiszen Babadzsanjan *Balladájának* végét elrontotta, és Goar Gaszparjan *Aida-áriáját* lehetetlenül lelassította. Ezt ők [...] rögtön szovjetellenes magatartásnak minősítették. A politika megmérgezte a művészeti véleménymondást is. Amerikai művészt dicsérni ugyanolyan gyanús, mint szovjet művészt kifogásolni. Régebben a Habsburgok fenekét nyalták ki a stréberek, most Hruscovét, ez az egész különbség, mert nálunk évszázadok óta ez az érvényesülés módja, s nem csoda, ha a magyar ebbe beletanult. A magyar sajtó egy szóval sem említette a Novaja Zemlja-i 60 és 100 megatonnás atomrobbantásokat, amelyek most északsarki jeges levegőt kergetnek Európába, és hóval borítják Ausztriát, Szlovákiát, de hosszú cikkekben pellengérezik ki az USA-t, mert egy bombát robbantott elővigyázatosan a föld alatt. A Szovjetunió 24-et robbantott egy hónap alatt, sokkalta nagyobbakat, és a föld felett. S e kétkulacsosságot nevezik „dialektikus pártosságnak”, és nem gondolnak arra, hogy ez mennyire demoralizálja a társadalmat. De mért is gondolnának erre? A Bécsbe szaladgáló grófok és miniszterek nem demoralizáltak-e ugyanúgy? Régi vágányokon futó tradíciója van ennek nálunk. Nagy változásnak kellene bekövetkeznie, hogy a magyar gerinc ismét kiegyenesedjék. De mi még nyalni sem tudunk sikerrel! [...]

November 9. Megkaptam a *Nagyvilágtól* a Liszt–Bartók-cikkem kefeleenyomatát, és bosszankodva mulattam a törléseken. Micsoda aggályoskodás bal felé, jobb felé! Csak a húzásokon vettem észre, hogy még nem is annyira bátran, hanem inkább elfogulatlanul szövegeztem meg írásomat. Fáy Árpád előzőleg telefonon jelezte már, hogy cikkenmen lesz néhány apróbb stílárís módosítás. Tehát ezek voltak a „stílárís” módosítások! Hiszen stílárísak nincsenek. Vajon létezett-e valaha teljes sajtószabadság? Talán létezett, de akkor is úgy, hogy megjelenés után a szerzőt bebörtönözték, írhatott ugyan, de a következmények súlyától terhelt. Vagy azonnal kapja a pofonokat, vagy valamivel később, ez az egész különbség. [...]

November 13. A Zeneművész Szövetség ülésén. Csúnya rajtaütéssel összejártszott Szabó Ferenc Barnánéval, aki ártatlan arccal azt indítványozta, hogy a jelenlévők ott helyben írják alá a Nyugat-Németország elleni békekiáltványt. Szabolcsi Bence és Bartha Dénes rögtön elillant. Szabó engem tartott szemmel. [...] Falra hányt borsó lesz ebből, ha a lengyelek Stettin, Danzig, Breslau és Posen birtokában kapacitálják Bonnt, ahol vad gyűlölettel a némettség árulójának tekintik Ulbrichtot. Szabó Ferenc mellém állt, és én ilyen kényszer alatt és minden jobb belátásom ellenére aláírtam egy eleve hatástalanságra ítélt kiáltványt. Az NDK nevében pont Hans Eisler beszélt, mintha csak a horogkeresztes agitációt kívánta volna éleszteni. A zsidók mártírszenvedélyén nem lehet segíteni. Ők akkor boldogabbak, ha valamiért legyilkolják őket. [...]

November 14. Építőművészeti előadáson a Fészekben. Példája annak, amikor egy nem vonalas ember mindenáron vonalasan akar gondolkodni és beszélni. Utána odajött hozzám Kisfaludi Stróbl Zsiga: „Micsoda kusza marhaság! Mindenről beszélt, csak az

építészeztől nem!” Csakugyan groteszk volt, ahogy Major Máté „alap”-ról és „felépítmény”-ről csacsogott sztálini terminológiájával, a „szép”-et különválasztotta a „művészi” fogalmától, amelyet három kategóriába osztott be. Nagyképű áltudományosság. – Tardos Béla melegen gratulált nekem a Mozart-könyvemhez. A Fészek példányai már el is fogytak. Délben dr. Berend Györgynek kellett dedikációt beírom. A kritika még hallgat, de nem kétlem, hogy Szabolcsi Bence szervezi támadását. Barátságos mosollyal üdvözölt, ami a hátulról mellbe döföknél mindig rosszat jelent. [...]

November 22. Felhívott dr. Weiner, a Zeneakadémia volt könyvtárosa, és azt mondta, hogy Mozart-könyvemről nem tud nagyobb és szebb dicséretet annál, hogy az óriási Mozart-irodalom dacára sikerült valami újat és egyénit alkotnom. – Este Clifford Curzon kitűnő zongoraestjén. Kiváló művész, sokoldalú és mindent megérező.

November 24. Szegedi Anikónak még egy háromórás korrepetíciót adtam. De játéka kissé nyomott, hiányzik belőle a virtuozitás lendülete. Jó, hogy nem kell róla kritikát írnom. – Onnét a Fészekbe, *A kutyás nő* című szovjet Csehov-filmhez siettem. Nobilis, szép film. Milyen jók az oroszok, ha nem kell háborús irányzatfilm gyártaniuk! [...]

November 25. Megírtam a Szendrei Márta-kritikát. – Este kórushangverseny a Tisztházban, ahol volt nyilas és volt szociáldemokrata, sok zsidó és még több antiszemita nagy fizetést húzva együtt élteti a kommunizmust. Igaza volt Rákosinak, aki már 1946-ban megmondta: „A lakosságot nem cserélhetjük ki, és ugyanazzal a népi anyaggal kell dolgoznunk, amely az előző korszakot is átélte.” [...]

November 26. Geszler György szerzői matinéján. Tegnap átvedlett kommunisták körében, ma megrögzött reakciósök társaságában. Ott átalakulás, ha jórészt csak látszatra is, itt valami levegőben lógó délibábos reménykedés a megváltó sorsfordulatban. Mitől várják? A napról napra gyengülő USA-tól? A percek alatt sivataggá porlasztható Nyugat-Németországtól? Rejtélyes beállítottság. Geszler György zeneszerzése is rejtélyes. [...]

November 29. Megnéztem az *Adua és társnői* című francia bordélyházi filmet. Keserű, lázító film, nincs menekvés, a kurva kurva marad, hiába akar jó útra térni, mert a haszonlesők visszaélnék kiszolgáltatottságával. [...]

December 2. Az Erkel zeneműboltban mondta nekem az egyik régi elárúsító, hogy a Mozart-könyvem „nagyszerűen megy”. Bárcsak az *V. szonátám* menne ilyen nagyszerűen. – Délután 4 órakor felhívott Bonyhádi, az Állami Hangversenyzenekar dörzsölt és intrikus titkára, és kérte, hogy jöjjenek át a próbájukra, mert a darabommal kapcsolatosan „problémák merültek fel”. Rögtön rosszat sejtettem, s joggal, mert Bonyhádi azzal fogadott, hogy a *Prelúdium és fűgát* nem tudja ily kevés próbával eljátszani a zenekar. Azt válaszoltam, hogy határozat előtt hallani szeretném, hogy a tegnapi kiadós próba után milyen fokon áll az előadás. Borbély Gyula kétszer eljátszotta a darabot, és az olyan meglepően jól ment, hogy egy harmadik holnapi próbával nyugodtan előadható. De láttam, hogy véleményem sem Bonyhádinak, sem Borbélynak nincs ínyére, ők eleve elhatározták egymás között, hogy a darabot kihagyják a műsorból. Este 10 órakor felhívott Lakatos Éva titkára, és kért, hogy álljak el darabom előadásától, mert Borbély

nem meri vállalni egyenes rádióközvetítés mellett. Azt válaszoltam, hogy rendben van, ha a darab a Rádió magnófelvételéről megy a maga helyén. Ebbe beleegyeztek, bár még nem hiszek nekik, hiszen ők, mint laikusok, nem sejtették, hogy mekkora pofont adok ezzel a zenekarnak és főleg Borbélynak, amikor saját estjén bemondják majd Lehel György nevét és a Rádiózenekart. Kíváncsi vagyok, mi lesz a dologból, és hogyan húzzák ki a méregfogát. Borbély egy nyeszlett kukac, semmi erő sincs vezénylésében, csak ficánkolni tud.

December 4. Kétszeresen becsaptak. Darabom előadásáról azzal a feltétellel mondtam le, hogy a Rádió a műsoron saját magnófelvételével pótolni fogja. Ebben fixre megállapodtunk, de a Rádió időhiányra hivatkozva nem forgatta le a szalagot. Így hát se előadás, se közvetítés! Ha párttag lennék, nem mertek volna így kitolni velem, de inkább vagyok pártonkívüli, független ember.

December 5. Ma négyen gratuláltak nekem a nagyszerű műhöz és a kitűnő előadáshoz, melyet igazán élveztek! Négy teljesen különféle ember, akik nem beszélhetek össze. Mennyire jellemzi ez a ma elburjánzott kétszínűséget, hazudozást, alakoskodást! Az emberek megszokták, hogy ömlengve hízelegjenek az igazgatónak, titkárnak, érdemrenddel dekorált munkatársnak, akinek rádióbeszédét eszükbe sem jut meghallgatni, hiszen untig elegendő, hogy utána elragadtatásuknak adjanak kifejezést. Minek elmenni a baráti zongoraművész estjére? Elég, ha másnap felhívják, és a legnagyobbnak nevezik! A régi színházi szokás, hogy két vetélytársnő zokogva borul egymás nyakába, és háta mögött nyelvét olti ki, elharapózott közéletünkben. Senkiről nem tudhatjuk biztosan, mit gondol, miközben hajlong előttünk. [...]

December 6. [...] Otthon várt a *Nagyvilág* tiszteletpéldánya, 600 forintnál többet kapok a Liszt–Bartók-cikkemért. Így érdemes dolgozni. Abba is hagyom a Filharmónia-gürcölést. A *Prelúdium és fuga* háromnegyed oldalas önelemzéséért 50 forintot volt pofájuk kiutalni!

December 7. Náthásan, de láztalanul, egyelőre legalábbis. Olvasom a *Nagyvilág*ban Dürrenmatt rendkívül érdekes darabját, *Angyal szállt le Babilonba*. A nőt Giraudoux *Sellőjétől* kérte kölcsön, aminthogy Giraudoux hatása végig megéreződik, de azt hiszem, erre vezet a mai dráma egyik legjárhatóbb útja. A mai ember megunta a realizmust, és irtózik az irányzatos művektől. Ez kell neki: a szellemes és komoly játék, amely kinőtt a primitív szimbolizmusból, már azáltal is, hogy láthatóvá teszi szimbólumait. [...]

December 12. Livia Rév zongoraestje. Tizenöt év után tért vissza először Párizsból. Aladárék is ott voltak. Aladár meglepő melegséggel áradozott Mozart-könyvemről; azt mondta, őszintén irigyel érte, a bevezetése speciális és mélyen poétikus.

December 17. Elolvastam Leonhard Frank *Die Jünger Jesu*-regényét. Nagyszerű írásmű. Csodás és emellett nyilván sok töprengés útján szerzett a technikája, ahogy három külön történetet szerves egységbe tud formálni. Stílusát csupa egyszerű, de nagyon érzékletes tómondat jellemzi. Ebben ellentéte Thomas Mann-nak, aki mindazonáltal elfogulatlanul értékelté a kvalitását. [...]

December 19. Délután megnéztem a Fészekben a remek színes angol *Bunbury*-filmet, amely valóban angolosan elegáns és humoros. Milyen csinos és szatirikus mindkét szerelmespár, amely saját butaságain mulatva, rádupláz a „normális”-ra. Onnét Székely Zoltánék Magyar Vonósnégyesének estjére mentem át. Minő viszontlátás! Székely Zoltán 25 év óta először tért haza; Koromzayt Trencsén-Teplitz óta, Kuttner Mihályt 14 év óta nem láttam. Meghízottan, megkopaszodva, megöszülten léptek a dobogóra. Csak Magyar Gábor maradt meg fiatalosnak. Szívbe hasító az idők múlásának ilyen eklatáns látványa, s az ember megfélekedzik arról, hogy maga sem járt jobban. Jól játszottak, de túlzottan lehiggadtan és ezért szenttelen hatással. Hiába, Bartók-kvartetteteket csakis Waldbauerék tudtak illetékesen előadni!

December 31. Alkonyodik, vége az évnek. Dollyékkal ebédeltem a Szigeten. Sándor Árpádnak kellett volna hozzám jönni, de erős hasmenéssel kimentette magát. Tegnap együtt vacsoráztunk a Fészekben Fischer Annie-val és Aladárral négyesben, de már ott is beteges benyomást tett rám. Idegzavar, arca folyton vonaglott. Amerika emberölő gépezet. [...]

1962

Január 1. Régente az esztendő rendszerint hosszú számadással fejeztem be. Jellemző az általános lélektani helyzetre, hogy most az évek annyira összefolynak, hogy efféle határvonalak értelmetlenné tűnnek. Mindenki feszülten várakozik, ki-ki a maga vágyai szerint, s a várakozás közben tagolatlanul rohan az idő. 1956 volt az utolsó cezúra. Azóta egymásba folyva iramlanak az évek.

Január 9. Délután 4 órakor elkészültem az Albert Schweitzer-cikkemmel. Egy hétig erősen dolgoztam rajta, de szívesen, mert az anyag fölöttébb érdekfeszítő. Vonzó ember, vonzó élet. – Aztán a Szövetségbe mentem, ahol Orbán László beszélt 5-től 7-ig a XXII. kongresszusról. „Békés együttélés”: valakit megsemmisítéssel fenyegetnek, s megkövetelik tőle, hogy úgy viselkedjék, mintha halálos előkészületeiket észre se venné. Szabolcsi Bence gúnyosan cinkos mosollyal kérdezte végül, van-e valakinek hozzászólása, persze senki sem jelentkezett. A párt mindent tud produkálni, termelést, termelékenységet, életszínvonal-emelkedést, iskolákat, tanárokat és tanulókat tud szaporítani, csak egyet nem tud, parancsra igazi művészetet teremteni. Álművészetet tud, de azzal nincs megelégedve, tisztában van azzal, hogy ez nem az igazi, s neki az kéne. Hiába! A materializmus tagadja az idealizmust, de idealizmus nélkül nincs művészet. A művészetet az égi és földi szerelem élteti, de a traktorok gyarapodásáról senki sem fog egy épkezláb operát vagy oratóriumot alkotni, csak irányzatos propagandaművet csinálni. Ezt majdnem elmondtam, mert ingerelt az általános hallgatás, és meg akartam mutatni, hogy van saját véleményem is. De aztán beláttam, hogy ez teljesen meddő lenne. Feleslegesen csak a hülye árt önmagának.

[...]

Március 16. Papa 105-ik születésnapja... Ki olvassa majd ezeket a naplóköteteimet? Mi történik majd velük? Effélékre kellett gondolnom, amikor hajnalban hirtelen felébredtem. Kik kezelik majd hagyatékomat? Kottáimat? Kéziratos szerzeményeimet? Aggasztó,

nyugtalanító probléma, mert egyetlen megbízható személy sem jut eszembe. Tóth Aladár túl passzív, Szabolcsi Bence túl idegen. Valakit nevelnem kellene magamnak. Talán Kecskeméti vagy Kroót. Bennük lehetőségeket látok, mert megértőek és fiatalok. Kárpátiban is van megérzés muzsikám iránt. De mind csak azt ismerik, ami már megjelent, és ez csak töredéke az összművemnek, hiszen még a „megjelent” kottáim nagy része is elpusztult Németországban, Köln és Lipcse bombázásánál. A Wunderhorn Verlagban és Kistner & Siegelnél megjelent műveim elégték, csak az a néhány példány maradt meg belőlük, amelyekből fotokópiák segítségével eltengődök. Megsemmisült az orgona op. 1; a *Regenstunde* op. 2; az op. 3., 6., 9. és 15-ös dalfüzetem, az op. 17-es csellószonátám, az op. 18-as I. hegedűszonátám, az op. 10-es, 14-es és 21-es három hegedű-zongora szonátám. Ezek közül az I-et szerencsésen újból kiadta a Zeneműkiadó, az op. 4-es két zongoraszonatinát még Rózsavölgyi. De milyen játszott lehetne a *Tizenkét zongorabagatelle*m, ha lennének példányaim! Jól kiadott szerzőből kiadatlan szerző lettem! Ilyen pechje is kevés szerzőnek van. – Este még sikerem is volt, az *Anecdote* és az *Hommage à Fr. Liszt* után kitapsoltak, Almássy az elsőt kitűnően játszotta, a másodikat kevesebb megértéssel. Egészen megtelt a Kamaraterem.

Babiczky Tibor

A NYÁRFA

Föld alól, gyökér-erekben,
ég felé tör, ami elmúlt.
Kiszáradt patakmeder fut.
A kút üregét elfedte
a gyom. Erre nem vezet út.
Sérült birkáját a pásztor
valahol itt verte agyon,

s valahol itt nyögött férfi
alatt először a szomszéd
lány. Vége van. A föld s az ég
maradt. Ágvégek, ujjbegyek.
Törzse van és koronája.
A lombjavesztett ég alatt
egy nyárfa zöldell és remeg.

VASKORI TÖREDÉK

Féltelek, ahogy az időt féltik
az életre gyorsak, és fogadlak,
ahogy esőt fogad egy beomlott
tetejű ház. Rom vagyok, amelybe
hazajársz néha. Már nem hazudunk.

Tudjuk, az óra és az esernyő
szánalmas öncsalás csupán. Tudjuk,
vázlat vagyunk, nem megvalósulás.
Féltelek, mint utolsó, túlrejtett
gyümölcsöt a fa. Te az otthon vagy,

és én nem vagyok, csak ól. Tohonya
állat fekszik bent a szalmán, villan
késpengényi ég. Kint – láncra verve –
egy kutya csahol. Szánalmas korcs, de
tudja dolgát. Vadászkürt hangja szól.

Follinus Anna

CSONTHÉJ

Zárkózott, tér nélküli mondatok
hálója feszül a tested köré.
Már sejtjeidben féled az istent,
ha benned tárja fel, ami övé.

Előre tudja, hol menekülnél,
s ott vár a fala kezdettől fogva,
míg belátod, hogy jobb az erőnek,
mint semminek sem lenni a foglya.

Minden kép, mit verssé kényszerítesz,
egyenként feltör a foga alatt.
A csonthéjjá keményedett csöndben
tekintetté tágulnak a szavak.

EGY BUBORÉKFÚJÓ KISGYEREKRE

Gömbök, mint megannyi luftballon,
szállnak a lég végtelen terében,
és mert hártya zárja el a közeget magától,
a szél mozgása látható az égen.
Talán létrejötté oly néma: nem is hallom,
vagy észleltében a belső zaj gátol?
Nem számít, ezeregyszín köpenyét felvéve
úgy kezd ringni, mint ama lány toll,
mely párnádból a minap elszabadult.
Rövid útjának míg nem szakad vége,
bár nem valódi, csöppet sem megfakult:
megcsillan burkán a világ egyszerű képe.

Bán Zoltán András

KESERŰ (I)

Első rész

1

„Nevem Sólyom Ferenc. Alkoholista vagyok.”

2

„Sólyom Ferencnek hívnak, alkoholista vagyok.”

3

„Sólyom Ferenc a nevem. Alkoholista vagyok és egy ideig író.” (Nem, ez rossz, marhaság. Hiszen még most is író vagyok. Erről nem lehet csak úgy leszokni, mint a cigiről.)

4

„Sólyom Ferenc vagyok. Alkoholista vagyok, egy ideig író, aztán besúgó. Vagy mindhárom.” (Rémes kezdet. Nem, nem így akartam kezdeni.)

5

Ma végre leültem dolgozni, és valahogy úgy akartam kezdeni, mint az anonim alkoholistáknál a bemutatkozó monológot szokták. Erről valami amerikai krimiben olvastam; én még sosem voltam az anonim alkoholistáknál. (Bár egyszer írtam egy kimit, pontosabban „bűnregényt”.)

Nálunk, itt, az Alföldön, a mi kis városunkban persze nincs ilyen – Pesten nyilván már van. Sosem voltam Amerikában. És már nem is leszek, amúgy sem kíváncsoztam oda soha. Legfeljebb Európában voltam. Azon belül is csak az úgynevezett baráti országokban, éveket az NDK-ban (később, pár napot meg az „egykori” NDK-ban, „*ehemalige DDR*”, ahogy ők mondják). Meg egyszer Lengyelországban, egy éjszakát, Hel szigetén. De oda sem utazom többé. Szóval az biztos, hogy ebben a kisvárosban nincsenek anonim alkoholisták. Vicces is lenne, hiszen mindenki az. Még hogy anonim! No hiszen.

Szóval leültem az asztalhoz, magam elé raktam egy csomag papírt, és valahogy így akartam kezdeni. Hogy Sólyom Ferenc vagyok. De ez nem jó, mégsem jó így. Rögtön láttam, hogy másként kellene kezdeni, csak azt nem tudtam, hogyan kellene kezdeni. Bár amikor még vérbeli író voltam, szerettem ilyen egyszerű mondatokkal kezdeni a dolgot. Valami rövid leütés, egy megállapítás, aztán hadd szóljon. És szólt is, tényleg. Szárnyaltam is sokszor. Nem én mondom, *ők* mondták. Vagy pontosabban: *ők is* mondták. Mondták persze mások is, de az nem számított. Az volt a fontos, amit *ők* mondtak. Bár én is így éreztem; sokszor, nem is egyszer. Éreztem, hogy megvan a kezdet, és utána szárnyalni kezdek. Jött minden, szinte javítás nélkül. Áradtak a szavak. Előre tudtam a címet, tudtam nagyjából a terjedelmet, kiterveltem az átkötéseket, tudtam nagyjából a zárómondatot, röviden: volt tervem, volt műfajom.

Mostanra ez elmúlt. Még kezdőmondat sincs, nemhogy szárnyalás. Semmim sincs. Igaz, most magamról kellene írnom, ami képtelenségnek tűnik. Ráadásul nem magamnak kéne írnom, hanem nekik. Magamról. És ennek még a gondolatától is elfog a jeges rémület.

Kérdés ugyanakkor: kik azok a *nekik*? Kik azok az *ők*? Kiknek írtam régebben? Nekik? Vagy a közönségnek? Van közönség? Kik azok? És én? Én ki vagyok? Sokszor eljátszottam a gondolattal, hogy magamnak írok. Ami talán öncsalás volt – mindenestre működött egy darabig. Ma már ez se megy. Én ki vagyok? Pontosabban: ki vagyok én most? Egyáltalán: mi az, hogy én? Valami állandó vagy valami változó? Talán az utóbbi. Példám is mutatja. Mert már nem Sólyom Ferenc vagyok. Hanem a Keserű.

6

Akkor hát legalább két énem lenne? Ezt nehezen tudom elfogadni. De amikor ma reggel végre leültem dolgozni, kénytelen voltam rádöbbenni, hogy a memoár műfajához éppen ez kell. Amikor magáról kezd írni az ember, akkor könnyen kerül a megfigyelő szerepébe; ez elkerülhetetlennek látszik. Ír, és közben figyeli, mit ír. Magáról ír, és közben ellenőrzi önmagát, mintegy tükörből vagy tükörben ír. De egyben a tükörnek. Jobb kézzel ír, ami bal kéznek látszik. Ez legalább két énem. De talán még annál is több. Vagy olyan műfaj ez, mintha a saját maga kirakatrendezője lenne az ember: ő ül ott próbababaként, miközben az utcáról csodálkozó szemmel nézi önmagát. De elég a hasonlatokból – régebben sem írtam hasonlatokat, most se hozom magamnak dívatba. A hasonlat a gyengeség jele.

A lényeg az, hogy ilyenkor persze könnyen kerül a maszatos giccs határába a szerző. Az önfeltárás öntetszolgáltsá válik. Persze memoárt írni, önéletrajzot, azaz levetkőzni a nyilvánosság előtt, ez már eleve öntetszolgálts. Ezért is utáltam Tolsztojt. Képes leülni egy papír elé, és odaírni címnek: *Gyónás*. Mi sem lehet ennél nagyobb önélvezet. Vagy Dosztojevszkijnél a Hippolit, ez a tündőbajos kamasz: „Az én nélkülözhetetlen vallomásom”. Vagy valami ilyesmi. Én sosem élveztem semmit, a legkevésbé önmagam. Sosem tartottam fontosnak magam, minek következtében az életemet se tartottam lényegesnek, és most se gondolom méltónak arra, hogy megírjam. Eseménytelenül éltem, szürkén. Boldogtalan voltam ezért? Vagy másként kérdeve: azért telt boldogtalanul az életem, mert eleve érdektelennek tartottam? De biztos ez? Biztos, hogy boldogtalanul telt? Hiszen példának okáért az NDK-ban boldog voltam. No persze bizonyos megszorításokkal. És nem is mindig. *Ich war glücklich in der DDR. Im gewissen Sinne*. Nem lehetne így kezdeni? Goethe nyelven? Haha. Aki az önéletrajzában rögtön az első mondatban Jupiterrel meg Venusszal jön. Nem szarozik, mondjuk, az öreg harcos.

És én mivel kezdhetném? A Mancsi disznóval, akit iskola előtt még meg kellett etetnem? Aligha hallgatott volna a Venus névre...

De már kezdek elkalandozni, pedig még csak a második fröccsön vagyok túl, és hol van még a vége. Ma végre leültem dolgozni, kiraktam magam elé egy köteg papírt, arra írok. Elhatároztam, most nem írok számítógépen, elvégre a jelentéseket is papírra írtam. Tollal. Mint egy régi mester. Mint Tolsztoj.

Számozom a fejezeteket, hogy legyen valami rend. (Bár egyelőre nincsenek még fejezetek.) Ma fröccsös nap van, ez nem vitás. Kétségtelen. (Noha reggel már arra hajlottam, hogy vodkás nap van.) De az már vitás, hogy hányadik fröccsös napom a mai. A hatodik? Vagy a kétezredik? Ugyan ki tudna visszaemlékezni az első fröccsére? Vagy az első tüsszentésére?

7

Ma vettem egy nagy lélegzetet, és végre leültem dolgozni, a papír ragyogott, tollam az egyik kedvencem, munkakedvem rózsás, hogy fokozzam, megittam egy pohár jéghideg ásványvizet, mert úgy éreztem, pontosabban úgy döntöttem, hogy ma ásványvizes nap van, a papír egyre csak fénylett, kissé kékes, karácsony előtti fény áradt be az ablakon, lehúztam a redőnyt, ültet és ültet, töprengtem, lehúztam a toll kupakját, aztán visszanyomtam, német toll volt, öt éve vettem, pontosabban ajándékba kaptam, pontosabban loptam egy író-olvasó találkozón, nézegettem a tollat, rajta egy híres nyugatnémet újság emblémája, kipróbáltam egy másik papíron, a világért se az írásra előkészített oldalakon, azokat nagyobbakra tartogattam, mert tudtam vagy legalábbis reméltem, ha megvan az első mondat, repülni fog ez a toll szárnyasan; de nem jött az első mondat, a kedvem kezdett elsavanyodni, hogy följavítsam, megittam egy jéghideg vodkát ásványvíz helyett, némi büntudattal, egy korsónyi harsányan habzó sörrel kísérve; felhúztam a redőnyt, kékes fény, némi lilás véraláfutásokkal; kinyitottam az ablakot, aztán becsuktam az ablakot, visszaültem az íróasztalhoz papírjaim elé, felemeltem a telefont, hallgattam a bűgő hangot, aztán visszaraktam a kagylót, néztem a csodafehér papírt, felírtam a címet: KESERŰ, aztán pirossal áthúztam, aztán megint felírtam: AZ ÁRULÓ, aztán ezt is áthúztam, odaírtam: AZ ÁRULÁS; áthúztam, megint felírtam: KESERŰ ÁRULÁS, ezt már nem húztam át, néztem a szavakat, néztem a címet, aztán zöld filctollal áthúztam azt, hogy ÁRULÁS, és ez maradt: KESERŰ; ez nagyjából megfelelt, de már ebből is láttam, hogy ez másféle irodalmi munka, mint amilyenhez korábban hoz-

zászoktam – fölálltam, kimentem a fürdőszobába, megnéztem magam a tükörben, megint az asztalnál, megint a cím előtt, levettem a pulóveremet, egy újabb vodka, ezúttal már büntudat nélkül, eleve sörrel keresztezve; a vodkát visszatettem a mélyhűtőbe, a sört nem, a gyomrom megrándult, gyorsan rágyújtottam, visszavettem a pulóveremet, kimentem a fürdőszobába, belefújtam a füstöt a tükörbe, „egy szar vagyok”, mondtam a bunkó arcomnak, ezen elvigyorodtam, visszamentem a szobába, leírtam a mondatot: „egy szar vagyok”, de aztán ugyanezzel a lendülettel ki is húztam, ezúttal feketével; olvashatatlan lett, ugyanakkor az jutott eszembe, hogy már én is olvashatatlan vagyok, ez tetszett, ezen hangosan fölnevettem; azt gondoltam, ezt leírom, aztán mégsem; helyette fölálltam, kimentem a konyhába, kivettem a mélyhűtőből a vodkát, aztán ránéztem, és visszatettem a jégre; ismét a papír előtt, a cím alá odaírtam: *magánbeszéd*, ezt zárójelbe tettem, végül áthúztam, felhúztam a redőnyt, odaálltam ingujjban az ablakba, arcomba vágott a decemberi hideg, néztem a szemközti buszmegállót, ahol két cigány hadonászott vadul, becsuktam az ablakot, odaírtam alcímnek: *magánybeszéd*, ezen felröhögtem, aztán odaírtam alcímnek: *műfajkeresés*, de még akkor is fejszóvalva nevettem, amikor a vodkásüveg már a kezemben volt, „ma végre leültem dolgozni”, mondtam magam elé, megírok mindent, egyenesen az arcukba bele, gondoltam, van még időm, elvégre még dél sincs, és leültem a konyhaasztalhoz, ezúttal egy csepp citrom került a jéghideg vodkába, kezdek igényes lenni, gondoltam, bevettem gyorsan a gyógyszeremet, aztán eszembe jutott Jorgosz, eszembe jutott Kemenczés, eszembe jutott Sebestyén, eszembe jutott Borsi, eszembe jutott a jósnő a „Kis koszos”-ban, aztán láttam magam előtt Kendyt, vagyis a Szenátort, izmos, aranybarnára sült testét, „ő volt Merkúr”, gondoltam, mindezt meg kell most írnom, ugyanakkor képtelenségnek éreztem, hogy akár egyikük nevét is leírjam, nemhogy a nyilvánosság elé tárjam, nem is beszélve Merkúrról, mert úgy éreztem, ezek a valóságos alakok a papírra leírva hirtelen kísértetiessé válnak, valószerűtlenné, nem valóságossá, irodalmi alakokká változtak volna a papíron, holott a legkevésbé sem voltak irodalmi alakok, Kendy nem volt Merkúr, Jorgosz sem volt az (ő legalább tényleg görög volt, bár csak vendégmunkás), viszont ez volt az életem – „élet és irodalom”, gondoltam, „ez a kettő intézett el” – felröhögtem, kimentem a konyhába, bevettem a másik gyógyszeremet, de most már enni kellett volna valamit, bár csak kötelességből, a harmadik gyógyszer miatt, noha nem voltam éhes, kinyitottam a frizsidert, de nem volt benne más, mint egy cipőtalpszerű sajtmaradék, egy félig kinyomott tubus mustár, egy kővé száradt kolbászvég, két zsugorított fejú alma; a mélyhűtőből a vodka szinte magától ugrott csattanósan a tenyerembe, meghúztam az üveget, öklendeztem, betámolyogtam az asztalhoz, eszembe jutott az utolsó vacsora Borsival, Németországban, vagyis az egykori NDK-ban, a csodás humusz, a rózsaszín lazac, a sajtfolatkák a francia borhoz, melynek leírni sem tudom a nevét, még kevésbé helyesen kiejteni, még kevésbé a skót whiskyét, amit egy üveggel megittunk, rájöttem megint, hogy mekkora egy műveletlen prosztó vagyok; odamentem a polchoz, gondoltam, hátha sikerül egy negyedóra alatt bepótolni a mulasztásaimat; az olvasatlan könyvsorokon finom por, köztük úgynevezett kollégáim dedikált kötetei; kivettem a polcra az első novelláskötetemet, megnéztem a belső borítón a húsz évvel ezelőtti fotómat, rossz arcú, ingpulóveres prosztó a hetvenes évekből, beleolvastam az egyik novellába, kiagyalt képtelenségnek találtam; de megláttam ezt a szót: NDK, ennek megörültem, ez adott valami kapaszkodót, hiszen mégis ott kezdődött minden; odamentem az asztalhoz, leírtam: „az NDK-ban boldog voltam” – néztem, nézegettem, nem húztam át, aztán leírtam németül is, és azt gondoltam, talán így kellene kezdeni, egy ennyire képtelennek tűnő állítással, ráadásul németül; pisilnem kellett, de nem volt erőm kimenni, belehu-

gyoztam az anyámtól maradt egyik virágcserepbe; eszembe jutott Jorgosz, Hel szigete, a kedélytelen mosogatórongyként hempergő Balti-tenger, az emeletes ágyak közé beeső holdfény a teljesen üres turistaházban, a portás, ahogy lefényképez minket, aztán ahogy lefényképezzük egymást, Jorgosz és én, és eszembe jutott, hogy voltak ott még más fényképek is, hogy rohadt meg a világ; odamentem az ablakhoz, kinéztem az üres buszmegállóra, azt képzeltem, ott állok az immár verekedő két cigány mellett, és felnézek az ablakomra, ahol a lámpafényben egy egérszürkére őszült szarházi áll, cigizik, kezében stampedi – néztem magam, mint egy filmben vagy egy tükörben, aztán felnéztem a palaszürke égre, és rájöttem, hogy hamarosan karácsony, mindjárt havazik, és már bealkonyult.

8

Talán az a legnagyobb bajom, hogy buta vagyok – gondoltam, amikor ma, ezen az ásványvizes napon végre leültem megírni a történetem. Vagyis: buta éppen nem, talán nem, hiszen tudom, hogy buta vagyok, de műveletlen mindenképpen. Bunkó. Nincsenek mintáim, nincsenek kész idézeteim a nagyoktól. Mert nem olvastam a nagyokat. Vagyis olvastam nagyokat is, de talán nem azokat a nagyokat olvastam, akiket kellett. Vagy kellett volna. Műveletlen vagyok (noha gyerekkoromban faltam a könyveket, főleg a meséket meg kalandregényeket), és ezért nem tudok rendesen gondolkodni. Vagyis: nem tudok úgy, ahogy nekik, az ő szájuk íze szerint kellene, noha tudom, hogy a magam szája íze szerint kellene gondolkodni. És ezért nem tudok rendesen gondolkodni a mostani helyzetemen sem, mert nem a magam szája íze szerint gondolkodom, bár nem világos előttem, milyen is a magam szája íze. Annyi biztos, hogy nem kellemes.

Iszom. Javítom a szám ízét, bár az ásványvíz nem sokat javítja. Ennyi telik tőlem. De ennyi már régebben is telt. Ehhez nem kellett lebukni. De most végre mégis dolgozom, és most mégis le akarom írni ezt az egészet. Hogy hogyan jutottam ide. Elvégre több mint öt éve várok erre. Hogy leírjam. Lassan öt éve vár rám ez a csomag papír. Legalább öt és fél éve húzom, különféle halogató hazugságok segítségével. Valami rontás van rajtam, és azt akarom, hogy lehulljon rólam. De most eszembe jut, hogy ha leírnék őszintén mindent, az se lenne egyéb, mint egy rakás hazugság, hiszen semmi komoly készítmésem, hogy igazat írjak. „Keserű-koktél”: féligazságok félhazugságokkal, jól összerázva. Súlyom-fröccs.

9

Amúgy meg: majd hülye lennék nem inni. Különben is, ma pálinkás nap van, tegnap boros volt, holnap talán vodkás lesz vagy ásványvizes.

Vagy vissza borhoz.

Fröccshöz.

Sört csak kísérőnek. Meglátjuk.

Készítmésem mindenesetre van. Még van. Szerencsére csak háromnaponta kell lemenni a közértbe. Még van valami pénzem is.

Gyakorlatom is van.

A redőnyök legalább öt éve leengedve, a postás meg csöngethet a másnapos reggelig. Amúgy se jön már a postás. Senki nem ír. Minek írna? Ha mégis, arra ott az e-mail. De se telefon, se levél.

Belekiabálok az anyámtól megmaradt pár négyzetméterbe: „Van itt valaki?”

Ma féltettem más munkáimat, végre elkezdtem dolgozni – bassza meg, végre megírom nekik, beledörgölöm az arcukba, amire legalább öt éve annyira vágynak, és erre mindenki köp rám. Rohadékok. Kezdenek elfelejteni. Lehet, hogy most, amikor végre leültem megírni, amit akartak, lehet, hogy most, öt év múltán ez már nem érdekel senkit. Talán elkéstem. De a legnagyobb baj, hogy talán már magamról is lekéstem. Bár a kettő végeredményben ugyanaz.

Eleinte, a lebukásom után sok levelet kaptam. Csomagokat is. Az egyikben, mi sem természetesebb, egy fadobozban elhelyezett hatalmas szarhurka, és talán azt sem kell mondanom, hogy nem postán jött, hanem odarakták az ajtóm elé, vagyis valami helyi erő alkotása volt. Kaptam postán egy könyvet is, ezt persze Pestről – Gorkij: *Az áruló*. Feladó persze nem volt. De szerintem Borsi küldte. Már csak ezért is elolvastam. Jó könyv. Csak éppen semmi közöm hozzá. De az is lehet, hogy csak háritok.

És sokszor csörrent meg a telefon. Kedves írókollégáim hívogattak. „Erőt, egészséget! Hát hogy s mint vagyunk, Keserű elvtárs?” „Téves, itt Sólyom Ferenc beszél. Tessék? Mi van!? Ja, te vagy az... Igen, jól tudod, a Keserű az a fedőnevem volt. Szóval már te is olvastad a cikket. És? Húzzak a piczába, azt mondod. Persze, jól mondod. Menjek hajlaktisztítóknak. Vicces egy szó, de nem hiszem, hogy te találtad ki. Ennyire azért nem vagy szellemes. Rendben. Vagy menjek vágányzsírozónak. Igen, ez is egy állás, igazad van. Persze. Nem ugrasz be egy percre? Hogy minek?! Egyszerű. Hogy kinyalhasd a seggem.” És letettem.

De azért nem mindig voltam ilyen slágfertig. Volt, akivel beszélgetni kezdtem. (Különösen akkor, ha már részeg voltam. És délután többnyire már részeg voltam.) És volt olyan is, aki sajnált, és segíteni próbált. Tapasztaltam némi együttérzést. De az ilyen esetekben minden mondat álságos. Beleértve az enyémekeket is. És ilyenkor persze mindig arra futott ki a beszélgetés, hogy írjam meg ezt az egészet. Ezzel basztattak, és éppen a legjobb-akaróim. „Meglátod, ez lesz a főműved! A sok remek után még egy betetőző remekművet szeretnék látni tőled, és most a sors a kezébe adta a nagy témát! Fogd fel így, elvégre író vagy, nem!? Ráadásul micsoda remek író! Tudod, hogy mindig irigyeltelek? És most még jobban, mert olyan anyag van a kezédben, mint senkinek rajtad kívül! Néha azt kívánom, bár velem történt volna meg ugyanez. Eddig is jó író voltál, de ezzel most nagy író lehetsz!”

No hiszen. Aki így beszél, nem tudja, mit beszél. Vagy irodalmár. Értelmiségi. De van egy ilyen típus, ezeknek csak egyetlen dolog számít, mégpedig az, hogyan lehetne valamit jól megírni. Próbáltam meggyőzni ezt a szakállas irodalmár illetőt, hogy mindez nem olyan egyszerű, de kudarcot vallottam. Mert erre meg azt mondta: „Hát éppen ezt kell megírni! Hogy az egész nem olyan egyszerű! Hogy az éremnek legalább két oldala van. Mert ha leírnád a saját sztoridat, egyben leírnád a rendszert is, amiben volt szerencsénk élni. Megtudnánk, hogyan működött... Te lennél a koronatanú... Egyszerre bűnös és áldozat... Egy morális megtisztulás folyamata... Szembenézés a múlttal... A múlt birtokbavétele...” Stb. Volt olyan, aki még a gyönyörű német szót is kivágta, mint az adu ász: *Vergangenheitsbewältigung*. Na ja. Urald, bazd meg, a saját múltadat, az enyémet bízd rám.

A baj ott lehet, hogy én nem érzem magam se bűnösnek, se áldozatnak. Egyszerre mindkettőnek meg pláne nem. Nekem ez túlságosan leegyszerűsített szereposztás. És olyan reprezentatív. Mintha én képviselnék valakit. Pedig nem. Legfeljebb magamat. Akik a vallomást követelik tőlem, akaratlanul is valami nagyszabású szerepet osztanak

rám. Noha mi sem áll tőlem távolabb. Pontosan tudom, hogy én egy pitiáner alak vagyok, de ezt nem akarják elfogadni, hiszen akkor talán ők is pitiánerré válnának. Ez pedig megengedhetetlen.

És azt sem tudom, milyen rendszerben volt szerencsém élni, és ennek következtében nem is akarom megírni, mert nem tudom megírni; nekem ez túl nagy feladat lenne. Én csak éltem a rendszerben, és sodródtam többnyire. Ugyan hogyan is nézhetnék én szembe a múlttal! Alkalmatlan vagyok; nekem ez túlságosan nagyra méretezett feladat. Az ellenzékben, a különféle házibulikon részletesen taglalták, milyen rendszerben élünk, hogyan működik ez a rendszer, és folyamatosan hablatyoltak az „értéktöbbletről”, a „munkásságról” vagy a „munkásosztályról”, de közben életükben nem beszéltek egyetlen munkással sem. Az egyik szakállas egyszer elment éjszakai szénlapátolonak a Keletibe, hogy megtudja, milyen a munkásosztály élete, amikor eldologiasodik a tudata. De még a műszak vége előtt lelépett, a pénzt se vette fel, persze nem is volt rá szüksége, a szüleitől örökölt hatszobás lakásában megvolt mindene, egyszerűen nem bírta se idegileg, se testileg. Kiborult, hetekig kenegette valami Angliából kapott krémmel a kimarjult tenyerét. „Feltört magyar ugar” – gúnyolták a következő házibulin –, „ez az igazi szocialista realizmus!” Mindenki röhögött, az illető is, aki ráadásul megeresztette ezt a poént: „Hát igen, egy kicsit eldologiasodott a tenyerem...” Mondjuk, az tény, hogy ezekben a fazonokban volt önirónia. De ezzel a tenyérrel véget is ért a szellem behatolása a néptömegekbe.

Én voltam az egyetlen munkás közöttük. Pontosabban „melós”. Viszont én már nem számítottam melósnak, mert hirtelen – és kétségtelenül részben az ő támogatásukkal – valamiféle írócska lettem, vagyis amolyan szakálltalan értelmiségi; és ráadásul valójában már nem is voltam melós, mert gyorsan kineveztek művezetőnek, komoly esélyem volt, hogy még feljebb lépek, és a melósok hirtelen elhallgattak, ha beestem melléjük a kocsmába. És a pestiek se nagyon erőltették a társalgást. Nem kérdezték, hogy milyen a munkásosztály élete vidéken (ráadásul egyikük sem utazott túl Budapest határán, legfeljebb átutazóban, ha külföldre mentek, vagy nyaralni a Balatonra, valami pártüdülőbe). De hát úgyis megírtam az úgynevezett munkásság életét, más meg nem számított nekik. Vérbeli értelmiségi irodalmár volt mindegyik. „Te csak írd, Ferikém, ne gondolkozz!” Mindig ezt mondták. Mindig. „Ne filozofálj, az nem áll jól neked.” Te csak ne fogd be a pörös szádat, ezt mondták. Beszélj azok helyett, akik nem tudnak beszélni. Hogy én is éltem, az mindegy volt. Hogy hogyan éltem, az is. Csak járt a szájuk, mint a kacsá piccsája. Tetete! Tututu! Csupa értelmiségi. Csupa szakállas. Csupa... zsidó...

Szóval a kezdeti telefonok meg levelek után gyorsan rájöttem, hogy minden vita vagy magyarázat felesleges, nem érdemes szóba állni senkivel. Ezt csak egyedül lehet megoldani, ha egyáltalán. Más nem érezheti az ember fogfájását. Sőt, a másik ember még azt sem tudhatja, hogy nem hazudik-e az illető, és bár azt mondja, fáj, valójában egyáltalán nem is fáj a foga. Ráadásul rontás volt rajtam, na de ezt aztán végképp nem lehetett megírnom.

Nagy vita ment egy ideig az újságokban az ügyemről – egy ideig követtem, sokszor már hajnalban ott álltam az újságárusnál, remegő kézzel nyitottam ki a lapokat. Persze szinte mindenki csak sötétben tapogatózott, tények híján a maga verzióját közölte. Nem voltak tényeik. De tények nélkül is gátlástalanul – és be kell vallanom, olykor igazán meggyőzően és okosan – csattogtatták az erkölcs korbácsát. (És közben jól összevesztek, ami egy ideig mulattatott.) Csak nekem voltak tények a birtokomban, de én hallgattam.

Nem tudom, jól tettem-e. Ráadásul a velem (pontosabban a fantomképemmel) és egymással vitázók annyival okosabbak voltak nálam, hogy biztos vesztettem volna, ha vitába szállok velük. Mindenki azt kereste: miért? Basszus, ez a Súlyom, végső soron a mi kutyánk kölyke, hát hogy a búsba lehetett ez? Miért? De hát éppen ez az, amit nem írhattam meg. (Még akkor sem, ha pontosan tudtam volna a választ.) Mert szégyelltem magam. Mert magammal kapcsolatban bizonyos szavakat képtelen vagyok és voltam leírni. És ez még akkor sem megy, ha lett volna a válasza műfajom. De nem volt, és most sincs, és ettől szenvedek a legjobban. A vitázók nem értették, hogy az ügyem, ha megírom, számomra nem morális, hanem irodalmi kérdés.

11

Ma végre leültem dolgozni, és most tényleg írok. Nem papírra – rájöttem, egy idő után már nem tudom elolvasni, amit írtam. Kidobtam a papírkazlat. (Pár maradék fecnival meg egyszer kitöröltem a seggem. A tükör előtt állva, segrészegen. Tényleg. Ezt is be kell vallanom, ha már vallanom kell mindenáron.)

Visszatértem a számítógéphez. Most azon írok. Amíg még józan vagyok. De akkor is, ha már. Mi más tehetnék? Régen is írogattam, most is. Megjelentek könyveim. Most majd nem jelennek meg. Vagy nem ott jelennek meg, ahol kell. A kiadóm kirúgott. Macerás lettem. Teher. Újrafelhasznált papíron, a raktár mélyéről terjesztenek, ha egyáltalán. Régen díjakat kaptam, ma szart se kapok, még lebaszós kritikát sem.

Köpök rá.

Dehogy köpök rá.

Egyébként, ha belegondolok, soha nem kaptam lebaszós kritikát. Voltaképpen mehökkentő, hogy mekkora és mennyire egyöntetű sikerem volt. Mindenki szerette a dolgaimat – még a Költő is, akinek a nevét aztán végképp nem tudom leírni (és ennél nagyobb róla nem is mondhatok). Filmek is voltak. Rádiójátékok. Interjúk. Minden. És egy bizonyos időszakban elég sokat kerestem. Nem csak a gyárban. Tisztán az irodalommal is. Németül is kijött két kötetem. Márkát kerestem. Keletnémetet, de mégis. Aztán nyugatnémetet is kerestem. Aztán svájci frankot kerestem. Már majdnem eurót kerestem, de aztán lebuktam. Volt egy francia szerződés, persze az ismert okok miatt ez kútba esett. (Nyilván valami emigráns magyar, valami komcsi vagy náci állította le.) Megvették a könyveimet. Még a németek is, mármint a nyugatnémetek. Mert voltak olvasóim. Odajöttek hozzám az utcán. Nemcsak Pesten, hanem itt, a szülővárosomban is. Nem csak a könyvhéten, dedikáltatni. Itt is, a kocsmában is, a „Matyi büfé”-ben, a „Kis Koszos”-ban, a „Zárt osztály”-on, a közértben is, amikor még jártam ilyen helyekre. A gyárban is olvastak.

De azért valahogy különös állat voltam a szemükben. Gyökértelen. Vidéken pesti, a pestiek közt vidéki. Az írók közt prosztó, a melósok közt értelmiségi, a pesti zsidók közt keresztény (vagy ahogy ők mondták: goj, sőt díszgoj), a gyárban, a nem zsidók közt értelmiségi, azaz voltaképpen zsidó, a magam szemében meg – nem tudom, ki. Szabályos írónak nem tartottam magam, de nem tarthattam magam szabályos melósnak sem. Nem csak az irodalomból éltem, de nem is csupán a gyári keresetemből. Nem voltam elhivatott melós, de nem voltam elhivatott író sem. Minden véletlenül történt. Belesodródtam az irodalomba, de a melóséletbe is, mert technikumot végeztem, és az is véletlen volt, hogy vendégmunkás lettem az NDK-ban. (Valaki visszalépett a turnusból.) Nagyjából véletlenül találkoztam Kendyvel, de talán véletlenül találkoztam Jorgossal is.

Nem voltam a magam ura. Nem voltam magamnál, gondolom most, amikor legurítottam a harmadik sörömet. Ültem a Szenátornál a házibulin, ahol Sólyom Ferinek ismertek, közben én meg Keserűként figyeltem őket, és próbáltam memorizálni a szavaikat. (Egyébként érdekes: ennek a Keserűnek soha nem volt keresztneve. Én adtam magamnak ezt a nevet, teljesen véletlenül, de csak ebben a csonka alakjában képzeltem el. Noha ez a Keserű manapság egyre inkább ember szeretne lenni.) Talán egy harmadik ember voltam, aki figyelni ezt a két embert, és próbálja megjegyezni a szavaikat. Ám ennek már semmilyen neve sincs, se kereszt-, se vezeték-. De akkor van egy negyedik ember is, aki ezt a hármat figyelni. Akkor talán most, amikor leültem végre megírni ezt az egészet, aki meg akarja írni ezt az egészet, az nem más, mint ez a negyedik ember. Akinek szintén nincs semmiféle neve. Keserű Feri. De létezhet egy ember név nélkül? Nem tudom. Be kell vennem a gyógyszeremet.

12

Ma végre leültem dolgozni, csak azt nem tudom, mit kellene megírnom. Mert a legszörnyűbb az, hogy nem tudom, mit akarnak tőlem. De van még ennél is szörnyűbb: nem tudom, mit kellene akarnom magamtól.

Régebben, amikor nem magamról kellett írnom, amikor a szegényekről írtam, a koldusokról, a piásokról a talponállóban, a nyomorultakról, a melósokról, a kurvákról, a megalázottakról, az állami gondozottakról írtam, az utcáról, ahol éltem, az állandóan változó albérleteimről, a rettenetes vonatkozásokról, akkor még tudtam, mit írnak. Egyszerűen nyilvánvaló volt, hiszen nem ismertem mást. Nem is én írtam, ők írták a novelláimat, azok, akikről írtam. Én írtam le, de ők fogalmazták meg, ők, az úgynevezett hőseim. Diktálásra írtam. Hallgattam, mit beszélnek a gyárban, az öltözőben, a büfében, a cigarettaszünetben, hallgattam őket a meccsen, a kocsmában, a vonatokon, lejárтам a „Matyi”-ba, a „Zárt osztály”-ba, a „Doberdó”-ba, hallgattam őket, a történeteiket, a családjuk történeteit, aztán hazamentem, és leírtam. Csak a neveket kellett kitalálni, vagyis inkább megváltoztatni. Mást nem találtam ki. Diktálásra írtam, tollbamondásra. Még az utcák is megszólítottak, beszélt hozzám a szerelősarnok, az öltöző – lediktálták, mit láttak reggel, délben, este. Életszagú voltam, azt mondták, némi költészettel fűszerezve. Most meg büdös vagyok nekik. Büdös nekik az életem. Túl lettem fűszerezve.

És a legszörnyűbb az, hogy most már a diktálás is elmaradt. Már nem szólítanak meg az utcák, az emberek. Vagy ha mégis, már nem hallok a tollbamondást. Süket lettem. Nincs műfajom. Amióta lebuktam, minden mondatomat hazugságnak nyilvánították, visszamenőleg is. És az évek során lassan elbizonytalanodtam: vajon nincs-e igazuk? Ha velejéig hazug volt az életem, nem volt-e szintisza hazugság az irodalmam is? Valami szerepjátszás egy véletlenül kapott színpadon. Nem lehet, hogy az írásaimmal, mint a besúgásaimmal, csak az elvárásoknak akartam megfelelni? Ha ők ott fent, Pesten életszagú munkásnovellákat akartak („némi költészettel”, hogy rohadnátok meg), akkor ilyeneket írtam, ha a szervek részletes jelentéseket akartak, akkor meg azokat adtam le nekik. Derekasán helytálltam mindkét fronton. Teljesítettem, amit elvártak tőlem. Elfogadtam a felkínált szerepeket. És néha már azt sem tudtam, hol és kik támogatnak jobban, az ellenzékiek vagy a szervek? És olykor azt sem tudtam, hogy hol érzem ott-honosabban magam. Lehet, hogy azt akartam, hogy mindenhol dédelgessenek vagy legalább elismerjenek? Hogy fontosnak tartsam magam? Hogy megszerezsem mindkét

oldal elismerését? Hogy visszanyerjem, pontosabban, hogy megszerezem az önbecsülésem? Hogy éppúgy csak odafigyelésre és szeretetre vágytam a novelláimmal, mint a jelentéseimmel? Nem lehetséges, gondolom most a gép előtt, amikor végre belekezdtem a „vallomásaimba”, hogy a feljelentéseimet pusztán szeretethiányból, csupán a szeretet utáni vágyból követtem el?

13

Ma féltettem egyéb munkáimat, vettem egy nagy lélegzetet, és végre leültem dolgozni „az én nélkülözhetetlen vallomásomon”, de semmi nem jutott eszembe, legfeljebb az, hogy a vallomásom immár senkinek sem nélkülözhetetlen, legfeljebb magamnak tartozom vele, ám ez sem biztos; kétségbeesetten bámultam magam elé, valami első mondatra vágytam, de nem jött, valami címre vágytam, de nem jött, és aztán arra fanyalodtam, amire ilyenkor nyilván mindenki más, aki írásból él: hogy kapjak valami indító lökést, csak egyetlen apró momentumot, hogy belekapaszkodjak, kirángattam a félig leszakadt ágyneműtartó fiókot, és előkotortam a régi papírjaimat. Az egyik dobozban persze fényképek, a szokásos családi baromság: valami koszos pongyolaszerűségben anyám áll a testvérével, vagyis a nagynénimmal a roskadozó telepi ház előtt, az oldalt guggoló rövid gatyás gyerek feltehetően én vagyok – de minek?; aztán egy disznóvágás képei, csupa részeggel, továbbá a féltestvérem levelezőlapjai Kanadából (a bélyeg leázta, nyilván valami bélyeggyűjtőnek a gyárba); érettségi tabló a technikumban; egy szocialistabrigád-gyűlés vagy törzsgárda-összeröffenés a „Zárt osztály”-on, ahol a Garinca gűnynevű cigány udvaros megívott három méter fröccsöt; csupa ilyen hulladék – egy végtelenül sivár élet rossz emlékei.

(És pár fénykép Jorgossal Hel szigetén, fürdőgatyában, dideregve a hamuszürkén háborgó, fürdésre totál alkalmatlan lengyel tenger előtt. Meg képek a hatalmas, teljesen üres hálóteremről a turistaházban. Ezt ugyan minek fényképeztük le, ráadásul több szögből? Hacsak nem azért, mert hatalmas volt és üres, és élveztük, hogy csak ketten bitoroljuk az emeletes ágyaktól keskeny utcákra osztott hodályt. Már nem emlékszem, a sok közül végül melyik ágyat választottuk. Mennyit marháskodtunk ezen!)

Néhány régi füzet kamaszkori versekkel, befejezetlen novellákkal – az egyik Hel szigetén játszódik. Nagy köteg szamizdatírás különféle emberektől – azóta már régen megjelent mindegyik, csak tudnám, mi volt ezekben rendszerellenes?! Aztán egy másik dossziéban gépelt papírok, beszámolók, hangulatjelentések az NDK-ból, amikor *Heim-Erzieher*ként, úgynevezett otthonnevelőként dolgoztam a magyar munkásszálláson – erről valahogy elfeledkeztem. Riadt érdeklődéssel vettem a kezembe a hártavékony másolatokat.

És ilyeneket olvastam:

„**Negatív gócpontok az Otthonban:** 904-es lakás, 604-es lakás. 502-esben B. Gy., F. F. 202-esből D. I., V. Sz., a 203-asból Z. V. (csak amikor be van rúgva, és mindig be van rúgva).

Problémás esetek: 504-ből Sz. J. (többszörös öngyilkossági kísérlet részegen)

804-ből K. P. (sikertelen érfelvágást követett el részegen)

703-ból P. J. (sok törődést igényel, kissé gyermek, jó szándékú ember)

802-ből Zs. Z. (éles eszű ember lenne, de a zuhlás útjára lépett, szidja a kommunistákat és a zsidókat)

Hangerőt rendszeresen túllépők: 202 Sz. T. 204 T. O. 501 J. Sz. (hazautazik) 502 R. A. 603 F. E. (hazautazik) 904 D. Sz.”

De ez még semmi. Jött még ez is:

„A lakóotthon fiatal lakói főként bányavidékekről származnak. Ez – minden megkülönböztetési szándékot kerülve – meghatározza a lakóotthoni rendet, fegyelmet. Igen sok a fegyelmezetlenség: garázdaság, verekedések, iszákosságok, túlkapások. Emberileg fejletlen, szellemileg alacsony színvonalú, alacsony erkölcsi érzékű csoport. Igen sok fiatal otthon rossz családi körülmények közt élt, de ez nem az anyagi körülményeket jelenti, mert e téren általában fordított a helyzet.

Három fő veszélyt jelölnénk meg: 1. az alkoholizmust; 2. a nacionalizmust; 3. a nihilizmust. Az alkoholizmus első helyen veszélyezteti a fiatalok kb. 60%-át. A nacionalizmus a német munkaadóval szembeni első összecsapáskor éled fel, de feltűnési viselkedés is, valamint a beilleszkedni nem tudó primitív ember menekülési formája. A lakásokban sok magyar zászló van, és általános a ruhadarabokon feltűnően viselt nemzetiszínű jelzés. Ennek a nacionalizmusnak tehát nincs konkrét eszmei tartalma, kimerül a valóság tagadásában. Ez a magatartásforma azért is ellentmondásos, mert igen sokan sváb szülők leszármazottai. Veszélyes ez a nacionalizmus, mert magának okokat keresve valódivá változhat, másrészt pedig megakadályozza a környezettel való kapcsolat kiépülését, a fiatalok egyre mélyebbre zárkóznak valamiféle önkéntes belső száműzetésbe, amely végső soron a nihilizmushoz vezet. A nihilizmus talaja még a fiatalok között a szellemi és testi lustaság, a cselekvéstől, erőfeszítéstől való tartózkodás, amely a lakóotthonban példátlan méreteket öltött. Vállalkozási kedv híján (például nyelvtanfolyamra nem járnak) a legtöbb törekvésnél kudarcokkal kell számolni. Sok fiatal magatartását a szexuális problémák is motiválják, mivel nyelvtudás híján képtelenek kapcsolatot teremteni lányokkal, éppen elkülönülő magatartásuk miatt. Ezek falkában járják a várost, beveszik magukat a parkba, üvöltetik a beatzenét a táskarádióból, bekibábnak a járókelőknek, zaklatják a lányokat, és előbb-utóbb alkoholistává válnak. Azok, akik viszonylag tartós kapcsolatra tettek szert, kevesebb problémát okoznak.” A pi-csába.

Szóval ilyeneket küldözgettem a megyei munkaügyi központba? Súlyom Ferenc, a született spicli. Akire büszkék vagyunk: Keserű, a hazafias alapú feljelentő. Veríték ütött ki rajtam. Nem, izzadni kezdtem. Ne is lássam. Gyorsan a szemébe az egészet. De nem, az nem elég, ráadásul meg is találhatja valami kukázó hajléktalan. Ezt el kell égetni, gondoltam. De hol? Kályha nincs, a lakás még leégne. Ki a fürdőszobába a dobozokkal, belezúdítottam a kádba az egészet. (Persze a Jorgoszról készült képeket kivettem. Aztán mégis visszadobtam. Megint kivettem. Ismét visszadobtam. De ekkor észrevettem, hogy az egyik hálótermi képen van valami kis folt. Mi lehet. Megnéztem közelebbről. Egy kereszt az egyik ágyon. A rengeteg közt egy ágy, a fejpárnánál golyóstollal rajzolt kereszt. Nyilván ebben aludtunk. És most már az is eszembe jutott, hogy én jelöltem meg, amikor kiváltottam a fotóbolttól a nagyított a képeket. Visszalöktem ezt is. Távozzon a rontás.) És most jöjjön a tűz. De hiába dobtam két égő gyufát is a papírhalomra, nem gyulladt be. Erre leleményes lettem: leöntöttem pár korty pálinkával, de a papíroknak egyértelműen nem pálinkás napjuk volt – rá se basztak az alkoholra. Csikorgattam a fogam. Összesodortam néhány vastagabb lapot, meggyújtottam és fáklyaként vettem a kádba – ettől aztán belobbant. Bűdös volt, de vidáman égett. Talán túlzottan is – kezdett túlcsapni a kád peremén, fekete pernyék röpködtek, a lángok felnyaltak a magasba, csapkodni kezdtem, végül kinyitottam az egészre a zuhanyrózsát. A végeredmény: nyúlós, kormos massa. Most ezt kellett feltakarítanom, rongyokkal, kefével. De legalább lement. Aztán még elültem a hokedlin a fürdőszobában a ragacsos fekete szégyenem fölött. Odatettem a poharat a kád szélére, kezembe vettem a végül kihalászott hálótermi fotót, ültem és ültem, nem éreztem semmi diadalt. A veríték csíkot vajt a hátamon. Hirtelen üvöltetni kezdtem. Fölálltam, és üvöltöttem. Eltorzult az arcom. Egy idő után egyre jobban tetszett az egész. Kívülről láttam magam. Ez már jelenet volt. Beleüvöltöttem a tükörbe. Valaki beleüvöltött a tükörbe. Nem Súlyom. Nem a Keserű. Hanem én.

Vágtam pár grimaszt, vicsorogtam. Mire elröhögtem magam, odaintettem a tükörnek, és aztán ki a konyhába, elő a vodkát, az üveg szájára tapadva zuhantam bele az ágyba, kezemben egy régi ágyat ábrázoló kissé kormos fényképpel. De pár óra múlva felébredtem. Hiba volt: még nem telt el a nap. Szinte tapinthatóan éreztem, amint a beleimbe úszik valami megfoghatatlan rontás.

14

Ma megint leültem a papírok elé, úgy éreztem, dolgozni fogok. Láttam magam előtt magamat, láttam, ahogy Sólyom leült a gép elé, és felírta címnek: AZ ÁRULÓ, aztán áthúzta, mert rájött, hogy tulajdonképpen én nem árultam el senkit. Elárulni csak azt lehet, akivel azonosulunk, akivel egyek vagyunk, akit képviselünk valamilyen módon, akinek ügye a mi ügyünk egyben. De az én ügyem volt az övék? Az övék volt az én ügyem? Volt ügyem egyáltalán? Azonosultam velük? Nem lehetséges, hogy csupán jóhiszemű, kétoldalú tévedés volt az összeborulásunk? Ne nevezzük inkább rosszhiszeműnek? Van még kérdés, Keserű elvtárs?

Bevalljam ezt, vagy ne valljam? (Már a szótól is irtózom.) És ha vallok, elmondjam, miért tettem, amit tettem? Lehetek eközben őszinte? Mindenki azt akarja tudni: miért? Miért jelentettem rendszeresen a barátomról? Arról, aki mindent megtett az érdekemben. Aki a bizalmába fogadott. Akit, azt hiszem, szerettem. De mindenképpen tiszteltem. Nagyra becsültem. De hogyan tudtam így élni? És mit tegyek, ha én magam sem tudom? Mit mondjak nekik? Hogy megzsaroltak? Azt, hogy én magam sem tudom és tudtam? Hogy azt sem tudtam és tudom, hogy a barátom volt-e az, akit egyértelműen mindenki a barátomnak tekintett és tekint? Bevalljam ezt is? Ez majd megfelel? Akkor majd fölmentenek? De mi kell ahhoz, hogy felmentsenek? Mikortól válik a bűnöm bocsánatosossá? Mennyi önfeltárás kell, hogy megüsse az általuk felállított mércét? És tulajdonképpen: honnan vették a mércéjüket? Hány eret tépjek föl a csuklómon, hogy azt mondják: „No, most már elég. A faszi megbűnhődött.” Szerintem ezt azok sem tudják pontosan, akik a bűnvallomásomat követelik.

Néha úgy érzem magam, mint egy kisiskolás, akivel a tanár ötvenszer leírhatja, hogy: „Belehugyoztam a virágcserepbe. Többször ilyen nem csinálok. Bocsánatot kérek.” Valami ilyesmit vártak tőlem. És ha véletlenül eltévesztem, és csak negyvenkilencszer írom le, akkor visszabasszák, és megvádolnak, hogy most is csalok, írjam le még egyszer, ötvenszer?! És ha végül netán felmentenek, akkor kezdem a pályámat előlről, a nulláról? Akkor majd ismét tiszta lappal indulhatok? Akkor majd megint jó lesz, amit addig írtam, és amit a lebukásom előtt is jónak ítélték? Majd szólnak a franciáknak, hogy mostantól akkor mehet a kötet? Minden rendben, bevallotta a szarházi. Egy katarzis leszámllázva.

Katarzis – egyfolytában ezt hallottam mindenfelől. (Jorgosztól azt tanultam, hogy Görögországban a Patyolatot hívják katarzisnak.) De hát ez nyilvánvalóan képtelen történet lenne. Ez nem úgy megy, hogy bedobsz egy érmét, és kijön egy mosott-vasalt Keserű. Vagy egy Sólyom. Ami megtörtént, azt semmi sem semlegesítheti. Ráadásul az én katarzisom nem lehet a tiétek. Vagy az lenne a cél, hogy *én* dögöljek bele a *ti* katarzisotokba? Olyan ez, mint egy haláleset: mindenki szomorkodik és gyászol, de titokban azért örül és megkönnyebbül, hogy nem ő fekszik a ravatalon. Nincs sok kedvem helyettetek bemászni a koporsóba.

Viszont az egész alapján véve lényegtelen, mert akármit írok, mindenképpen besorolnak valahová. Bele valami kategóriába. Amit persze ők találtak ki. Ők többek, mint én. Nagyobbak nála. Uralják az egész irodalmi, az egész értelmiségi terepet, a befolyásuk óriási. Én nem uralok semmit, a befolyásom nulla. Akkor hát kiről szól ez a történet? Rólam vagy róluk? Egyértelműen rólam, bár ők nagyobbak nálam. De ez csak akkor maradhat így, ha hallgatok. Viszont ha hallgatok, ki vagyok zárva az emberi közösségből. Amit talán még elviselnék, mert már egyébként is ki vagyok rekesztve, ráadásul magam rekesztettem ki önmagam, mert többnyire bizony gyűlölöm az embereket, köztük lenni alig tudok, régebben se tudtam, ma meg egyenesen iszonyodom már a szaguktól is, fizikailag utálok őket, ahogy a kezüket tartják, a zsíros hajukat, a korpát a vállukon, a körmük alatti koszt, a bőrkeményedéseiket. Stb.

De amíg hallgatok, ki vagyok rekesztve az irodalomból is. Amit viszont képtelenségnek éreznék. Elviselhetetlennek. Nem tudom, van-e valami elhivatottságom. De annyit talán tudok, hogy irodalom, pontosabban írás nélkül már nem élhetek. Régebben talán tudtam volna. Ma már nem. Vagy mégis? (Hiszen szinte már nem is írok, alig publikálok.) Ez a legkínzóbb kérdésem.

15

Ma végre leültem dolgozni, és ekkor rádöbentem, hogy voltaképpen nem is az igazságot követelik tőlem, hanem csak valami jól hangzó, jól megírt kerek történetet, ami hitelesnek látszik. És hát, hogy mennyit hazudok és mikor, azt egyébként se tudja ellenőrizni senki, a lényeg, hogy hihető legyen a hazugság, ami ekkor már nem is hazugság vagy igazság, hanem csak „irodalom”. Ugyan miért is ne hazudhatnék az életemről? Hiszen az életben éppen annyi hazugság van, mint az irodalomban. A kettő csak erősíti egymást – éppen ez a lényege az önéletrajzoknak.

Ugyanakkor azt is világosan éreztem, hogy csak akkor tudom megírni az ügyemet, ha egyben megírom az életem történetét is, ami pedig nem lehet hazugság. Az ügyem a régmúltba, még az NDK-s időkbe nyúlik vissza, egészen Jorgoszig, és ezt is meg kell írnom, de előtte meg kell írnom a gyárat, előtte meg a katonaságot, előtte meg a gyerekkoromat – mégpedig mindezt hazugságok nélkül, ha valamilyen módon meg akarom érteni és értetni a többiekkel a besúgásom történetét, és ha valamilyen módon képviselni akarom az igazamat – ha ugyan létezik ilyen egyáltalán. Nem volt műfajom, a műfajt kerestem voltaképpen öt éven át, és a legkézenfekvőbbnek még mindig az önéletrajz mutatkozott.

Ezért, mielőtt leültem végre megírni a történetemet, elhatároztam, hogy áttanulmányozom, vagyis nagyjából végigolvasom az úgynevezett vallomásos irodalmat, ezért beírtam a számítógép keresőjébe, hogy „önéletrajz, magyar irodalom, világirodalom, memoárok”, és aztán rendszeresen eljártam a könyvtárba a kiírt kötetekért. Sokat olvastam, sok remek könyvet is – pontosabban sok remekül átgondolt és fényűző stílusban tált hazugsághalmazt. Mert csakis az lehetett a végkövetkeztetésem, hogy még a legőszintébbnek látszó feltárulkozás sem egyéb körmönfont lódításnál, ami a lehető legnagyobb ellentétben állt eltökélt szándékkal. Elolvastam természetesen Rousseau állandóan emlegetett *Vallomásait* is, aki már a legelején leszögezi, hogy csakis a szintiszta igazságot írja, feltárja énje legbensőbb titkait, de utána folyamatosan hazudozik, ráadásul el nem követett bűnöket is magára vállal, hogy minél undorítóbb színben tüntesse fel magát. De ennek csak egyetlen célja van: hogy érdekessé tegye magát az

olvasók (és önmaga...) előtt. (Ámbár az is lehet, hogy Rousseau szimpla elmebeteg volt, de hát akkor meg mi érdekes van a vallomásaiban? Jó, ez hülye kérdés.)

Aki önéletrajzt ír, olyan tudás birtokában teszi ezt, amellyel egyedül ő rendelkezik. Vagyis magának vall, ami már eleve képtelenség, és elkerülhetetlenül hazudozáshoz vezet. (Közbevetőleg, miközben kitöltök egy jéghideg sört: Ha valóban a teljes igazozat írnám, akkor valószínűleg úgy érezném magam, mintha álnéven írnék. De nekem már megvan a bejártott álnevem: Keserű. Ám ez is csak egy fikció, és olyasvalaki neve, aki nem is létezik tulajdonképpen. Körben forgok.)

Hogy valaki önéletrajzt írjon, ahhoz az kell, hogy már bizonyos fokig befejezettek érezze az életét és működését. Hogy nagy vagy legalábbis érdekes emberként tekintsen önmagára, hogy életét alkotásnak tartsa, mely méltó a megörökítésre. Van olyan, akinek ez jól áll – Goethének biztosan. De mit szóljak a nagy magyar öregekhez, részben kortársaimhoz, akik képesek voltak huszonöt oldalon taglalni, hogy milyen körülmények között, minek-kinek a hatására stb. írták meg egy bizonyos – szerintük alapvető – költeményüket? Mit szóljak ezekhez, akik több száz oldalon taglalták szerelmi hódításaikat, nem fukarkodva a legintimebb részletekkel sem, benyálazva eközben barátait, pályatársait, akiknek a nőit, feleségeit, leányait elcsábították, hogy aztán gondtalanul félrelökjék, ha megunták őket, vagy ha rádöbbentek – lehetőleg egy újabb izgalmas nő társaságában – hogy „mégsem segítik művészi fejlődésüket”? Mi legyen a véleményem ezekről a pályatársaik által körbeajnározott, államilag mindenféle díjjal elhalmozott magyar vénségekről, ismétlem, részben kortársaimról és ekként látszólag kollégáimról, akik minden gátlás nélkül felejtették el a legbestiálisabb árulásaikat mind a politika, mind a magánélet területén; és amikor akadt valaki, aki vette a bátorságot, hogy helyreigazítsa őket (és akadt olyan lap vagy szerkesztő, amely és aki kajánságból vagy boszszúvágyból vagy felsőbb utasításra vagy egyszerűen csak véletlenül leköszölte ezeket az olvasói leveleket), akkor egyetlen vállrándítással tértek napirendre állítólagos memóriazavaruk fölött? Hogyan lehetnének követendő példák számomra a vallomások és a memoárok műfajában ezek a körmönfont hazudozók, ezek a kóros szószátyárok, az önelégültségtől és saját fontosságuk tudatától szinte a durranásig feszülő élő klasszikusok, akiket egyébként Kendyék társaságában is ájulásig tiszteltek, és akik az akkori mezőnyben kétségtelenül még mindig a legjobb szerzőknek számítottak? (Már amenynyire én ezt meg tudtam ítélni.)

De miért nem volt elég nekik regényeik és versesköteteik kisebb polcokat megroszkasztó folyama? Minek kellett még az is, hogy a valóban kiváló költő huszonöt oldalon át elemezze valamelyik versének keletkezéstörténetét; miért volt szükség arra, hogy egy nagyszerű regényíró harminc oldalon át sértetten és önérzetesen taglalja, hogy negyven évvel ezelőtt mennyire nem vették észre pályatársai a kávéházban az új, a pályáján szerinte egyértelmű fordulatot hozó novelláját? És miféle becsvágy dolgozott abban, aki állítólag emlékezetből állítólag újra megírta a háborúban állítólag elkallódott állítólagos naplóját? Miféle megveszekedett fontosságtudat dolgozik egy ilyen emberben, ami arra sarkallja, hogy újra felidézzen és elemezzen húsz, netán harminc évvel korábbi érzéseket, gondolatokat? De ki tudja ellenőrizni, nem hazudott-e? Hogy nem vérbeli szemfényvesztés csupán az elveszett napló története? Pusztán trükk a lankadó irodalmi érdeklődés felcsigázására? A legkomikusabb és talán legszánalmasabb Márai akkoriban megszerezhetetlen memoárjának utolsó mondata volt, amely persze ott állt Kendy híres, csomó valódi ritkaságot tartalmazó könyvtárának polcán – kölcsön is adta azonnal, mégpedig azzal az ajánlással, hogy remekmű. Nem vitás, hogy Márai önéletrajza sokkal

mélyebb és igazabb, ráadásul szellemesebb, mint a szocializmusban kiadott összes önéletrajz együttvéve, de a zárlat hangzatos fogalmától még ma is fálnak megyek, és csikorgatom a fogam, ha ezt olvasom: „ezentúl hallgatni fogok”. Ugyan miért kellett volna egy ereje teljében levő, alig negyvenéves írónak elhallgatnia? Vagyis ez nem más, mint valami jól hangzó szólam, amolyan meghökkenőnek szánt nagyotmondás. Azért milyen szép is lett volna, ha valóban megvalósítja. De a hallgatási fogadalom után aztán kiadott még minimum nyolcvan kötetet; szinte a halála pillanatáig írta a naplóját, és öngyilkosnak kellett lennie, hogy képes legyen végre befogni a száját. Nem, ez a típus, ez az értelmiségi irodalmár soha nem tudott hallgatni vagy elhallgatni, azaz csöndben lenni egy darabig, vagy egyszerűen csak elhallgatni, vagyis eltitkolni valamit, kivéve persze akkor, ha ezt kívánta az érdeke. És sokszor kívánta.

Ilyennek érzékelttem az összes magyar emlékiratot és önvallomást, amelyeket tanulás céljából kikölcsönöztem az akkor még működő, azóta persze autószalonná átalakított megyei könyvtárból. Színészkedés, egyrészt akaratlan, másrészt tudatos hazudozás és ferdítés, féktelen nárcizmus, gátlástalan fontosság-tudat, parttalan fecsegés, megfontolatlan és megfellebbezhetetlen hangvételű ítélkezés mindenről, élőről, holtakról, tapintatlanság a kortársakkal, a családtagokkal és ismerősökkel szemben, hálózozatitkok szemérmetlen kifecsegése, öntömjenézés, szakadatlan sündörgés a kinyalásuk révén hasznot remélt seggek körül. És így tovább.

És nem vonzottak az újak sem, akik szinte ipart (és persze pénzt) csináltak abból, hogy őket üldözték, hogy őket besúgták, hogy a legjobb barátaikról kiderült, hogy „rájuk van állítva”, és így tovább. (Kendy persze nem állt be közéjük, annál ő jobb ízlésű ember.) Olyan írócskák vagy festőcskék kerültek most hirtelen elő, akiknek eddig a nevét sem ismerte senki, legfeljebb a besúgóik tartótisztjei, és akiket csak azért figyeltek meg, mert eljártak fontoskodni azok köreibbe, akiket a belügyben tényleg érdemesnek tartottak a megfigyelésre. Amolyan „egyet fizet, kettőt kap” megfigyelés volt ez, és most annyira megtetszik ez a kifejezés, hogy örömben legurítok egy könnyű fröccsöt. Noha sörös nap van.

De olvastam nem csak irodalmároktól is. Olvastam tudósok emlékiratait is, és ezek sokkal többet adtak, mert egyszerűen tágasabb dimenziókban gondolkoztak, pláne az, aki élete nagy részét külföldön töltötte. Az egyik Nobel-díjas például azt írta, hogy a tudományos sikerhez nem a pénz a legfontosabb – az csak harmadik tényező. Első a tehetőség, második a támogató közeg, és csak aztán jön a pénz. Mint minden ember, megpróbáltam én is magamra alkalmazni az állításait. Valami tehetségem nyilván volt, én is így éreztem néha, és hát ezt mondták mindenfelé, nehéz lett volna másként érezni.

A támogató közeg is megvolt. Sőt: mintha kettő is lett volna egyszerre, erre döbbenem rá akkor, amikor behívtak, de nem itt, hanem Pesten.

16

Volt egypár úgynevezett fedett lakásuk Pesten, az egyik ilyenbe kellett menni. Már évek óta dolgoztam nekik, de még soha nem beszéltem semmilyen pesti fejjessel; Kemenczés, néha meg a pinacsósz Csiszár intézett mindent; Kemenczés volt az úgynevezett tartóm. Mint egy kurvának. És ennek megfelelő lakásokba jártunk – szar lakótelepekre vagy valami lerobbant matuzsálembe, a sok szútól finoman vibráló antik szekrények közé.

De ez most nagyon más volt. Elegáns, régi ház, márványlépcsők, aranykeretes tükörrel felszerelt, bálterem nagyságú lift, valahol az Opera mögött; könnyen megtaláltam.

Kora délután volt. Felmentem a megadott emeletre, becsöngettem, kettő rövid, kettő hosszú, ahogy előírták; miniszoknyás, fiatal bombázó nyitott ajtót, kezében akta.

„Jöjjön csak, már várják”, búgta, azzal bevezetett a perzsaszőnyegekkel borított óriási hallon át az egyik szobához, kopogott, majd benyitott egy hatalmas kilinccsel felszerelt ajtón. Úgy érztem, mintha valami filmben járnék. A folytatás sem volt más. A csaj kitárta a hatalmas szárnyas ajtót, én meg beléptem. Ismét perzsák, de ezúttal már régi festmények is: mogorva, szakállas, sujtásos ruhájú, kardot markoló öregurak és dölyfösre polcolt mellű, parókás vénasszonyok. A történelmi filmekben szereplő íróasztal mögött egy középkorú, de egyáltalán nem a berendezéshez öltözött férfi ült, zakó nélkül, lezserül kilógó flanelingben, farmerben. Nagyon jóképű volt, koromfekete göndör tincsek, feltűnően kecses kéz. Kipattant a faragott bástyája mögül, táncos léptekkel elélem lejtett, cizellált körmű jobbát felém nyújtotta:

„Pontos, mint mindig! Köszönöm, Hédi”, biccentett a csajnak, „majd csöngetek. Üdvözlöm, Sólyom elvtárs, kérem, foglaljon helyet, odakísérem. Gondolom, Kemenczést várta, de ma be kell érnie velem. Sebestyén vagyok”, mondta, „foglalkozásom szerint őrnagy, de persze nem ez a valódi nevem, és az se biztos, hogy ez a valódi rangom, de maga dönti el, hogy hisz nekem vagy sem. Most mit bámul ilyen megrökönyödve? Elvégre konspirációs szabályok is vannak, vagy nem? Nyugodtan nevethet. Nem nevet. Jó, maga dönt. Vagy azon csodálkozik, hogy ennyire nyílt kártyákkal játszom? Azért szólíthat Sebinek, arra is hallgatok, és nem harapok; tegye csak magát kényelembe, ide, ebbe a klubfotelbe. Röviden: Üdvözlöm a klubban. Azaz: *Welcome to the club*, bár ha jól tudom, csak németül beszél, *oder?!*”, azzal felnevetett. Az íróasztalon több, műbőrbe kötött aktacsomag, oldalt, egy kisebb asztalon amerikai cigik heverték, fadobozos szivarok, mellette, az úgynevezett zsúrkocsin italok, pezsgősödör és fényesen csillogó poharak tucatjai. Egy tálcán pogácsa, teasütemény. A magát Sebestyénnek nevező férfi lenyomott a fotelba, de ő maga nem ült le, rendkívül szívélyesen sürgölődött a zsúrkocsi körül. Én meg most, reggel, a gép előtt ülve és fogalmazva, legurítok egy whiskyt, még a jobb időkből véletlenül megmaradt palackból, és áttérek a drámai formára, mert úgy érzem, ide és az italomhoz is ez a műfaj illik. Még akkor is, ha gyakorlatlan vagyok benne. És soha nem akartam darabot írni. De úgy látszik, ma drámai nap van.

SEBESTYÉN Mivel szolgálhatok? Csak bökje ki nyugodtan, van francia konyakom, amerikai és skót whiskym, belga söröm; na, ilyet se pipált még, megiszik hármat, és már padlót fog, egy jó emberem hozta Brüsszelből. Még hozzá való poharakat is kaptam tőle, állítólag csak ebben jön ki az íze. Elvégre komoly beszélgetés előtt állunk. Gyújtson rá, mezítlábas Camel, ritkaság! Meg kell adni a módját, nem igaz? Tudja, Sólyom, az a helyzet, hogy gyerekkoromban mindig pincér akartam lenni. Ki gondolná. Mindenkinek van egy álma, ugye. Apro-pó, nézte a táncdalfesztivált?

KESERŰ Én?!!

SEBESTYÉN Igaza van. Régen jobb volt. Szóval pincérnek készültem. Persze nem a Zárt osztályon... Fura, mi? És hova jutottam... Haha. Istenem, ne vágjon már ilyen keserű képet; szeretném, ha most egy kicsit jól érezné magát. Ez most nem hivatalos.

KESERŰ Ásványvizet kérek.

SEBESTYÉN Nocsak. Azt hittem...

KESERŰ Igen. De most nem. Ma ásványvizes nap van...

SEBESTYÉN Hm. Így beosztja?

KESERŰ Be kell vennem a gyógyszeremet.

SEBESTYÉN Néha nekem is rakoncátlankodik a szívem.

KESERŰ De nekem mindenem rakoncátlankodik. És szeretném, ha mielőbb elmondaná, miért vagyok itt. Még el kell érnem a vonatot.

SEBESTYÉN Megoldjuk. Mindent megoldunk, amit lehet. De ahhoz az kellene, hogy együttműködjön egy kicsit.

KESERŰ Még ennél is jobban? Haza kell érnem. Nekem holnap melóznom kell. Kelés hajnali ötkor. Aztán buszozás, nyakig a bűzben. Aztán termelési tanácskozás, nyakig a szarban. Aztán üzemi négyeszőg, plafonig a... Satöbbi.

SEBESTYÉN Hagyja már azt a kurva vonatot! Nem akarna lazítani? Kell egy kis áramszünet, nem?

KESERŰ Persze, kell. Csak nem szeretem, ha parancsra kell kihúznom magam a konnektorból.

SEBESTYÉN Hoppá. Ez szellemes. De gyanítom, nem a saját szövege. Gondolom, a Szenátor társaságából jön. Hogy van a szép szóke, göndör fürtű herceg?

KESERŰ Megvan.

SEBESTYÉN És a macskái? Igor és Bonifác, ha jól tudom.

KESERŰ Azok is megvannak. Nyávognak néha. Ezentúl a macskákról is jelentenem kell?

SEBESTYÉN Maga hozta őket szóba a múltkori jelentésében.

KESERŰ Hát igen. Elnézést. De szükségem volt némi emberi elemre is.

SEBESTYÉN Csakhogy a jelentésírás nem irodalom, Sólyom barátom. És a macskák nem emberek. No, mindegy. Olyan borostás a modora, mint a képe; ráférne egy borotválás. Folyton ez a szembeállítás. Már az italban is.

KESERŰ Nem volt időm borotválkozni, rohannom kellett. Nem szoktam késni. És: nem állok én szembe semmivel, csak egyszerűen ma nem iszom.

SEBESTYÉN Akkor kénytelen leszek egyedül. Remélve, hogy közben megjön a kedve. Heineken! Holland. Hozzá valódi orosz vodka, a békés egymás mellett élés jegyében.

Na, egészségére. Szeretném, ha kicsit jobban megismernénk egymást.

KESERŰ Egyébként ez most kihallgatás?

SEBESTYÉN Dehogy. Egyszerűen csak eljött az ideje, hogy egyszer kicsit személyesen is elbeszélgessünk. Barátilag.

KESERŰ Azt mondta, komoly beszélgetés lesz.

SEBESTYÉN A barátság komoly dolog, Sólyom elvtárs.

KESERŰ Szólitson csak nyugodtan Keserűnek. Nem harapok érte.

SEBESTYÉN Dacos? Vagy már ennyire megszokta a nevét? A pszichológiában ezt úgy mondanák, hogy kóros mértékben identifikálódott. Ilyenkor, ebben a megalázott helyzetben azt várná az ember, hogy a pokolba kívánja ezt a nevet. De nem, maga éppen ellenkezőleg: szinte hengec vele. Túlzásba viszi a szerepet. Ez helytelen. Ezt látom a jelentéseiben is. De erről később.

KESERŰ Barátkozni akar? Ebben a megalázott helyzetemben? Azt nem vették meg. Kénytelen vagyok idejönni, mert mást nem tehetek. Aláírtam a papírt, mert nem volt választásom. Leadom havonta, néha kéthetente a jelentéseket. Azt írom alá: Keserű. Ebben a lakásban ez a nevem.

SEBESTYÉN Jó. Ezt tudom. De Keserű, mi? Keresztnév nuku? Azt nem választott magának?

KESERŰ Azt nem kérték. És azt sem mondták, hogy barátkozni, kvaterkázni is kell, erre nem írtam alá semmit. Szóval, mondja meg, mit akar, és aztán hadd menjek a vonatához.

SEBESTYÉN Tényleg így gondolja?

KESERŰ Igen. Tényleg megy a vonatom.

SEBESTYÉN Hogy nem volt más választása?

KESERŰ Persze. Miért, volt?!

SEBESTYÉN Természetesen volt. Még keresztnevet is választhatott volna. De nem akart.

KESERŰ Minek? Bordánnak is tetszett. „Keserű”. Ennyi. Azt mondta, remek, ilyen még úgyszemint. „Eredeti pofa maga, Keserűkém.”

SEBESTYÉN Most játssza a hülyét? Nem a névről van szó, *mon ami*. Hanem a választásról.

KESERŰ Nincs választás. Soha. Minden a véletlentől függ.

SEBESTYÉN Aha. A kis filozófus. Baromság. Mit gondol, mi lett volna, ha nem írja alá? Ha nem adja be a derekát, ahogy mondani szokták. Agyonverték volna, vagy mi? Vagy előbb agyonverik, aztán kirúgják a gyárból? Na, bumm, és akkor mi van? Nálunk nincs munkanélküliség, gondolom, maga is tudja, hogy teljes foglalkoztatottság van, átmegy egy másik üzembe és kész. Ha nem vette volna észre, már vége a Rákosi-korszaknak, Súlyom elvtárs, *pardonnez-moi*, Keserű.

KESERŰ Amikor ott ültem abban a szobában, azon a kurva kényelmetlen széken, előttem, az íróasztalnál, bőrfotelben a Bordán ezredes, a hátam mögött meg az a négy szörnyeteg arcú smasszer... Mégis mire gondolhattam volna? Hogy már nem olyan időket élünk? Amikor én éppen olyan időket éltem át?

SEBESTYÉN Ja. El tudom képzelni. Nyilván leadták a szokásos cirkuszt. *Unter uns gesagt*, mint hallom, Bordánnak megvannak a maga allűrjei. Nem mondom, kicsit ijesztő, de hát az is a célja.

KESERŰ Szar melő, de valakinek ezt is el kell végezni.

SEBESTYÉN Pontosan. Ugyanakkor egy ujjal se nyúlt magához senki. Így volt?

KESERŰ Ez igaz. Nem nyúlt hozzám senki. Csak éppen ott álltak mögöttem.

SEBESTYÉN És ha feláll, és azt mondja, nem érdekel, csináljanak, amit akarnak, akkor sem vállalom, akkor mi történt volna? Maga szerint?

KESERŰ Két ajtó volt. Az egyiket bekísértek, a másikat meg... ott volt Bordán mögött. Szóval, azt gondoltam, hogy innen élve nem megyek ki, csak azon az ajtón át, amin bejöttem.

SEBESTYÉN És? Mondta ezt magának valaki? Céloztak rá?

KESERŰ Nem.

SEBESTYÉN Látja, megint maga döntött. Eldöntötte ott és akkor, hogy az a másik ajtó a halálba vezet.

KESERŰ Na jó, ez nyilván túlzás. De legalábbis a börtönbe.

SEBESTYÉN És mi van, ha azt mondom magának, hogy az ajtó szerintem a szolgálati vécebe vezetett? Nem vagyok benne biztos, de jó okkal feltételezem. Erre mit lép?

KESERŰ Azt, hogy hazudik. Már elnézést.

SEBESTYÉN És ha nem hazudok?

KESERŰ Akkor azt, hogy becsaptak. Átverték.

SEBESTYÉN Biztos ez? Nem lehet, hogy önmagát csapta be?

KESERŰ Lehet. Összekavar. De akkor gondolkozni se tudtam. Ki akartam kerülni onnan.

Bármi áron. A francba. És mi történt volna, ha megtagadom? Ha nem írom alá?

SEBESTYÉN Megmondom magának. Semmi. *Jawohl, mein Sportsfreund*. Semmi. *Gar nichts*.

Rien. Nothing. Próbálkoztunk, nem jött be. *The end of story*. Kérem a következőt. Tudja, mint az üzemi orvosnál. És mindig van következő.

KESERŰ És ezt el is higgyem?

SEBESTYÉN Felnőtt ember. Maga dönt, hogy mit hisz el.

KESERŰ Mégis kérek egy sört. Jöhet a vodka is.

SEBESTYÉN Remek. Betársulok. *Prosit!*

KESERŰ *Prosit.* De régen hallottam ezt.

SEBESTYÉN Gondolom, még az NDK-ban.

KESERŰ Nem, az egész nem áll össze. Nem, ez nem stimmel. Maga szerintem nem mond igazat. Vagy blöfföl. Már elnézést.

SEBESTYÉN Nem kell folyton elnézést kérnie. Csak beszéljen nyugodtan. Öntsé ki a lelkét. Ezért vagyok itt. És öntsön magának nyugodtan, ha kedve támad. Ezért vagyok itt. Elöttem beszélhet.

KESERŰ És a fényképek? Voltak ott ugyanis fényképek is.

SEBESTYÉN Milyen fényképek? Nézze, sok a dolgom, szóval kicsit amolyan kutyafuttában néztem át az anyagát. Kérem, frissítse fel az emlékezetem...

KESERŰ A fotók, bassza meg. Ne játssza már meg magát. Már megbocsásson. Amikről Bordán beszélt. Tudja, Jorgossal... Ne adja itt a tudatlant.

SEBESTYÉN Ja, valami rémlik... Lengyelországban...

KESERŰ Ott. Hel szigetén.

SEBESTYÉN Igen, igen. Emlékszem. Én is jártam arra. Szép vidék. Gyönyörű táj.

KESERŰ Az. Gyönyörű, homokos part. Strandok. Na, erre iszom.

SEBESTYÉN Igen, nagyon kellemes. Nádszékek. Nyugágyak. Vízi bicikli.

KESERŰ Az. Ja. Hagyjuk már a picsába ezt a ködösítést! Most megfogtam. Maga soha nem volt Hel szigetén. Gyönyörű part, egy nagy lófaszt! Az egész sziget tele van megmaradt tankcsapdával. Lebukott! Most megfogtam!

SEBESTYÉN Lófaszt, ha már ragaszkodik ehhez a kifejezéshez. Üljön vissza! Éppenséggel én fogtam meg. Hazudtam, persze, de csak azért, hogy ellenőrizzem, tényleg járt-e arrafelé. Nagyon is jól ismerem én azokat a tankcsapdákat. Kis betonpiramisok. Még hogy gyönyörű part, menjen már. Szürke föld, szürke ég, szürke tenger.

KESERŰ Hát maga... Jézusom, magának aztán tényleg van bőr a képén! Még képes ezt is letagadni? Mindegy. Köpök az egészre. A lényeg az, hogy voltak fényképek. Meg ott volt még a magnószalag. A kazetta. Minden rajta volt. Minden.

SEBESTYÉN Látta a fényképeket? Megmutatták?

KESERŰ Nem.

SEBESTYÉN Hallotta a szalagot? Lejátszották? Akkor meg?

KESERŰ Bassza meg.

SEBESTYÉN Bizony. Mondtak valamit, amit maga soha nem látott, soha nem hallott.

KESERŰ Eszembe se jutott, hogy... Be voltam szarva, népiesen szólva. Ott állt a hátam mögött az a négy baromarcú. Szóval nincsenek fényképek? Nincs kazetta? Kamu volt az egész. Kamu volt az egész? Átbasztak??

SEBESTYÉN Ne üvölsön már, a Hédi még a végén kihívja a rendőrséget. Üljön le. Gurítson le még egyet.

KESERŰ A picsába. A picsába. Barom vagyok. Egy ökör.

SEBESTYÉN Ne túlozzunk. Igyon még egy kortyot. Iszom magával, itt vagyok, ne féljen.

Nyugodjon meg. Bennem megbízhat. Vegye úgy, hogy a gyóntatója vagyok. És nem mondtam azt, hogy nem voltak és nincsenek fényképek. Csak azt mondtam, hogy maga nem látta őket. Lehet, hogy van, lehet, hogy nincs. Maga dönt.

KESERŰ Jézusom. És maga mit mond?

SEBESTYÉN Semmit. Amúgy sincs rá felhatalmazásom. És egyébként mi van, ha mondok valamit? Honnan tudja, hogy nem hazudok-e? Mint az előbb, Hel szigetéről? Ha

ugyan hazudtam. De persze a fényképektől függetlenül nyilván történt ott valami Hel szigetén, ha ennyire félt tőle. És most is fél. Nyilván nem csak a tankcsapdákat nézegették ezzel a Jorgossal. Lehet, hogy Bordán blöffölt, de nem alaptalanul. És ez a lényeg, Keserű. Magát mindenképpen megfogták.

KESERŰ Tényleg jó ez a vodka. Bassza meg. Jó. Jobb, mint a lengyel.

SEBESTYÉN Én mondtam. Szolgálja ki magát. Csak egész nyugodtan. Tölthet nekem is.

Így. Dziekuje, ha már a lengyelekről volt szó. De lenne itt még egy kérdés. Csodálom, hogy ezt még nem tette föl magának.

KESERŰ Mi lenne az?

SEBESTYÉN Tegyük fel, voltak fényképek. Idáig rendben. De ha voltak, akkor valakinek meg is kellett csinálni azokat. Valakinek meg kellett nyomni a gombot.

KESERŰ Igen. Értem. Szóval a kérdés: ki csinálta a fényképeket? És ki vette föl a kazettát?

Ha ugyan volt egyáltalán.

SEBESTYÉN Pontosan. Ez a fő kérdés, Keserű.

KESERŰ Maga mit mond? Nem bírom tovább. Kiugrom az ablakon.

SEBESTYÉN Nem a faszt nem bírja. Bírnia kell. Ne hisztizzen itt nekem. Legyen férfi.

KESERŰ És ha most fölállok, elmegyek, és szóba sem állok magával többé?

SEBESTYÉN Ugyan már. Ezek után már nem mehet csak úgy el. Gondolom, választ akar kapni a kérdéseire. Az ember nem élhet ilyen mértékű kétségek között.

KESERŰ És maguktól megkapom a választ?

SEBESTYÉN Nem ígérhetek semmit. De az biztos, hogy tőlünk előbb tudja meg, mint, tesztem azt, Kendyétől.

KESERŰ Jorgosz már meghalt. Legalábbis így tudom. Írt egy levelet Münchenből a halála előtt. Öngyilkos lett. Búcsúlevél volt. Bűntudata volt? Miattam?

SEBESTYÉN Lehet.

KESERŰ De hogy került Münchenbe? Egyáltalán az NSZK-ba?

SEBESTYÉN Ki tudja. Járjon utána.

KESERŰ Könnyű azt mondani. Ahhoz oda kéne utaznom. De én nem mozdulhatok innen. Az anyám miatt sem.

SEBESTYÉN Az anyját elintézzük. Nem gond.

KESERŰ Még útlevelet sem adnak.

SEBESTYÉN Megy az, ha megvannak az embernek a kapcsolatai.

KESERŰ És kik lennének azok? Maguk, nyilván. Persze. Szinte hallom, ahogy szövi a hálót.

SEBESTYÉN Na, ne túlozzunk, nem vagyok én pók. Vagy egy Stirlitz. Mindenesetre tény, ami tény, hogy vannak bizonyos eszközeink. És az is igaz, hogy szeretnénk egy kicsit szorosabbra fűzni magával a kapcsolatainkat. Kéz kezét mos. Lenne egy ajánlatom, Sólyom. Szerintem érdekes ajánlat. És kikerülhet Bordának fennhatósága alól. Megszabadulhat ezektől a bunkóktól. Ez sem utolsó szempont, nyilván.

KESERŰ Szóval ezért hívott ide?

SEBESTYÉN Igen. Ezért. Többek között.

KESERŰ Nem, nem hallgatom meg. Felállok, és elmegyek. Végeztem magukkal.

SEBESTYÉN Dülöngél. Üljön vissza. Nézze, Sólyom, maga most dühös. Nem, nem ez a jó szó. Maga csalódott, sértett, és igen, igen, kimondom! Maga most keserű. Nem könnyű a helyzete, ez egyértelmű. Most úgy érzi, becsstelen, mert elárulta a barátját, és ettől mocskosnak érzi magát. A többiekkel nem sokat törődik, de Kendy, az más. Mindennap azzal szembesül, hogy elárulta azt az embert, akinek annyi mindent köszönhet, aki

felkarolta, aki biztatta, aki társaságba vitte, aki olvasmányokat adott a kezébe, akivel beszélgetni a világon a legnagyobb élvezet. Éjszakánként felriad, egy merő izzadság a teste, rágyújt, iszik talán egy felest, és nem tudja, mit kellene tennie. Ki akar szállni, de nem tudja, hogyan. Egyetlen szorongás az élete, fél mindentől, fél Pestre menni, de attól is retteg, hogy ha nem jön, akkor elveszítheti őket. Fél tőlünk is, de tudja, hogy nem tehet semmit.

KESERŰ Ugyanakkor megőrülök a gondolattól, hogy nem tehetek semmit. Minden út zsákutca.

SEBESTYÉN Sajnálom. Előbb kellett volna gondolkozni. Már aláírt. Most már a miénk. Mint mondtam, magát megfogták. Ha meg nem áll velem szóba, majd jön más. És nem biztos, hogy annak örülni fog.

KESERŰ Megint fenyeget. Mégis iszom még egyet. Mégpedig konyakot.

SEBESTYÉN Igazán nem sajnálom magától, de konyakot nem adok. A maga érdekében nem adok. Most már ne keverje. Tartson ki a vodkánál. Velem együtt.

KESERŰ Mondja a főpincér. Vagy az üzemi orvos.

SEBESTYÉN No végre valami emberi hang. Igen, mondja a maga személye mellé kirendelt főpincér.

KESERŰ Tisztára, mint a Zárt osztályon. Az előbb arra célzott, hogy vannak, akik megtagadják. Akkor hát? Én miért nem tagadhatom meg?

SEBESTYÉN Most kezdjem előlről? Nézze, én nagyra tartom magát. Megtisztelem azzal, hogy nyílt kártyákkal játszom. Az ajánlatomat, amit még meg sem tettem, mert nem volt hajlandó meghallgatni, no, azt megtagadhatja. De teljesen nem szállhat ki. Már nem. De azért tényleg különös egy ember maga. Ilyet még nem pipáltam. Mert ugyan utálja a helyzetet, utál minket is, engem is, de ha már benne van, a legjobbat akarja. És a legjobbat is nyújtja. Ami persze hiúság. *Vanitatum vanitas*, nyilván ismeri a mondást. Mint már utaltam rá, a jelentései valóságos novellák. Tökéletes helyzetrajz, remek párbeszéd, a legapróbb részletek se maradnak ki, lásd a macskákat. Ennek megfelelő a terjedelem. A legutóbbi 19 oldal. Sokat akar adni, rendben. De azért ez egy kicsit túlzás.

KESERŰ Kemenczés azt mondta, legyen minél részletesebb. Elvégre őt is oldalra fizetik. Ezt mondta.

SEBESTYÉN No tessék! Most meg feljeleníti a saját kapcsolatát is! De értem én. Meg akar felelni. Mindig is meg akart felelni. Már az NDK-ban is. Ugyanakkor példamutató munkát végzett. Már ott is. Olyat, ami a legszebb reményekre jogosít. Talán öntudatlanul, de azért mégis.

KESERŰ Ugyan már. Nem értem, miről beszél. Ott még semmi közöm nem volt magukhoz. Mit akar ezzel a baromsággal?!

SEBESTYÉN Formális közünk ugyan valóban nem volt. De azért... Nono. Ne szerénykedjen. Nézzük csak, mit rejt ez a dosszié. Hoppá, ez az. Idézem: „*Három fő veszélyt jelölnék meg: 1. az alkoholizmust; 2. a nacionalizmust; 3. a nihilizmust.*” Itt most ugrok egyet: „*A nihilizmus talaja még a fiatalok között a szellemi és testi lustaság, a cselekvéstől, erőfeszítéstől való tartózkodás, amely a lakóothonban példátlan méreteket öltött. Ezt a magatartásformát a legtöbben otthonról hozták magukkal, és emiatt igen nehéz a házban bármit is elérni.*”

Továbbá, idézem: „*A fiatalok között valamit elérni csak személyes agitációval lehet. Bármilyen felhívás stb. a faliújságon eddig hatástalan maradt. Hatástalan a kollektív vagy lakásonként történő beszélgetés is. Ilyen esetben a fiatalok egymást »überelve« szegülnek szembe a nevelő törekvéseivel, eddig még betartva az udvariassági szabályokat. A fiatalokat egyéni elbeszélge-*

téssel tudtam csak kivonni a többiek hatása alól, nagyobb részben ezt is csak ideiglenesen. E tapasztalatok birtokában kellett újraértékelnem elképzeléseim nagy részét, és az időigényesebbnek látszó egyéni elbeszéléseket, illetve az egyénekkal való differenciált foglalkozást helyeztem előtérbe.” De még van más is, ismét idézem: „Nem tudtam eredményt elérni az alkoholizmus ellen sem. A fiatalok olyan tájegységekről érkeznek (Komárom megye), ahol az alkohollelenezes propagandát a szülőkkel kellene kezdeni. Általános kép a több liter pálinkával idelátogató szülő, akik aztán itt nagy ivászatot rendeznek. Ilyenkor szidják a rendszert, megkérdőjelezik a szocializmus alapvető vívmányait.” Nos? Hazafias alapú hangvétel ez. Az érted haragszom, nem ellened elve alapján. Remek. Nekem tetszik. Persze Kendyék felől nézve ez már szintiszta besűgás.

KESERŰ Ez rágalom. Soha nem ártottam senkinek. Kultúros voltam azokban a kurva otthonokban, és elvárták tőlem, hogy beszámoljak az eseményekről. Ez munkaköri kötelességem volt. Meg hát segíteni akartam ennek a sok nyomorultnak.

SEBESTYÉN Igen. Persze. És ezt hogyan értékelné? Magát idézem: „*CS. F. tolmácsként dolgozik az üzemben, de se magyarul, se németül nem tud elég magas szinten, ezért munkáiban rengeteg a félreértés, téves fordítás, ami sok zavart okoz. Nem ismeri az önkritika eszközét, a bírálatokra indulatosan, vádaskodó hangon válaszol. Rendszeresen hallgatja a nyugatnémet rádió adásait, elmondása szerint nyelvgyakorlás céljából, de szerintem ez csak kifogás.*” Etcetera. Nem idézem tovább. Ez is munkaköri kötelesség volt? Segítőkézség? Ugyan már. Ez az egész csak hiúság. Hiúságok hiúsága. Jelenteni kellett, és maga a legjobbat nyújtotta.

KESERŰ Miért, maga nem hiú? És maga nem akar megfelelni?

SEBESTYÉN De, természetesen. Csak én, ellentétben magával, be is vallom.

KESERŰ Tiszta Szókratész. Én se tudok semmit, de én legalább bevallom, hogy nem tudok semmit.

SEBESTYÉN Látom, azért erősen kikupálódott a munka során. De nem csodálom. Ezekről a manusoktól Kendynél tényleg lehet tanulni. Minden elismerésem. Ámbár inkább azt ajánlanám, maga maradjon a realizmusnál. Ne filozofáljon, az valahogy nem áll jól magának.

KESERŰ Ezt mondják ők is.

SEBESTYÉN És mennyire igazuk van! A maga erőssége az életszagú ábrázolás. Ezt kell megtartania. Az elmékedést bízza ránk. Vagyis az olvasókra.

KESERŰ Most akkor ki ül itt? Kivel beszél ön? Az íróval vagy a spicivel? Súlyommal vagy Keserűvel?

SEBESTYÉN Érdekes kérdés. De én nem választanám szét a kettőt. Ráadásul, ha nem lenne író, soha nem került volna be ebbe az ellenzéki társaságba.

KESERŰ Ne elmékedjek. Egyáltalán ne is gondolkozzak. Vagyis maradjak bunkó. Amit aztán maguk vesznek kézbe, hogy jól hókön nyomjanak valakit. Eszköznek használnak. Valami nagyobb játszmában.

SEBESTYÉN Nehéz egy ember. Maga olyan, mint a kommunisták, Súlyom elvtárs. Különös anyagból van gyúrva. Ez poén volt. Oké, ne nevéssen. Sisteregjen a maga keserű levében. De megértem. Nem adja be könnyen a derekát. Pontosabban: nem akarja könnyen beadni. De talán ezért is kedvelem. Ezért IS. No, még egy kis beöntés. Remélem, ízlik.

KESERŰ Igen, ez tényleg jó. Harap.

SEBESTYÉN Ebben az egyben jók az oroszok. Meg a sakkban. Szóval azt mondja, eszköznek használjuk. Tegyük fel. Tegyük fel a játék kedvéért, hogy igaza van. És ők? Az új

barátai? A szakállasok? A szemüvegesek? A – ne kerteljünk – zsidók? Ők vajon nem akarják felhasználni valamire? Ezen még soha nem gondolkodott?

KESERŰ Lehet. De ők legalább nem zsarolnak. És amire föl akarnak használni, azzal legalább egyetértek.

SEBESTYÉN És honnan tudja, hogy én nem értek egyet velük? Sokféle módon lehet támogatni valakit, nekem elhiheti. De vissza a tárgyra! Szóval mi itt lélekhalászatot folytatunk. Ezt nem értik sokan. Mi is freudisták vagyunk, mi is analízist űzünk, legfeljebb a dívány hiányzik. Az emberek szeretnek beszélni, többnyire persze magukról. De közben elmondanak mindent a többiekről is. Aki magáról beszél, az másokról beszél, nekem ez az alapelvem.

KESERŰ És ez persze fordítva is igaz: aki másokról beszél, az voltaképpen magáról beszél. SEBESTYÉN Erről van szó. Örülök, hogy ilyen gyorsan megértett. Már az NDK-ban készített beszámolóiból tudtam, hogy magával érdemes lesz elbeszélgetni. És beigazolódva látom a véleményemet, hogy az utóbbi időben eléggé, hogy is mondjam... csak ismétetni tudom magam. Szóval, eléggé kikupálódott. Nem tett rosszat magának ez a tüsténkedés az ellenzékben. Csak úgy nyüzsögnek az idegen szavak a jelentéseiben.

KESERŰ Remek. De nem térhetnék a tárgyra?

SEBESTYÉN Már egyszer rátértem, de nem akart meghallgatni. Amúgy meg: ez nem a tárgy? Ez az egész beszélgetés? Jaj, Sólyom, mit tehetnék magáért, hogy egy kicsit felvidítsam? Hogy egy kicsit kiöntse a lelkét? Elmondja, ami a szívét nyomja? Attól tartok, magához nem vagyok elég jó pincér. Szeretném, ha bizalommal lenne irántam. Először is meséljen. Hogy van, hogyan telnek a napjai. Minden érdekel.

KESERŰ Élek. Teljesen hétköznapi módon. Nem tudok beszámolni semmi érdekesről. Reggel felkelek, bemegyek a gyárba, lenyomom, amit kell, aztán haza, vagyis az anyámhoz, megnézem, mi van vele, aztán át az albérletembe, ott megpróbálok írni, este vissza anyámhoz, abban a reményben, hogy csak bepisilt. Másnap előről ugyanez.

SEBESTYÉN Hát igen. Nekem már gyerekkoromban meghalt az anyám. Az apám is.

KESERŰ Hát... Most mondjam azt, hogy részvé...

SEBESTYÉN Ne mondja! Mert nincs rá szükségem. Tudja, valójában nem is ismertem őket.

KESERŰ Árva. Sajnálom.

SEBESTYÉN Az megvan, hogy Kohn bácsit miért nem igazolták '45 után? Mert '44-ben nyilasok társaságában látták a Duna-parton... Látom, nem érti.

KESERŰ De értem. Nagyon morbid. Csak valahogy... ez nem az én humorom. Olyan tipikus zsidó önirónia.

SEBESTYÉN Az. De segít a túlélésben.

KESERŰ Viszont a szüleinek nem segített.

SEBESTYÉN Nem. Ők nem jöttek vissza a Duna-partról.

KESERŰ Szóval maga is zsidó? Pofám leszakad. És ezt most el kell hinnem? Ezt az egészet?

SEBESTYÉN Megint ugyanaz a válaszom. Döntse el magában. Jöjjön csak ide az ablakhoz! Látja ott jobbra azt a házat, a másodikon az erkélyt? Na, ott laktak, amíg el nem hurcolták őket. Engem árvaházba vittek, aztán a nagybátyámék neveltek föl, akik valahogy visszakerültek Dachauból. De hagyjuk ezt. Megint megkérдем: tényleg nincs szüksége valamire? Hallom, a lakás eléggé lerobbant. Adjak szőnyeget, akár képeket? Gyerünk, menjünk el a raktárba, válogasson! A Hédi elkíséri. Akár most. Hogy ott mi van! Meg fog lepődni.

KESERŰ Nem kell semmi. Meg aztán nem is az én lakásom.

SEBESITYÉN De a magáé lesz. Az anyja nem él örökké. Tudom, ez szívtelenül hangzik, de minek hazudjunk. Rák, ha nem tévedek.

KESERŰ Szokott tévedni?

SEBESITYÉN Hát ritkán, Keserű, ritkán. De akkor nagyon! Na jó, ezen nem kell nevetni...

Egyébként még egy pohárka meg nem árt.

KESERŰ Inni iszom, de nincs szükségem semmire. Anyám persze tényleg gond, de előbb-utóbb megoldódik.

SEBESITYÉN Igen, tudom, de már két éve be van adva a kérelme a szociális otthoni elhelyezésre, azok meg a fülük botját se mozgatják. Maga meg éli ezt a sivár, kétlaki életet. Albérlet, plusz mamaápolás. Nem könnyű. És nem méltó munkakörülmények egy jelentős magyar írónak.

KESERŰ Most éppen jó passzban vagyok.

SEBESITYÉN Tudom, megjelent a második könyve. Ez se deríti fel? Elérte, amit akart, nem?

KESERŰ Nem egészen. Két novellát ki kellett hagyni.

SEBESITYÉN Tudom, az egyik NDK-sat meg azt a kocsmását, ahol a rendőr csontrészegre issza magát, aztán megveri a feleségét.

KESERŰ Maga olvasta?

SEBESITYÉN Hát hogyan olvastam volna?! Még kéziratban... Magától minden érdekel.

KESERŰ Szóval maga is benne volt a letiltásukban?

SEBESITYÉN Nem. Nem igazán. De amúgy én inkább általános dolgokkal foglalkozom.

Helyzetelemzés, ilyesmi. Persze később is kezembe került a kötete. Ott van a bal oldali polcon, látja? A hatodik sorban a második. Persze az csak az úgynevezett támpéldány. Kötelempéldánynak is nevezheti. De én privátim is megvettem. Nézze csak, itt tartom az íróasztalomban. És megtiszteltetésnek venném, ha dedikálná. Csak hát ez sajna nem megy. Ez kicsit olyan cikis lenne, ahogy manapság mondják. Vagy mi.

KESERŰ Kicsit olyan ízléstelen lenne, nem? Meg aztán mit írjak bele? „Sebinek barátsággal, Keserű”? Két fedőnév kézfogója? Vagy mi a szar.

SEBESITYÉN Á, bassza meg, maga nem is keserű, maga inkább olyan savanyú. Igen, ez a jó szó. Savanyú. Kedves Solyom elvtárs, természetesen figyelemmel kísérem a maga fejlődését. És a többiekét is. Nézzen csak körül a polcokon. Mit lát? Csupa irodalom meg filozófia. Részben tiltott anyag. Egyrészt mert tényleg érdekel, másrészt – mint az előbb éleslátóan megjegyezte – ez munkaköri kötelességem. Harmadrészt azért, mert mint már mondtam, részben egyetértek velük. Csak hát ez az egész még kicsit korai. Még nem jött el az ideje. Amúgy nem gond, mert ami a kötetből kimaradt, majd megjelenik szamizdatban, gondolja most maga.

KESERŰ És fedősztorinak se rossz, mi? Aki szamizdatban publikál, arról nem gondolják, hogy besúgó. Kapóra jön ez maguknak.

SEBESITYÉN Jaj, Keserű, maga feleslegesen okoskodik itt. Mit tud maga erről az egészről? Engem akar kioktatni? Nekem muzsikál, Beethovennek? Nem akarom megsérteni, de mondjuk úgy, hogy maga kissé leegyszerűsítve látja a helyzetet. És közben lenézi a szakállas barátait. Ejnye. Nem szép dolog ez. Maga hülyének nézi őket, ha nem veszi figyelembe, hogy azok ott Budán pontosan ismerik a módszereinket. No, nem mindet, de nagyjából azért képben vannak. Pontosán tudják, hogy van közöttük téglá. Nem is egy. Egy ilyen, úgynevezett fedősztorival nem lehet elkábítani senkit. Legkevesébé a maga okos barátait. Ott van például a Jónás.

KESERŰ Meg se lep már, hogy ismeri.

SEBESTYÉN Naná. És mi az ő érdekessége, hogy úgy mondjam? Mi a sajátossága?

KESERŰ Azon kívül, hogy rossz író? Vagyis voltaképpen nem is író, csak szeretne az lenni?

SEBESTYÉN Ez még nem lenne érdekes. Vannak így pár millióan. De gondolkozzon egy kicsit a mi szempontunkból. Nézze a dolgot a mi szemüvegünkkel. Mi lehet Jónás szerepe Kendyéknél és a többi házibulikban?

KESERŰ Hogy mindenki tudja róla, hogy spicli.

SEBESTYÉN *Excellent!* Látom, kezd beletanulni. Mindig mondtam, hogy ez a Sólyom még többre viszi. Van fantázia ebben az emberben. De erről később. Szóval ez a Jónás ott ül, cigizik, mosolyog a szakállába, és azt hiszi, hogy jól átvert minket, amikor kezdettől fogva úgy viselkedett, hogy a társaságban mindenki rájőjön, hogy téglá. Aztán egy részeg éjszaka be is vallotta. Azt képzei, hogy mi nem tudunk erről, pedig éppen ellenkezőleg. Azt hiszi, hogy szabad, pedig dehogy, a lehető legkiszolgáltatottabb rabszolga, hiszen két gazdája is van egyszerre. Azt hiszi, hogy akkor ő most mentesült, hogy úgy mondjam, erkölcsileg, mivel szándékosan lebuktatta magát. De nem mentesült, mert a többiek éppen úgy megvetik, mint a nem lebukott spicliket, csak éppen nem foglalkoznak vele, mert lenézik, és egyébként is mindig semmibe vették. Meg most már semmit nem árthat nekik. Amikor valami tényleg titkos dologról esne szó, akkor jelentőségteljesen ránéznek, mire Jónás föláll, veszi a cigijét, és engedelmesen kimegy a konyhába. Most kérdem én: miért jó ez nekünk?

KESERŰ Mert eltereli a figyelmet a valódi spicliről. Akiról a Szenátor sem tudja, hogy téglá.

SEBESTYÉN Így igaz.

KESERŰ Pontosabban spiclikről, többes számban, mert amit elmondott, abból egyértelműen kiderült, hogy többen is vannak. Hiszen valaki csak jelent Jónásról is.

SEBESTYÉN Egyre jobb!

KESERŰ És rólam.

SEBESTYÉN Lehetséges. Nagyon is lehetséges. De nézze, a konkrét ügydarabban én nem foglalkozom. Nekem, hogy is mondjam, amolyan stratégiai szerepem van. Átfogó módszerek, elvi helyzetelemzés. Nem tudom, hogy megy *ez in concreto*, de nagy vonalakban nyilván úgy, ahogy most felvázoltam.

KESERŰ Mindamellet... Szóval... Azt tudnia kell, hogy bennem sem bíznak meg teljesen.

Amikor a legkomolyabb dolgokról esik szó, akkor azért nekem is ki kell menni a konyhába. Még ha csak jelképesen is.

SEBESTYÉN És ez bántja magát, igaz?

KESERŰ Hát voltaképpen igen. Ha őszintének kell lennem, akkor bevallom, igen.

SEBESTYÉN Több bizalmat szeretne tőlük. Több törődést. Különösen Kendyétől. Persze.

Ez érthető. De ebben ne reménykedjen. Mindennek van határa. És maga nem közülük való.

KESERŰ Hát nem. Idegen test vagyok ott is.

SEBESTYÉN Látja, ilyenkor szeretem magát. Amikor ilyen esendő. Ilyen emberi. Ugyanakkor meg örüljön, hogy nem bíznak meg magában maradéktalanul. Így kevesebb magán a teher. Persze magának nem is ez a feladata, hogy mindent kiderítsen. Maga Kendy miatt van ott. Nem várunk el magától mindent.

KESERŰ Vigasztaló.

SEBESTYÉN Nem, csupán racionális. Mindenkinék megvan a maga dolga. Munkamegosztás, nyilván hallotta ezt ott éppen eleget.

KESERŰ Meg az NDK-ban is. *Arbeitsteilung*, Marx.

SEBESTYÉN Téved. Ez Adam Smith. Marx csak átvette tőle. Lefordította. Eredetileg *division of labour*.

KESERŰ Jól van, na, bunkó vagyok.

SEBESTYÉN Hát Kendyékhez képest kétségtelenül. De nem ezért szeretjük, ahogy a vicc-ben mondják.

KESERŰ Kösz. Adjon még inni.

SEBESTYÉN Nem fog megártani?

KESERŰ De. Éppen az a jó benne.

SEBESTYÉN Egyébként hagyjuk játszogatni a mi kis ellenzékünket. Mert, tudja, nem mindig marad ez így.

KESERŰ Mi van? Mondja, magát nem hallgatják itt le? Nincs poloska?

SEBESTYÉN Nem tudok róla. Meg aztán nekem vannak bizonyos privilégiumaim.

KESERŰ Akkor jó. Mert ez már nagyon ellenzéki szagú, amiket mond. Nem kellene jelentenem?

SEBESTYÉN Kinek? Bordánéknak? Ezeknek a vidéki patkányoknak? Csak egész nyugodtan. Elsöpröm őket. Mint a poloskákat.

KESERŰ Amúgy se számít. Mivel nem lesz mindig így.

SEBESTYÉN Nem hát. A változások szele már a legfelsőbb körökig elért. Ki tudja, nem jön-e egyszer jól nekünk, hogy adtunk bizonyos mozgásteret az ellenzéknek? Ki tudja, nem nyújtjuk-e be azt a bizonyos számlát, ha netán fordul a kocka? És miért ne fordulna? Azért kocka, hogy forduljon – szokta mondogatni a nagybátyám. Mindenre fel kell készülni, és én a magam részéről nem dugom a homokba a fejem.

KESERŰ Remek. De most már meg kell kérdeznem: minek köszönhetem ezt a különleges bizalmat? Attól tartok, ez még sokba fog kerülni nekem.

SEBESTYÉN Talán. De nem hiszem. Nem, egészségben véve nem hiszem. De erről később többet. Szóval a változások kétségtelenek, de mindamellet megtiltom, hogy szamizdatban publikáljon.

KESERŰ Ezt mondják ők is.

SEBESTYÉN Látja?! Látja?! Óvják magát. Féltik. Ahogy mi is.

KESERŰ De már megtörtént.

SEBESTYÉN Igen, egyszer. Azzal a díjnyertes szociográfiával. NDK-s ügy. Oké. Jó volt. Remek antré volt. Belépő, ha véletlenül nem ismerné a szót. De ennyi elég. És különben is: ki akarja zárni magát az első nyilvánosságból? Ha lemegy szamizdatba, többé már nem tudjuk megvédeni. Azzal kiiratkozik az irodalomból. Ezt nyilván nem akarhatja.

KESERŰ Majd megélek a fizetésemből. Ha jól tudom, a jövő hónapban kineveznek diszpécsernek. Na, töltsön még egyet.

SEBESTYÉN Szíves örömet. Mire igyunk?

KESERŰ Muszáj valamire?

SEBESTYÉN Talán arra, hogy kinevezik diszpécsernek. Ha ugyan.

KESERŰ Aha. Szóval az is lebeg még. Maguk lebegtetik.

SEBESTYÉN Menthetetlen alak. Mindenben összeesküvést lát. Nézze, most örüljön a sikerének. Kimaradt két írás, annyi baj legyen. Megjelent viszont a többi, pedig azok között is van pár eléggé rázós. Mi megtettük a magunkét. Érje be egyelőre ennyivel.

Elismert író lett. Ha jól tudom, hamarosan József Attila-díjat kap. Ha jól tudom.

KESERŰ Hallott valamit?

SEBESTYÉN Talán. Akinek van füle a hallásra, hallja.

KESERŰ Ha jól értem, azt akarja érzékeltetni, hogy a diszpécsersegen kívül a könyvem megjelenése is maguknak köszönhető? Sőt az esetleges díjam is?

SEBESTYÉN Remek. Szóval van füle a hallásra.

KESERŰ És ezt el is higgyem?

SEBESTYÉN A kérdése a régi. És a válaszom is: maga dönt arról, hogy mit hisz el.

KESERŰ De most már tényleg megy a vonatom. Mondja meg, mit akar voltaképpen. És be kell venni a gyógyszeremet is.

SEBESTYÉN Rendben. Akkor hát meghallgat végre? Bár szívesen elbeszélgetnék még magával sok mindenről. No jó, vissza a tárgyra! Nos, az a szándékunk, mint már mondtam, hogy szeretnénk egy kicsit szorosabbra fűzni magával a kapcsolatunkat. Maga többre hivatott, mint hogy ott üljön a kis porba fingó városkájában, néha meg fölbumlizzon Pestre egy koszos vonaton. *Kurz und gut*: azt szeretnénk, ha mostantól külföldön folytatná a munkát. Tudja, hogy már régóta az enyhülés állapotában élünk. Fokozódtak és folyamatosan bővülnek a kapcsolataink a Nyugattal, különösen pedig a német területtel. Hamarosan kereskedelmi kirendeltséget nyitunk, mégpedig kettőt is, az egyiket Nyugat-Berlinben, a másikat Münchenben. Nos, melyik lenne a szimpatikusabb? Ha szabad ajánlanom, én Berlint választanám.

KESERŰ Ez most valami vicc? Vagy egy újabb trükk?

SEBESTYÉN Semmi vicc. Komoly.

KESERŰ Ne szórakozzon! Ezt nem gondolja komolyan. Én nem vagyok kém.

SEBESTYÉN Persze, nem kém. De nem is erről van szó. A gyár külkerosztálya kihelyezi magát először az NDK-ba, amit már eleve jól ismer, aztán elkezd járni a nyugati részébe is Németországnak, aztán esetleg áttelepül az ottani kirendeltségre etc. Ezek részletkérdések, lényegtelenek. A lehetőségek száma igen nagy. És nekem dolgozna. Közvetlenül. Gondolom, el tud képzelni egy Bordán nélküli életet...

KESERŰ Nem tudok elég jól németül. Teljesen kijöttem a gyakorlatból.

SEBESTYÉN Ugyan már. Majd belejön.

KESERŰ Nem hagyhatom itt anyámat.

SEBESTYÉN Az anyját elhelyezzük. Sokkal jobb dolga lesz, mint ha maga ápolja. De engem nem etet meg. Maga is örül, ha megszabadulhat az anyjától. Csak púp a hátán. Már elnézést.

KESERŰ De hogy kerülök én ebbe az egészbe? Ez vicc. Nekem semmi közöm ehhez.

SEBESTYÉN Már hogyné lenne köze! Maga elkötelezett a hazája iránt, nem?

KESERŰ Nem tudom. Erre még soha nem gondoltam.

SEBESTYÉN Nem? Pedig ideje lenne. Most elmondom a történetem folytatását. Figyeljen, jól figyeljen! És még egy vodkát előtte!

KESERŰ Jézusom. Maga egészen... Ne igyon már annyit. Tisztára begőzölt.

SEBESTYÉN Bagoly mondja verébnek, vagy hogy van ez? Ide figyeljen, mondtam magának, hogy a nagybátyámék neveltek föl. Tudja, ők már a háború előtt is elkötelezett szocialisták voltak. Nem komcsik. És tudja, mi lett a szocdemekkel meg másokkal Rákosi alatt. Börtön, nem részletezem. Aztán jött '56. Láttuk, hogyan ömlik a zsidó vér az utcákon. Vagy ha még nem is, hát hamarosan ömleni fog. A nagybátyám elhatározta, hogy ebből elég, ez az ország reménytelen, így mondta. Nem untatom a részletekkel. Lényeg, hogy felpakoltunk, disszidáltunk. Először Bécsben voltunk, aztán egy év múlva kikerültünk Párizsba. Minden sínen volt, ők dolgoztak, én iskolába jártam, és noha a nagybátyám egész nap a régi dolgokról beszélt, nem sokat törődtem Ma-

gyarországgal, úgy nézett ki, francia leszek. Beilleszkedtem, csajoztam. Érti. De aztán jött az enyhülés, a hidegháború lassan véget ért, és a nagybátyám döntött: vissza kell mennünk. Az országnak szüksége van ránk. Nem lehetünk árulók. Amnesztiát kapunk. És visszajöttünk.

KESERŰ És orvos látta? Mármint a nagybátyját?

SEBESTYÉN Megtiltom, hogy ilyen cinikus hangon beszéljen róla! Ő a legnagyobb ember, akit valaha ismertem. A példaképem. Tőle tanultam mindent. És még most is tőle tanulok, bár már majdnem nyolcvanéves. Mindenben kikérem a véleményét. Tudja, hogy a nagybátyám szerint mi most a legfőbb veszély?

KESERŰ Nem, de szerintem mindjárt megtudom.

SEBESTYÉN Nem az ellenzék, Sólyom úr. Korántsem. Nézze, nyílt kártyákkal játszom, mert megtehetem. Kendyékkel nagyjából egyetértek. És nem vagyok ebben egyedül. Mesélhetnék. De! Viszont! De viszont ők nagyon sietnek, szinte rohannak. Amit akarnak, szép, de egyelőre még nem időszerű. Nem aktuális! Még nem!

KESERŰ Akkor mi a legfőbb veszély? Hadd tudja meg a bunkó Keserű is!

SEBESTYÉN Ha itt megbukik a rendszer, visszajönnek a nációk. Ez a legfőbb veszély, Sólyom és Keserű. Kendyék nem értik ezt, noha többségükben ők is zsidók. Ők bíznak a demokratizálódásban, de tévednek. Ez még korai. Várni kell, míg a nációk kihalnak. Ezért kell hátráltatni az ellenzékot, nem kell megsemmisíteni, csak késleltetni kell. Akadályokat kell gördíteni eléjük, nem olyan nagyokat, hogy kitörjék a nyakukat, de ahhoz elegendőt, hogy lelassuljanak. Jó, amit akarnak, de még korai. A magyar társadalom még nem érett meg erre. Ide még nem kell demokrácia. Majd, egyszer, valamikor. De nem ma. Ha megbukik a rendszer, itt megint vér fog folyni. Mint '56-ban. A nagybátyám látta, én is láttam, bár gyerekként. Pogromok lesznek, vér fog ömleni, elsősorban a zsidók vére. Mert mindig mindenre mi vagyunk a megfelelő, a leginkább kézre álló bűnbak. Ezt akarja?

KESERŰ Egyelőre azt akarom, hogy üljön le, mert a száguldozásától megbénulok, gondolkodni sem tudok. Szóval maga voltaképpen belülről bomlaszt? Azt akarja nekem eladni, hogy tulajdonképpen Kendyék szövetségese? Az ő érdekükben tartják fenn a besúgóhálózatot? Hogy megvédjék őket önmaguktól? Lehet. Nekem ez magas. De lehet, hogy hazudik. Nem érdekel. Köpök az egészre. Mert hogy kerülök én ebbe bele? Mi közöm van nekem a maguk hatalmi trükkjeihez? Mi közöm van nekem ehhez az egészhez? Mi közöm van nekem a zsidókhöz? Mi közöm a négekhez? Ez téboly. Én erre alkalmatlan vagyok. Lásza be. Rossz lóra tett, Sebestyén elvtárs. Kiszálllok. Ki akarok szállni!!

SEBESTYÉN Hát nem bízik bennem? Nem látja, hogy mi ketten együtt miféle nagy dolgokra lennének képesek? Azt kérdi, hogy kerül bele? Úgy, hogy én látom magában a lehetőséget. Maga arra hivatott, hogy kart karba öltve velem dolgozzon, és megóvja a hazáját egy esetleges vérfürdőtől! És megóvja a barátját, Kendyt és az ő barátait, hogy valami végzetes, visszavonhatatlan és beláthatatlan következményekkel járó tettekre ragadtassák magukat! Polgárháborúba viszik az országot. Ezt nem akarhatja senki!

KESERŰ Maga megőrült. Lázban ég a szeme, a haja égnek áll, ne hívjam be a Hédit? Vagy a mentőket?

SEBESTYÉN De hát nem látja, hogy már nyakig benne van?! Nem érti, hogy nem szállhat ki? Persze, kiszállhat, senki nem akadályozhatja meg. Mától nem ad le több jelentést, nem megy el Kendyékhez és sehova. Megteheti. De ha kiszáll, magának annyi. Le-

buktatjuk minden vonalon. Nemcsak a gyárban, hanem Kendyék előtt is. Ki fog derülni, hogy maga éveken át beköpte. A mentorát, a barátját, az ideálját. Nem fogja túlélni, Sólyom. Fizikailag igen, de lelkileg nem. És kikerül az irodalomból is. Senkinek sem fog kellenni többé. Nem fog megjelenni. Megvetett lesz és pária. Rabszolga. Akibe mindenki belerúghat. És ismeri az irodalmi világot, nálam jobban. Bele is fognak rúgni. Kéjjel. Egy vetélytárral kevesebb. Mert maga tehetség, Sólyom, jobb, ha tölem is megtudja. És a tehetség mindig veszélyes. Szóval magának vége lesz, mint a botnak. Senki lesz. Egy nulla.

KESERŰ De hát miért? Minek kell maguknak az én nullám? Vagyis a hullám, na, bassza meg, berúgtam vagy mi a szar. Összeakad a nyelvem. Ki is kéne mennem... Minek itat ezzel a kurva vodkával? Sörrel?! A kurva életbe! Már a fülelen jön ki. Minek maguknak az én hullám? Minek??

SEBESTYÉN Sosem lehet tudni. Egyszer még jól jöhet.

KESERŰ Ki akarok szállni. Nekem semmi közöm ehhez.

SEBESTYÉN De hát ennyire gyáva, ennyire kishitű? Hát nincs magában semmi ambíció? Nincs magában semmi becsvágy? Milyen férfi maga? Férfi egyáltalán?

KESERŰ Menjen a francba!

SEBESTYÉN Jó, jó, ezt visszavonom. De maga menjen a francba! Hát örökké meg akar maradni ebben a pitiáner szerepben? Ülni a nyavalyás, ócska kis gyárában a jelentéktelen munkatársai között? Csoportvezető, művezető, diszpécser, anyám tyúkjá. Ez a csúcs? Ülni a lerobbant, agyoncigizett lakásában, írni a novelláit ugyanazokról a szerencsétlenekről; hát nem unja még a munkásszállásokat, a segédmunkásait, az alkoholistáit, a hajléktalanjait, a sok nyomorult szarházit? Ezt akarja örökké? Milyen élet ez? Eljárni Kendyék háromszázhatvanadik, örökké egyforma házibulijára, hallgatni a végtelenbe nyúló, mindig ugyanarról szóló vitáikat? *Demokratisierung*, Lukács, szabad szerelem?! Jelenteni a jelentéktelen félrekúrásaikról, a piti kis árulásaikról, a szűk körben forgó jelentéktelen kis életükről? Magánál ez a plafon? Ezt akarja?

KESERŰ Ez a hazám. Maga mondta.

SEBESTYÉN Én a világot ajánlom magának, és a kezemet, csapjon bele, szövetkezzen velem, és ketten kifordítjuk a sarkából ezt az egész kócerájt! Tartson velem, nem bánja meg, a hazája egykor szentként fogja emlegetni a nevét! Nem akarja!? Visszautasít? Hát tényleg azt akarja, hogy semmi értelme ne legyen az életemnek? Mit mondok majd a nagybátyámnak, ha maga elutasít? Nem jön velem? Nem tart velem, nem akar szárnyalni?

KESERŰ Hát nem fogja fel, hogy én író vagyok, nem hazafi vagy mi a fasz? Én írni akarok, író vagyok, nem a maga samesze. Nem vagyok házimunkás a maga körletében. Nem vagyok a nagybátyja csicskása. Írni akarok, és ezért nem hagyhatom el az országomat, a nyelvemet. Én nem tudok írni Hamburgban vagy Münchenben. Nekem itt kell lennem! Nem fogja fel a kikupált eszével?!

SEBESTYÉN De felfogom, és éppen ezért foglalkozom annyit magával. Nézze, Sólyom, maga rendkívüli tehetség, de még nem nagy író, még nem! Akar nagy író lenni? Minden esélye megvan rá, de még valami hiányzik. És mi hiányzik, kérdem én? Kíváncsi rá?

KESERŰ Semmi! Én soha nem leszek nagy író! Nem is akarok!

SEBESTYÉN Ne hamukáljon.

KESERŰ Akkor mondja meg! Ne kíméljen! Mi hiányzik nekem? Tehetség?

SEBESTYÉN Az megvan. Nem! A tapasztalat. Az hiányzik! Az élettapasztalat. Magának szűk körben forog az élete, és ennek megfelelően a művészete is. Novellákat ír, pedig regényt kellene írnia. Magának világot kell látnia! El kell mennie innen, utaznia kell. Látnia kell nemcsak a Nagytemplomot, de a Notre-Dame-ot is! Firenzét! Tudom is én. Londont. Magának különféle emberekkel kell találkoznia! Tényleg nem akar szárnyalni?

KESERŰ Nem, itt akarok rohadni a porban. Baromság. Persze hogy akarok szárnyalni, de nem ilyen áron. Nem. Eleget tettem már eddig is. Több nem kell. Engedjen el, kérem. Részeg vagyok. Alkalmatlan vagyok!

SEBESTYÉN Pedig vannak pályatársai, akik másként gondolták. Mit gondol, nincsenek ösztöndíjasaink Berlinben, Párizsban vagy akár Kubában? Tudnék neveket mondani, csodálkozna. De nem mondok neveket. Egyelőre nem mondok. Nagy nevek vannak a tarsolyomban! Kollégái!

KESERŰ Engedjen el. Maga is részeg már. Egy lázálom ez a délután. Maga egy perverz alak. Hánynom kell. Meg mást is. De tényleg. Hol a végé?

SEBESTYÉN Ez az utolsó szava? Tényleg ez?!

KESERŰ Ez. Bassza meg, ez. EZ!

SEBESTYÉN Lehetséges lenne, hogy a nagybátyám tévedett? Hogy mindketten tévedtünk?

KESERŰ Igen, tévedtek. Engedjen el. Rosszul vagyok. Mit akar még? Térden állva kérjem?! Jó, letérdelek. Jó. Ki akarok menni a végére...

SEBESTYÉN Álljon fel, maga undormány. Legszívesebben leköpném. De még annyit sem érdemel. Nehogy ide hányjon nekem a padlóra! Csalódtam magában. Maga egy jelentéktelen, fantáziátlan alak. Visszaadom Bordánéknak. Zsák a foltját. Menjen innen, tűnjön el, maga nímand. Rohanjon a klotyóra. Rohanjon a vonatához! Menjen vissza abba a koszfészekbe! Tudja, mit írt Ady a maga városáról? Faszt tudja. Bunkó! Maga... mag... ö... ö... Tudja... Hö... ö... ö... A fényképek...

KESERŰ Úristen! Mi van magával? Sebestyén! Elájult? Jézusom! Segítség! Hédi, Hédi! Jöjjön azonnal! Rosszul lett! Hédi! Összeesett! Én nem csináltam semmit, esküszöm, egyszer csak eldőlt, mint egy kakaószsák... Hörög... Még él!

HÉDI A kurva életbe! Ez már a harmadik rohama ebben a szezonban. Mindig ez van, ha a nagybátyjáról beszél. Túlszpilázza az egészset. Hiába mondom neki!

KESERŰ Esküszöm, hozzá sem értem. Hirtelen olyan zöld lett... aztán kék... Imbolyogni kezdett. Aztán puff.

HÉDI Biztos is. Puff. Mindig ez megy. Tele van a hócipőm. Várjon, hozom a cuccost.

KESERŰ Ne! Ne hagyjon itt velem! Félek... És pisilnem kell.

HÉDI Még tartsa vissza! És ne hisztizzen! Már itt is vagyok.

KESERŰ Meghal?

HÉDI Francokat. Nyugi. Fogja meg! Emelje föl! Tartsa! Gyűrje fel az ingujját! Jó. Nem lesz semmi baj. Kapunk egy szurit, a szokásosat, és egy óra múlva kutya bajunk sem lesz. Jó lesz így, százados elvtárs?

KESERŰ Maga szerint hallja?

HÉDI Tudja a halál. Lényeg az, hogy én hallom, hogy hörög. Vagyis él. Fogja meg ezt a szíjat, tekerje a karjára! Jó. Feszítse meg! Erősebben! Lássam a vénát! Oké. Klassz. Így ni, készen is vagyunk. Csak egy szűnyogcsípés, százados elvtárs. Katonadolog. Most a lábát. Fektessük a kanapéra. Jó. Kész. Hát ez... húzós volt. Maga meg. Itt sem volt, nem is látott minket. Nem ismer. Ha kérdezik, vidéken vagyunk eltemetve.

KESERŰ Persze. Persze. Még éppen elérem a vonatom.

HÉDI Itt egy ezres taxira. Várjon, tegye még el ezt is! Skót whisky. A legjobb. Ne szarozzon, fájdalomdj, ez mindenkinek jár. Tegye már bele a táskájába! Amúgy maga itt sem volt. Én a világon sem vagyok, értve? Na, kopjon, kopjon már. Jut eszembe: itt kimegy, és rögtön balra. De aztán hess picsába!

(Folytatása következik.)

Balogh Attila

NUMERO XXXVIII

Már fölegyenesedve ugyan,
de emigrál belőlem
a megfényesedett cigány,
a mocskos költő
itthon marad,
bámulni
óvatosan
a szegénység zsúfolt,
meleg
óljából
a kiemelt,
a haza csípőjéhez
bilincsel,
zaklatott
szoknyát,

lángol
a szerelem,
a kanonizált
kanonok
ijesztő
idején,
fészkelődik
a savanyú szagú
temetés lepkéje,
szárnya
megreped,
okosan
kettéhasad,
mint
a hasad,
és fölrobban

a látvány,
mint
az eldugott
gránát,
a csecsemők
szagos
szemhéja
mögött,
amikor
lekapcsolod
a lármás
lámpát
és a televíziót
is

– én csupán nézem,
perselyfóbiás,
suicid pénzen,
az ágyékellenőrző
inkvizítorok
pin kódját,
szorgalmas
hacker lehetnék,
ha
ölemre,
ha
eszemre
ömlene
a meleg
cici
s minden teje,
a letiltott melled bimbóit
dombokká
építhetném,
a zászlókat
mozgató
huzat
miatt,

s talán
ki is nyithatnám
immár
ügyesen
azt a szobát,
ahol megsebesült
az ülepem,
ahol

az éjszaka parancsának
szót fogadva
szétfröccsent
fényes
seggem,
narancsai
a furunkulus
fogságából
kidurrannak,
mint
a zárlatos,
beteg
fény,
az ügyeletes
mennyezet
diszkrét
színe
ként,
az üres
szobából

– s így láthatnám
a már csak
szememnek tetsző
gyönyörű
imád
s talán
pinádat
is,
hogy
az üvegszerkesztésű
faszom szilánkjai
ne
repedjenek,
ne
szilánkosodjanak
érthető pornóvá,
hogy ne
másszon ki
a szaporodás
evolúciós
olcsó
oka
a verset őrző
papírra
se,

heteroszexuális
diktatúra,
ahogyan kiöntöd
testem sárga
sarkából
a fölkáromkodott férfit,
nőstényi jog,
amikor vérzik
az ebéd,
a cékla
színe
szinte
átszivárog
minden egyes
falaton,
és nem ébred föl
hasadon
a két mankó közé
szorult
visító
ember,
dobáld kutyának
ügyesen
a kekszet,
keresd meg
bennem
a homo sapienset,

ugató kortársa
az Istennek,
ne csókolj
szakrális
időben,
mert lekésed
a villamost,
a buszra érvényesült
véres bizonyítékát
a sebnek,
így avattad érvényessé,
hogyan
alattad a vatta
utazik,
a zongora elvihető,
én még maradnék
egy keveset,

szédülök nélküled,
mint
az üzenet tetején
makacsul
kapaszkodó
bélyeg,
hiányzol,
mint
mankómból
a csont,
nagybőgőhöz
bilincselve,
magyar
maradok,
s itthon
maradok,
szagold meg
a cigányt,
s így leszek
ünnepelt
posztgraduális
ünnepen,
fertőtlenített
kredit
pont,

el-elbambuló,
kék szonettel
nem megyek
fényes
könyvespolcra,
papír lábaimmal
kórházba
se,
ne simogass!,
ne
ölelj!,
ne
szeress!,
minden érintésedkor
tragédiák,
bibliai
járványok
fröccsennek
belőlem,
már az Isten
arcára
is,

láthatod, Uram,
itt fekszem
a pap házában,
kakálni kell,
utána szépen megfészülködöm,
most már hasonlítok
az egyformákhoz,
láthatod,
magyarok vannak
a közelemben
megint,
biztonságos,
fehér
a bőrük,
kék a szemük,
ágyékbüszkék,
szeretnek engem,
s olykor-olykor
fölém hajolnak.

Veliky János

EÖTVÖS JÓZSEF KORESZMÉI

A kétszáz éve született szépíró-politikus és államfilozófus Eötvös József a magyar reformkori politikusok második generációjához tartozott. Közéletben elfoglalt helyét azonban nem csupán a nemzedéki különbségek, hanem számos más kulturális-társadalmi tényező alakította, elsősorban a polgárosodás feszültségekkel terhes életproblémáinak összessége s főként koreszmékhez való viszonya. Mindez politikustársai körében a többségtől legalább oly mértékben megkülönböztette, mint amennyire másokkal összekapcsolta.

Közéleti pályája hagyományos keretek között indult, mégsem lett belőle hivatalnok. Nem kedvelte meg sem a feudális abszolutizmus társadalomidegen hivatalnokszellemét, sem a rendies nemesi közéletet. Bár arisztokrata származású volt, közelebb állt hozzá a polgári életforma. Erről a tulajdonságáról egyik kortársa egy 1870-es években elhangzott emlékbeszédben a következőket mondta: „*semmit sem örökölt atyjától, csak előjogait, melyek ellen egész életén át küzdött. A finom modoron kívül semmi sem mutatta benne az arisztokratát. Polgár volt érzeteiben, szokásai- és életmódjában*”.¹ Munkásságának összetettsége a hazai polgárosodás sokszínű világában inkább tipikusnak fogható fel, így ez társaitól nem különböztette meg. A reformkor nagy kérdéséről, a polgári változásokról vallott nézetei viszont a politikai eliten belül nagyon sajátos helyet jelöltek ki számára.

Több kortársához hasonlóan 1837–38-ban – első hosszabb nyugat-európai utazását követően – közéleti programadásra készült. 1837 decemberében széchenyis gesztussal

jelentette ki: „*Eljött az idő, hol végre a nemzetnek, mely múltja hibáirul meggyőződött, irányt kell adnunk, ez leend életem iparkodása.*” Elgondolásait Széchenyi HITEL című munkájának törekvéseivel egybevetve írta egyik barátjának, Szalay Lászlónak: „*A Hitel nem csak könyv, a Hitel valami több, nemesebb, a Hitel egy hazafiúi tett, s ilyen leend részben Schweizi utam is.*”² Terveinek jó részét valóban útinaplója tartalmazhatta. S bár ez az útinapló nem ismeretes, nyilvánvaló, hogy több műve, így például A KARTHAI című szabadságregénye, illetve három jelentős esszéje a fogházjavításról, a zsidók emancipációjáról és Írország helyzetéről az említett naplóból fejlődött ki.

Eötvös polgári haladásról szóló nézeteit egész életében mélyen befolyásolta keresztény-filántróp szemlélete. Azt gondolta, hogy a haladás nemcsak gazdagságot, hanem boldogságot is teremt. Ezért tiltakozott oly gyakran és hevesen mind a régebbi, mind az újabb keletű igazságtalanságok ellen. Politikai esszéiben a zsarnokság általános vonásait csakúgy bemutatta, mint a hatalomban megrokkánkozó elnyomók szenteskedő természetét: „*Nincs zsarnok, ki nem érezné hatalmának igazságtalanságát, s az emberi jognak nem hódolna legalább azáltal, hogy elnyomottját elfajultnak s szabadságra érdemtelennek hirdeti. De ne hagyjuk magunkat elámítani e beszédek által, melyeket istentelen népgyűlés mindig szájában hord, s melyeknek értelmök nincs. – Isten egyenlőknek alkotó az embereket.*”³

Másik emelkedett szellemű esszéjében pedig egy különösen jogfosztott társadalmi csoport helyzetéről szólva az egyén kiszolgáltatottságát ábrázolta nagy részvétellel: „*Az örök zsidó nem képzelet; ő él és szenved. Menj a piacra, s hol a néphullámok legtömöttebbek, hol a zaj a leghangosabb, ott áll ő, előtte az asztalon vagy földön kitérve koldusholmija, melyet nagy hangon, mintegy esdekelve ajánlgat [...] S ott áll magányosan annyi emberek között elszigetelve egy előítélet által, melyet legyőznie nem lehet, százszorosa szerencsétlenebb, mintha rossz tettek által vesztene a közbecsülést, mert ő nem jobbulhat, véle született vétkét a kegyetlen világ meg nem bocsátja.*”⁴

Eötvöst az 1830-as évek magyar reformmozgalma magával ragadta. Az évtized fordulóján politikai kapcsolatai kiszélesedtek. Elvbarátaival létrehozott egy önálló csoportosulást, amelyet később a centralisták körének neveztek. Közéleti pozícióját azonban csak fokozatosan alakította ki, és közben még néhányszor fordulatszerűen meg is változtatta. Kezdetben, a liberális ellenzéki bázisán állva küzdött a birodalmi kormány elnyomó politikája ellen, az 1840-es évek elején kibontakozó politikai programvitákban még Kossuth oldalán és Széchenyivel szemben foglalt állást, pár évvel később viszont a Széchenyi által is támogatott kormánypárti reformpolitika mellé szegődött.

Az 1840-es évek közepén a változások ellen szegülő birodalmi kormányzat és a köréje csoportosuló konzervatív személyek az egyre népszerűbbé váló magyar liberális ellenzéki reformpolitikával szemben egyre határozottabban felléptek. A királyság hivatalait irányító magyar kancellária apparátusát fiatal politikusokkal erősítették meg. És ezzel egy időben – okulva a Kossuth szerkesztésében megjelenő *Pesti Hírlap* sikereiből – elkezdték a hazai politikai nyilvánosság megszállását, valamint újrarendezését. Ennek képezte részét az a manipuláció, amelynek során Kossuth kezéből kicsavarták a *Pesti Hírlapot*, és – mintegy jelzéseket adva a hazai közélet szereplőinek – a kormányzathoz egyre közelebb kerülő centralistáknak juttatták.

A döntések a nagy hatalmú birodalmi kancellár, Metternich herceg irodáiban születtek meg, így a titokban zajló folyamatokról az érintettek viszonylag keveset tudtak. Mindenesetre kisebb lelkiismeret-furdalással küzdve a centralista kör átvette a *Pesti Hírlapot*, s e sajtóorgánum egyik legszorgalmasabb publicistája Eötvös József lett. Itt fejtette ki bővebben azt az új politikai stratégiát, amelynek központi fogalmai a centra-

lizáció és a kormányzati felelősség elvei voltak, s amelyek őt és csoportját a közvélemény előtt valószínűleg leginkább ismertté tették.

Az új stratégia mögött szemléleti fordulat állt, amely a létező, illetve a jövőbeni Habsburg Birodalomnak mindinkább pozitív szerepet tulajdonított, míg a vele szemben álló ellenzéki modernizációs erőket mind egyoldalúbban kárhóztatta. Eötvös a politikai publicisztika eszközeit a szépirodalom emelkedettségével párosítva magas színvonalú kritikával illetve a magyar reformmozgalom intézményi háttérét képező vármegyerendszerrel s az annak társadalmi bázisát képező megyei nemességet. A *FALU JEGYZŐJE* című regényében szellemes és éles ironia tárgyává tette az egész magyar nemességet, úgy állítva be, mintha ez a társadalmi réteg lenne a haladás kizárólagos akadályozója – az egyik nemesi típust például így villantotta a közönség elé: „*Karvaly Ágoston régi nemes ember vala – olvasóim természetesnek fogják találni, hogy leírásomat e megjegyzéssel kezdem [...] Múltja, önmagára nézve, egyike a legérdekesebbeknek, s sajnálni lehet, hogy története, melyet egészen Goethe modorában mondva, azaz: élet és költészet vegyítve szokott elmondatni, a jövő kornak nem fog feltartatni.*”⁵

A nagy változások előestéjén, 1847-ben a reformer elit korproblémák iránt leginkább fogékony személyiségei körében több helyzetelemzés született. Széchenyi *POLITIKAI PROGRAMTÖREDÉKEK* címmel foglalja össze véleményét, Kossuth az *Ellenőr* című politikai „zsebkönyv”-ben értekezik a szerveződőben lévő politikai pártok alkotmányos szerepéről. Eötvös is készít a koreszmék szerepéről elemzést, melyet aztán *TEENDŐINK* címmel 1847 májusa és novembere között 19 részben, közel százoldalyi terjedelemben a *Pesti Hírlap*ban jelentet meg. Mindhárman a *liberális reformerek* pozíciójából tekintenek a lehetséges politikai fordulatra, s mindhárman szeretnék elkerülni a forradalmi felfordulást. Kossuth a *felvilágosult kormányzás*, illetve a *republikánus-radikális* politizálás oldaláról érkező törekvéseket egyaránt elutasítja, ám nem tagadja a helyzet paradox jellegét sem: „*Vagy forradalom által, melyet alkotmányellenes hajlamú kormány viszen végbe, és leszen eredménye: szolgaság és nemzet-halál, vagy forradalom által, melyet a nép csinálанд, és eredményét csak isten tudja. Boldogtalanok mi, hogy olyanok kilátásaink, miszerint azt, mi a forradalomtól megóhatna, [...] aligha remélhetjük forradalom nélkül.*”⁶ Széchenyi továbbra is a *felvilágosult kormányzásban* reménykedik, ezért nem ért egyet azzal, hogy az alkotmányos ellenzék kormányozni akar.

Eötvös szabadságfelfogása az előbbieknél összetettebbnek mutatkozott. A '40-es évek közepén egyre inkább a liberálisok *individuális szabadságértelmezését* fogadja el, s ennek megfelelően az *egyenlőség* kérdésében *önálló véleményt* alakít ki, úgy látja, hogy „*a szabadság nem egyéb, mint azon jog, melyet a természettől testi és lelki tehetségeink kifejtésére nyertünk... s azért a polgári társaságnak nincs szebb feladata, mint hogy e szabadságot az egyes számára fenn tartsa [...] Különböző tehetségekkel születünk, különböző szorgalommal használjuk e tehetséget, miként legyen tényleges egyenlőség ez állapotnak eredménye, hacsak minden kitiünőbb tehetőség elnyomatását, hacsak azt nem tűzzük ki a közállomány feladatául, hogy mesterkélt rendszer által a szorgalmat érdemlett jutalmától fossza meg, mi valóságos képtelenség.*”⁷ (Kiemelés – V. J.) A nagy alkotmányos reformok (például a jog- és teheregyenlőség vagy a birtokképesesség és örökváltság) tekintetében véleménye mégis közel állt a közösségi szellemű liberális szabadságfelfogás híveinek, a Deák–Kossuth vezette csoportnak a törekvéseihez, vagy egyezett velük. A parlamenti váltógazdaság bevezetésével egyetért, s úgy nyilatkozik, hogy „*meggyőződésünk szerint, mely legalább éppoly őszinte s természetes, mint az ellenkező, melyet gróf Széchenyi kimondott, a haza érdeke azt kívánja, hogy a jövő országgyűlésnél az ellenzék legyen többségben,*”⁸ ám államfelfogása sok ellentmondást is hordoz, a birodalmi

kormány és a magyar alkotmányos ellenzék együttműködéséről vallott nézetei eléggé kimunkálatlanok maradnak, és inkább Széchenyi elgondolásaihoz hasonlítanak.

A hazai közélet többesélyes küzdelmében az 1848–49-es polgári forradalom előestéjén végül is a birodalomközpontú átalakulás hívei – közöttük Széchenyi mellett Eötvös – háttérbe szorultak, és a polgári reformokat alkotmányos-nemzeti biztosítékokkal kombináló, Kossuth vezette liberális-ellenzéki csoport került fölénybe. Ennek ellenére Eötvös teljes meggyőződéssel csatlakozott az új, felelős kormányt megalakító Batthyány Lajoshoz (sőt Széchenyi is hasonlóan járt el), és nagy hozzáértéssel szervezte meg a vallás- és közoktatásügyi minisztérium új intézményrendszerét. Figyelmet fordított a hivatali szervezet kialakítása során az állam és az egyház szétválasztásának vagy az oktatás kiszélesítésének modern elvére csakúgy, mint a hagyományos vallási, illetve nemzetiségi különbségekre.

Ugyanakkor továbbra is elfogadhatatlannak tartott minden olyan haladógondolatot, amely a Habsburg-dinasztia nélkül vagy ellenére jött volna létre. Így 1848 szeptemberében azért vált ki a Batthyány-kormányból – s távozott családjával Bécsbe, majd Münchenbe, mert a birodalom és nemzete kapcsolataiban az alkotmányos függetlenség elvei fölénybe kerülni látszottak. Németországi emigrációjában készített kéziratából kitétnik, hogy valójában politikai ellenfeleinek, a Kossuth vezette liberális irányzatnak a széles társadalmi bázisra épülő függetlenségi politikáját kifogásolta, s egyre inkább esélytelennek tartotta. Mindaddig nem is tért haza, amíg ez a csoport vereséget nem szenvedett, s a forradalminak minősített folyamat, továbbá az azt követő megtorlások első szakasza le nem zárult.

Az 1848-as események élesebben megvilágították Eötvös nézetrendszerét. A forradalomban igazolódni látta a tőkés szabad verseny során az emberek között kialakuló szélsőséges egyenlőtlenségek veszélyességéről vallott nézeteit, a szabadságküzdelmekben pedig a Habsburg Birodalmat szétfeszítő nemzeti törekvések fellépését kárhóztatta. Úgy gondolta, hogy a népeknek Közép-Európában szükségük van a Habsburg Birodalomra, így ennek a szellemében dolgozott ki és jelentetett meg programot német nyelven *AUSZTRIA NEMZETISÉGEINEK EGYENJOGÚSÍTÁSÁRÓL* címmel 1850-ben. Arra a mindmáig nehezen megválaszolható, de feltétlenül modern kérdésre próbált feleletet adni, hogy a nagyobb, szupranacionális államok szerveződési elveivel miként lehet összeegyeztetni a nemzeti, lokális ambíciókat. Nem egészen egyértelmű receptje az erős és alkotmányos birodalom, illetve a helyi kulturális-nyelvi különbségeket megjelenítő autonómiák egymást nem ellenőrző rendszerére épült. Ezzel a liberális Eötvös az 1850-es évek elején megtévesztő közelségbe került a magyar konzervatívok és a bukott kancellár, Metternich körének a birodalom újjászervezéséről szóló álláspontjához. Más oldalról viszont véleménye azokkal az angol és francia pozícióőrző liberális nézetrendszerekkel rokonítható, amelyek 1848-ban már az újonnan jelentkező radikális mozgalmakkal szemben kényszerültek védelmezni alkotmányosan megszerzett, előnyös politikai helyzetüket. Eötvös változásokat visszafordítani törekvő s csak homályos, nehezen értelmezhető politikai ajánlatot tevő programja az említett konzervatív körök mellett elsősorban a birodalmi kötődésű értelmiségnél talált támogatókra, viszont az 1848–49-es változások véres elnyomása miatt megrendült és a megszerzett polgári-nemzeti vívmányokhoz ragaszkodó magyar közvélemény döntő része egyértelműen elvetette.

Eötvös kevéssé tudott eligazodni a politikai hétköznapok világában. Maga is úgy látta, hogy ő az eszmék között otthonosabban mozog. Nem mondható, hogy ezen a gyengeségén túl könnyen felülemelkedett, így érthető módon sokat foglalkozott vele. Szellemi

fejlődését jól tükröző naplóiban nyomon követhető, hogy csak a hősein kipróbált ironia segítségével, s nem kevés önigazolási szándékkal, volt képes ebben a tekintetben lelki egyensúlyát megtalálni. Valószínűleg magunk is akkor járunk el helyesen, ha ebben a szellemben értelmezzük idevonatkozó naplóbejegyzéseit: „*A tapasztalás mutatja, hogy azok, kik értelem tekintetében legmagasabban állnak, s kortársaik felvilágosítására a legtöbbet tettek, ritkán alkalmasak arra, hogy a haladást vezessék. – Nem jó, ha az, ki a szövétneket tartja, egyszersmind az utat keresi.*” Politikailag hatékony pályatársairól a következőképpen vélekedett: „*nagyeszű s tudományú emberek soha a politika mezején nagy befolyást nem gyakorolnak. Az első szerep mindég olyanoké, kik, mint Kossuth, elragadva saját szónoklatuk által, a nép szenvedélyeire hatnak, s azt mozgásba hozzák, vagy, kik, mint Deák, eléggé korlátoltak, hogy nézeteikhez makacson ragaszkodjanak, még részleteikben is, s kik a népet hasonló kúrtartásra bírják.*”⁹

Mint látható, eszmei-politikai pozícióját több alkalommal változtatta, amit nem is kívánt elfedni, sőt helyesnek és indokolhatónak tartotta. Naplójában 1866-ban erről a következőket írta: „*bizonyos kérdésekre nézve nézeteinket megváltoztattuk, ezen vád Kínát kivéve – ha ott a viszonyok csakugyan annyira változatlanok, mint gondoljuk – többnyire igazságos, s nincs okom, hogy panaszt emeljek, ha azt ellenem is felhozzák.*” Am többnyire eszközbeli tekintetben igaz ez, csak akkor, ha „*nem törekvéseim célját, nem irányát, hanem egyes lépéseimet tekintjük,*” egyébként pedig „*csakugyan kevés ember van, ki a politika mezején eljárását többször s oly lényegesen megváltoztatá, mint én.*”¹⁰

Mindenesetre Eötvös eszmék iránti fogékonyságának a magyar politikai filozófiai gondolkodás sokat köszönhet. Nagyszabású tervezete, amelyben az európai gondolkodás ezer évét civilizációtörténeti szintézisbe kívánta összefoglalni, ugyan nem született meg, de számos részlemezést kidolgozott, amelyek aztán egyéb munkáiban megjelentek. Ezekből kitűnik, hogy a nagy szintézis a nyugati kereszténység által megalapozott emberi szabadság gondolat történetéről szolt volna, s benne pozitív beállítást az egyén szabadságáért folytatott küzdelmek kaptak volna. Nem túlzás azt állítani, hogy szépírói teljesítménye is e civilizációtörténeti szintézisbe illeszkedett, hiszen első regényének, A KARTHAUSI-nak középpontjában is az eszmék elemzése állt. Ebben a regényben például arról értekezett megszólított kortársa előtt, hogy a civilizációkat az eszmék jellege és mozgása határozza meg, az emberi gondolatok a „korszellem” szüleményei, a „tömegek” ellen nem lehet működni: „*gondolataid vagy magok is a korszellemnek szüleményei, vagy ha nem azok, boldognak fogsz tartatni, ha kimondod; de ne gondold azt sem, hogy nem kormányozhatod; mert bár ellenállhatatlan a megindult tömeg, ha egyenesen ellene törsz, gyenge s engedő, mihelyst csak útból téríted el, s futásának egyébiránt szabad utat engedsz.*”¹¹

A koreszmékről és politikai rendszerekről szoló nézeteinek önálló kidolgozását és publikálását az 1848–49-es események felgyorsították. A XIX. SZÁZAD URALKODÓ ESZMÉINEK HATÁSA AZ ÁLLADALOMRA címmel történetfilozófiai munkát állított össze, amelynek nagy része németországi emigrációjában készült el, s 1851 és 1854 között előbb német, majd magyar nyelven látott napvilágot. E művében a korábban megformálódott *civilizációtörténeti koncepció*nak megfelelően párját ritkító államfilozófiai felkészültséggel fejtegette, hogy a közelmúlt forradalmi azért robbantak ki, mert a kor uralkodó eszméit – a szabadságot, az egyenlőséget és a nemzetiséget – tévesen értelmezték. Az elméleti fejtegetésekhez politikai állításokat is kapcsolt, eszerint a koreszmék között helyreállítható a forradalmakat kizáró egyensúly, amelyhez azonban szükség van *az egyensúlyt megfelelően reprezentáló államra*. Eötvös ilyen módon ismét eljutott a polgári modernizáció nagy problémájához, mégpedig ahhoz a kérdéséhez, hogy a nagy birodalmi integrációk vagy

a kis nemzetállamok szolgálják-e jobban a haladást! A XIX. SZÁZAD URALKODÓ ESZMÉINEK HATÁSA AZ ÁLLADALOMRA című mű erre a kérdésre lényegében a Habsburg Birodalom politikai hitelét is megerősítő választ adott: vagyis a nagy birodalmak a modernizációt inkább szolgálják, mint a kis nemzetállamok.

Eötvös az 1850-es évek végén újra visszatért a birodalom jövőjének mérlegeléséhez. A nagy (olasz és német) nemzeti egységmozgalmak Ausztria helyzetét befolyásoló sikerei politikai véleményének ismételt, kisebb mértékű átrendeződését hozták el. Ugyanis úgy ítélte meg, hogy a német egység megszületése Ausztria német vezetőrétegének politikai ambícióit az új nemzeti állam felé fordította, s így a Habsburg Birodalom reorganizációjában megnövekedhet a magyar elem súlya. Ezután a megváltozott helyzethez jobban illeszkedő birodalomképet fogalmazott meg, amely a *föderatív állam* és a *helyi autonómiák* keretében a *nemzeti ambícióknak valamivel nagyobb teret* nyitott volna. De a Deák Ferenc által 1865-ben felvázolt dualista rendszert nem helyeselte, mivel abban a nemzetállami elvet túl erősnek és a birodalom alkotmányos intézményeit pedig túl gyengének tartotta. Ennek ellenére az 1867-es osztrák–magyar kiegyezés után belépett az Andrásy-kormányba, amelyben 1871-ben bekövetkező haláláig a számos modern polgári reformot kezdeményező vallás- és közoktatásügyi minisztériumot vezette.

Eötvös szinte utolsó pillanatig változásokat hozó életpályájának értékelésekor sokan talán a fordulatokra és a politikai álláspont-módosulásokra tennék a hangsúlyt, s ezzel valószínűleg előnytelen kép bontakozna ki róla. Mások bonyolult élethelyzeteket megragadni képes személyiségét vagy eszmék sokaságát feltáró, eredeti filozófiai teljesítményét értékelnék nagyra. Összességében azonban a belső ellentmondásokat is hordozó jellemzők *együttes rendszere* tekinthető hitelesnek, amelyből a XIX. század összetettségét átélni és megjeleníteni képes gondolkodó lép elélni.

Jegyzetek

1. Gyulai Pál: EMLÉKBESZÉDEK. = GYULAI PÁL MUNKÁI, IV. Franklin-Társulat, é. n. 22.
2. Nizsalovszky Endre–Lukácsy Sándor: EÖTVÖS JÓZSEF LEVELEI SZALAY LÁSZLÓHOZ. Akadémiai Kiadó, 1967.
3. Eötvös József: REFORM ÉS HAZAFISÁG. PUBLICISZTIKAI ÍRÁSOK, I. Szerk. Fenyő István. Magyar Helikon, 1978. 163.
4. Uo. 208–212.
5. Eötvös József: A FALU JEGYZŐJE. Magyar Helikon, 1974. 128.
6. Kossuth Lajos (Deregynei): A MAGYAR POLITIKAI PÁRTOK ÉRTELMEZÉSE. In: Szerk. Bajza József: *El-lenőr*. Pest, 1847. 231., 259–260., 267., passim.
7. Eötvös József: TEENDŐINK, IX. = UÓ: REFORM ÉS HAZAFISÁG. PUBLICISZTIKAI ÍRÁSOK, II., 376.
8. Uo. 344.
9. Eötvös József: VALLOMÁSOK ÉS GONDOLATOK. Előszó és jegyzetek Bényei Miklós. Magyar Helikon, 1977. 673–676.
10. Uo. 674.
11. Eötvös József: A KARTHAUSI. Szerk. és előszó Weber Antal. Magyar Helikon, 1973. 56–62., 65., passim.

Villányi László

A FONTOS EMBER

Születésekor nyakkendő formájú folt virított
mellkasán, így könnyen kimondatott a jóslat:
komoly pálya vár rá, ennek megfelelően fennkölt
anyagot viselt a játszótéren is, a dadus elnököt,
az óvó néni minisztert látott benne, s ő büszkén
pózol a fényképezőgép előtt, valósággal
erotikus izgalomba jön a vaku villanásától,
szüntelenül kész a fontos ember szerepére,
a pizsamához is nyakkendőt köt, nélküle ürességet
érez, mintha bármelyik pillanatban elveszíthetné fejét.

A KATONAI ATTASÉ

Attasé vagyok, attasé vagyok, mondogatja reggelente
a tükör előtt, egyetlen napja sem múlik el anélkül,
hogy ne gyakorolná a tisztelgést, mert sohasem lehet
tökéletes, többnyire a lendítés ívével elégedetlen,
amikor már a sapkához ér ujjhegye, megnyugszik,
onnantól biztonságban érzi magát, hiába, készülni kell
a következő koszorúzásra, ahol lopva nézi az olasz
vagy német kollégáját, van-e valamilyen trükk az ő
mozdulataikban, más himnuszoknál kissé lazább
a tartása, de hazája dallamait hallva szinte a fájdalomig
feszülnek egymáshoz ujjai, a fogadás közben elégedetten
hasonlítja össze vállrojtját és feleségét másokéval,
gyönyörködve simít végig egyenruhája hosszú zsinórjain.

A MATRÓZLÁNY

Kikötni vélt az első fiúnál, aki kedves volt hozzá,
azt mondta, olyan jó a fenéke, hogy azonnal beindul
tőle, így aztán deréktája Bermuda-háromszögébe
csináltatott tetoválást, ő sem bánta, ha onnan közelítenek
feléje, mert hamarosan elérkezett a többes szám,
az új fiú a combját imádta, oda került hát egy leleményes
ábra, néhány év múltán felismerte, a sors akaratából
(néha szeretett ilyen választékosan fogalmazni)
a tengernyi férfi mindegyike átélte az apályt és dagályt,
egyikük (ezt persze nem hitte el) valami Kaszpiról regélt,
valamiféle Szovjetunió nevű mesebeli országban,
a testét lassan befedő tetoválások egy-egy kikötő
pajzán lenyomatai lettek, s itt, a pályaudvar előtt,
joggal érezheti úgy: fenékgig kimerte a világ összes tengerét.

FIGYELŐ

KÉT BÍRÁLAT EGY KÖNYVRŐL

György Péter: *Állatkert Kolozsváron –
Képzelt Erdély*
Magvető, 2013. 449 oldal, 3990 Ft

I

SZOLIDARITÁS ÉS KRITIKA

(Előzetes megfontolások) A kolozsvári állatkertben élve elmondhatom, hogy az utóbbi másfél-két évben közvetlen közelemben időnként valaki elcsodálkozott: Erdélyről? Trianonról? György Péter? S bár mindig volt rá válaszom, körülbelül az, hogy 2004 decemberétől fogva, amikor egy kihisztériázott, átgondolatlan kérdésre gyakorlatilag a teljes Magyarország stigmatizálta az úgynevezett határon túliakat (az egyik hatalmi formáció úgy, mint népviseletben templomba járó, tájékozatlan, szexista igaz magyarokat; a másik meg úgy, mint kiéhezett, tájékozatlan, munkahelyeket elhappoló más ország állampolgárait) – szóval a kettős állampolgárságról szóló szerencsétlen népszavazás óta szerzőnk mintha folyamatosan próbálná megérteni az anyaországi arroganciát. A kolozsvári BBTE rendszeres vendég előadójaként több jó arccal barátkozott itt össze, mint én húsz év alatt, kéziratokat, festményeket és fotográfiákat kutatott fel, képes volt beleszeretni Szabédi László költészetébe (azelőtt meg képes volt elolvasni) stb. stb. – válaszolom, de a kérdés azért bennem is nyitva marad. Főként amiatt, mert nehezen fér a fejembe, hogy a György Péter-i tudással és érzékenységgel egy lokálisnak nem eléggé konkrét, globálisnak meg túlságosan is partikuláris problémának szánjon valaki néhány évet az életéből. Ugyanez az ő kedvenc mentális gyakorlata, a *léptékváltás* felől nézve: az erdélyezés Erdélyben homályos ügy, messzebről meg láthatatlan/érdektelen. Ahol mégis folyton belebotlik az ember a témába, az a jelenlegi magyar

kormányhatalom, annak újonnan szerkesztett kulturális intézményei és az általa fenntartott médiabirodalom. Politikai tétje a határon túli magyarok (többször nem jelzem, mennyire nyilvánvalóvá teszi ez a kifejezés, hogy szó nincs itt kölcsönösségen alapuló partneri viszonyról, régiesen szólva: testvériességről, hogy itt bizony ki van jelölve a centrum, és ki van jelölve a periféria) kettős állampolgárságának megadásával az igen konkrét magyarországi politikai hatalom megszerzése. Következésképpen, még ha időnk vesztegetésének, félrevezetésnek, a valószínű problémáktól való elterelésnek, a túlhatalmi agenda elfogadásának, ergo pusztán reakciónak tűnik is ez az egész erdélyezés, tétjét én mégis beismerem. A könyv előszavában György Péter a mitikus Erdély-képről beszél, amely eltagadja a mai Magyarország és a mai Erdély közötti történeti, kulturális és földrajzi távolságot, hogy egy saját, egynemű, egynyelvű, pillanatnyi politikai céljainak megfeleltethető, virtuális nemzetközösséget vizionáljon. És csináljon, mert megteheti. Következésképpen hajlandó vagyok belátni az ÁLLATKERT KOLOZSVÁRON nyomán: jelezni kell a nyilvánosság előtt, hogy a 2010-es évek elején ebben (na jó: abban) a kis országban mégsem csak legyintenek a kincstári látványerdélyezésre. György Péter megmutatja azt, ami eddig talán sokaknak láthatatlan lehetett: egy éppen uralmon lévő hatalom ahhoz, hogy nyugodtan kirekeszthesse ellenzékét, hogy határt húzzon feltétlen hívei és a kritikai attitűdöt vállaló állampolgárai között, elhazudik egy másik határt, hogy boldogan egyesüljön a határon túli fikcionált, kilencvenhárom éve alvó, órá mint megszabadítójára váró babájával.

(Rövid áttekintés) A kötet, szerencsére, nem Trianonról és nem Erdélyről szól, hanem az emlékezetpolitikában, művészetekben és kultúrában mint a *soft power* tereiben megkonstruált képeikről. Az előszóban vázolja a feldolgozatlan trauma tüneteit (mutatványait) a kortárs magyar közéletben és kultúrában, a bonyolult, a nemzettudat számára kényelmetlen szembe-

nézés megkerülésének legkézenfekvőbb technikáját, a képzelgést, a kulturális és történelmi amnéziát. A következő fejezet egy bravúros párhuzamáció (s mint ilyen, kissé kétséges, hiszen alapvetően összemérhetetlen dolgokról van szó) a szinkretikusan-mitikusán összeragasztgatott, nemzettudattól túlfűtött, szívcsakrás Dobogókó és az évszázadok hagyományát kreatívan és alázattal megjelenítő Pannonhalma között.

A mitikus Nagy-Magyarország XIX. századi történelmi valóságát idézi fel a harmadik fejezet, amikor a Monarchia kétfejű sasának egyikéként a magyarok uralmi helyzetben voltak az automatikákon ábrázolt térségben, teljes érzéketlenséggel az ott élő más nemzetiségűek nyelvi jogai iránt. A történet György Péternél a kortárs emlékezetpolitika fejeletére ítélt korszakával, a Tanácsköztársasággal folytatódik: egy szükségszerűen vesztés, avítt, bezárkózó hatalom után a Kommün a kor világpolitikai fordulatával összhangban jött létre, a korabeli magyar elit lelkes aktivizmusával. György Péternek nyilván nem feladata a történelemóra, arról ír csupán, ami a jelenlegi szelektív emlékezetből, annak érdekében, hogy egynemű magyarságképet lehessen megrajzolni, kimaradt: például a manapság igencsak a nagynemzeti ideológia kultuszához tartozó Márai lelkendezését idézi az ideális kommunizmus eszméi iránt. Nem az a cél, hogy leleplezze az akkoriban 19 éves publicista hőzöngését, arról sem, hogy éppen ezért szeresse – a tét a nemzeti hagyományok kiretusált epizódjainak visszahozása a nyilvánosságba. Nem a felfedező filológus munkájával találkozunk itt (bár kétségtelen, hogy igen gazdag forrásanyagaiért nagyon sok időt kellett könyvtárakban töltenie), a kor szakértői bizonyára pontosíthatják, kiegészíthetik az általa elmondottakat, György Péter könyvével viszont annak teremődik meg az esélye, hogy az eszmetörténeészként talán laikus, de saját életében döntéshelyzetben lévő olvasó felnőtként tekinthessen a magyar kultúra bonyolult és változékony voltára. Szeretted A GYERTYÁK CSONKIG ÉGNEK-et? Jó, de az is Márai, aki így ír 1919-ben: „A kommunista államban mi tiszta, megújhdott, becsületes irodalmat akarunk...”

Az emlékezetpolitikai megközelítés egyszerre figyel a dokumentumokkal, bizonyítékokkal alátámasztható történelmi eseményekre és azoknak a köztudatban megjelenő, igen változatos és szabadon szárnyaló verzióira. Az ÁLLAT-

KERT KOLOZSVÁRON Trianon-fejezetei nem tagadják le azt, hogy váratlan, traumatikus hatású lehetett az esemény. Innen nézve viszont látható, hogy az irredenta indulatok egyenes következményei az amnéziás történelemszemléletnek. Látható az, ami az egymást nem ismerő tudományos és laikus történelemdiskurzusok felől nem: a Monarchiában velünk együtt élő népek kultúrájának ignorálása, az erőszakos asszimiláció olyan örvénybe húzza a magyar közgondolkodást, amelyben nincs megállás, minden különbözőstől fenyegetettnek fogja érezni magát. Az itt alaposan elemzett, Kosztolányi által szerkesztett Trianon-antológia, a VÉRZŐ MAGYARORSZÁG még csak az álmodozó, önfelmentő, infantilis történelemszemlélet tünete, a *homo aestheticus* botladozása a kérlelhetetlen események körül, de ez a politikát nem komolyan vevő szépelgés az *Új Nemzedék* című korabeli napilap PARDON-rovatában képes lesz a nyilvánosság előtt a numerus clausus eszmei háttéréhez aktívan hozzájárulni. György Péter azt írja, hogy a MAGYAR HÍSZEREGET héberre fordító várpalotai rabbit kirekesztő, indulatosan kattogó publicisztika vélhetőleg Kosztolányi műve, de itt nem az a cél, hogy sokkra sokkal válaszoljon, nem is az most az elsődleges, hogy a mediterrán tágasság felől jövő Kosztolányi tudata hogyan szűkülhetett be éppen ennyire, hanem a közgondolkodás alakulása egy elvesztett világháború után.

A vesztésig pillanatában mondanak az emberek mindenfélét, de hogy szinte száz éven át ne térjenek magukhoz, és ne legyenek képesek a felelősség hártásán túl semmire, az egy társadalomra nézve elképesztően súlyos következményekkel jár. A paranoia váltja fel a megismerés igényét, a tiszta, világos gondolat nem üti meg az ingerküszöböt, és valamiféle koholt védekezési szükségletből a (verbális vagy tettleges) erőszak lesz az elsődleges társadalmi kommunikáció. A könyv talán azért íródott, mert a mai napig így megy ez például Magyarországon.

A szelektív társadalmi emlékezet olyan mentókat helyez el a köztereken, amelyek semmiféle reflexív viszonyban nem állnak a környezetünkkel, még kevésbé magukkal: székely kapuk itt-ott mint puszta ornamentumok, és ilyenként éppoly lappangó erőszakot közvetítenek, mint minden önmagán meghatódott érzélgősség. A kötet jó néhány vadonatúj emlékművet felsorol, olvasója előtt meg egyre világo-

sabb, hogy az erőszakos beavatkozás mögött egy infantilis felsőbbrendűség-tudattól áthatott, szépegző amnézia működik.

A székely kapu nem látott közegéről olvasunk a kötet öt fejezetében. The dark side of the moon: Erdély a kommunizmus idején, Szabédi László költő és hatalmiideológia-propagátor, aki György Péter (és a Kántor Lajos által éltetett kultusz) szerint hősi önkéntes halált halt, Bodor Ádám elegáns paródiája a szükségszerűnek vélt hatalmi propagandáról, Bretter György filozófus dilemmázása a szabadság avagy szolidaritás kérdése körül, végül Szilágyi Domokos pályájának az erkölcsi és a fizikai halál felőli bemutatása. Feltételezem, hogy ezt az intenzív irodalmi perspektívát György Péter azért választotta, mert nem igazán talált az emlékezetpolitika felől értelmezhető képzőművészeti alkotásokat a korból, vagy ha igen, akkor azért vált egyeduralkodóvá mégis az irodalmi megközelítés, mert a könyvnek valamiért nélkülöznie kellett az illusztrációkat. Így viszont lesújtóbb/érdektelenebb a korszak irodalmáról kialakított kép, mint amilyen a képzőművészetek bevonásával lehetett volna.

Az utolsó négy fejezet újra az aktualitás felől tekint a problémára: alkotmányjogi és nemzetpolitikai fordulat volt a 2010. június 4-én elfogadott Nemzeti Összetartozás törvénye, melyben a nemzeti hovatartozás elsődlegességét állítva, egyúttal a más országokban élő magyarság „alávetettnek” van titulálva. György Péter empátiáját jelzi, hogy felhívja e részre a figyelmet, és érzékelteti, hogy mennyire ignoráns és lekezelő attitűdről van szó: 2013-ban, ha pusztán etnikai (és nem gazdasági vagy edukációs) kiszolgáltatottságban van, önmaga tehetetlenségén és gyávaságán kívül senkit sem akadályozhatnak meg abban, hogy saját életéért felelősséget vállaljon, s ha netalán alávetettnek érezné magát, akkor olyan országot keressen, ahol ezt nem kényszerítik rá. Az más, hogy mondjuk Romániában magyarként található magad olyan helyzetben, hogy diszkriminálnak, ám ez megtörténik olykor Magyarországon is erdélyiként, megtörténik bárhol a világon nőként, gyerekként, sérültként, munkanélküliként, másbőrszínűként, más szexuális orientációjúként, vegetáriánusként, biciklivel közlekedőként stb. Az új alaptörvény, ahogyan azt Bakk Miklósról hivatkozva György Péter megjegyzi, olyan szemléletből indul ki, amely elmulasztotta a nemzet-

tudatot korszerűen újragondolni. Valamiféle premodern, élő embert ma meg nem szólító, legfőbb elbűvölő vízió az, amely felől az etnikum minden más adottságot eltakar. Az az Erdély – próbálom összefoglalni a 14. fejezetet –, amelynek anektálásával évről évre eljászdadozik a magyarországi jobboldal, az ingyenes nemzeti rockkoncerteken és nekrofil megemlékezéseken kívül nem létezik.

György Péter azokról az erdélyi kortárs irodalmi jelenségekről számol be, amelyek megkísérelték kibillenteni, sokszínűvé tenni, parodizálni azt a monomániás múltba fordulást, amely sem a múlttól, sem a jelenről nem volt hajlandó tudomást venni. Itt újra fölmerül számomra a képzőművészeti jelenségek bevonásának hiánya (egyetlen kivétel a Fekete Zsolt MEGISMÉLT PILLANAT című kiállítása és fotóalbuma, amely a Nemzeti Múzeum kontextusában a kincstári propaganda hordozójává egyszerűsödik, mely az erdélyi táj változatlanságát, történelmi események általi érintetlenségét hirdeti – György Péter megjegyzi ugyan, hogy azok számára, akik ismerik ezt a tájat, a fotók nem ezt közlik, de nincs módja erre a jelenségre kitérni, pedig sokkal izgalmasabb kérdéseket vetne fel, mint egy-egy írói eszmefuttatás a transzszilvanizmusról).

Az utolsó fejezetben távolabbról, világpolitikai viszonylatban szemlélhetjük a magyar emlékezetkiesésből fakadó állapotokat. Nem az untig ismételt német példával jön, ami a magyar infantilizmus Möbius-szalagjának másik fele, hanem olyan perspektívát mutat fel, az egyetemes emlékezetét, amely az egymást kizáró nemzeti történelmek helyett az egymással párbeszédben lévő történelmek közös emlékezetét teremti meg.

Egyetemes emlékezetkultúra hiányában mindig mindenki számára lesz hely, ahol kirekesztik, s ha ettől való rettegésében visszahúzódná is a lokális univerzumba – hiába őrzik turulmadarak –, ott sem óvja őt semmi, az interneten át minden bejön.

(Amit másképpen látok) Naivítás volna azt gondolni, hogy György Péter itt személyes véleményét osztja meg olvasóival. A föllelhető, igencsak kiterjedt források alapján mutatja be az emlékezetpolitikát formáló tényezőket. Az vesse rá az első követ, aki ennyi idő alatt jobban elkerülte volna a leegyszerűsítéseket, erősebben reflektált volna egy ekkora méretű bibliográfiára

(minden fejezet után minimum ötlapnyi könyvcím), nekem mégis az a dolgom, hogy jelezzem a könyv általam vitathatónak tartott pontjait, ebben a paragrafusban hát ezt teszem.

Van úgy persze, hogy a vitatható állításért csak részben a szerző a felelős, ilyen a Gilles Deleuze és Félix Guattari által bevezetett *littérature mineure* fogalom használata úgy, ahogyan azt Karácsonyi Judit fordította: *kisebbségi irodalom*. Nem elég, hogy egy 1975-ben megjelent tanulmány csak 2009-ben szólal meg magyarul, de a mineure (minor, kis)¹ átcsusszantása *kisebbségibe* a fogalmat etnicizálja (ennek példája Németh Zoltán értelmezése, amelyik nem győz triumfálni afölött, hogy a két francia szerző olyan tájékozatlan Közép-Európa tekintetében, hogy nem veszi figyelembe, hogy Kafka az anyanyelvén írt).² A fogalom szubverzív erejének ezzel annyi, s marad a minőségi, mennyiségi, presztízsbeli – vagyis a mérhető felőli alacsonyabbrendűség. Az etnicizált fogalom lebutítja Deleuze és Guattari Kafka-értelmezését, mely annak a tapasztalatát formálta meg a hetvenes évek ellenzéki kultúrájában, hogy az anyanyelvem is idegen. Van erről Kafkának egy naplóbejegyzése: naponta úgy kell kimennem az utcára, hogy előtte magamnak kell megvarnom a kabátom, elkészítenem a kalapom. Az írás számára tehát nem adottság, hanem kreáció, a szavakat nem csak úgy rakosgatja egymás mellé istenadta sorrendjükben: éppen egymástól igen távoli dolgokat (szavakat) hoz össze, hogy valamit, amire addig nem gondoltunk, megértsünk. Hogy kiszabaduljunk létezésünk irányítottságából.

Szubverzív, a többséggel, a kanonikussal, a kincstárival szembemenő *kis irodalom* Deleuze és Guattari értelmezésében Kafka művészete. Politikai tétje abból adódik, hogy megbontja a sztereotip struktúrákat, amelyek domesztikálják a túlhatalom mindenki uniformizáló törekvéseit. György Péternél – az etnicizáló leegyszerűsítés következményeképpen – a kis(ebbségi) irodalom politikai szubverzívója ellenkezőjébe fordul: a hétköznapi túlélésnek alárendelt, a közösségi intézmények védelmében végrehajtott döbbenetes kompromisszumoknak hangot adó, olykor egyenesen propagandába hajló, ámde a nemzeti kisebbségek által művelt irodalom lesz. (Példa rá a György Péter idézte Szabédi László-féle költészet, a VEZESSEN A PÁRT-tal

az élen, a maga száználmas nyelvi állapotával, önkímélő moralizálásával. A kötet az ő emlékének van ajánlva, nem akarom megérteni, hogy miért.³ Kiválóságának igazolására nem talált, mert nem találhatott jobb példát, mint egy érzélgős SEMMIÉRT EGÉSZEN-utánzatot.)

Ha összevetjük Szabédi életművének doktriner alkalmazkodását a politikai elvárásokhoz Kosztolányi esztéticista attitűdjével, első látásra azt gondolnánk, hogy igen, az irodalomban lehet valaki nagy úgy, hogy időnként engedményeket tesz a kor politikai örületének, és antiszemita cikkeket ír, viszont könyörtelenül elbukik az, aki népének megmentését, egy politikai célt tehát, előbbre helyez az esztétikai igényeségnél. Attól tartok, hogy az az irodalomfelfogás, amely felmentést ad a politikai/etikai felelősségvállalás alól, merő ornamentika, elefántcsonttorony-idea. (Petri Györgyöt próbálták már dekanonizálni amiatt, hogy versei annyira részesei a korabeli aktuálpolitikának, de valahogy 2013-ban is a huszonéves költők Petriért rajonganak.)

Ha ellentétet konstruálunk (vagy hagyjuk, hogy akként működjenek) a politikából és az esztétikából, még a modernség kiskorúságból való kilábalásprojektjét sem tudjuk teljesíteni. Visszatérve Szabédi példájára: költészete nem azért maradt észrevétlen, mert annyira artikulált lett volna politikai értelemben – éppen hogy politikai értelemben a legvállalhatatlanabb. Vitám abban van György Péterrel, hogy nézetem szerint nem áldozatvállalás, hanem pusztán rossz döntés, tévedés feláldozni az esztétikát politikai céloknak. Szabédi esetében pedig politika és esztétika a diktatúra tüzsei. Semmi olyasmit nem hozott a köztudatba, amitől őneki és közösségének jobb, vagányabb lett volna élni. Azt mondani erre, hogy egy diktatúrában ez szükségszerűség, éppen György Péter könyve miatt sem lehet: Bodor Ádám alig érintett, de viszonyait jól érzékeltető példája cáfolja ezt a dolgot. (Am ő is átköltözött Magyarországra, és ott írta meg a regényeit, ami azt igazolná, hogy mégsem lehet, amire válaszom az, hogy részint az összetéveszthetetlen, páratlan Bodor Ádám-i stílus már az előző, Romániában megjelent prózakötetekben, tárcákban megvolt, részint meg a VERHOVINÁ-t jobbára mégiscsak a Madarasi Hargitán írta. Nem misztifikálni akarom Erdélyt, simán írhatta volna Budapesten vagy Moszkvában

is, csupán azt szeretném jelezni, hogy problematikusnak találok az Erdélyre vonatkozó elfenefetiszta ítéletet.)

Esztétika és politika oppozícióként való beállítása olyan kétséges, fölmentő közhelyek ismétléséhez vezethet, mint „*Kosztolányi írt ugyan antiszemita cikkeket, de nagyszerű író volt*”. Nyilván György Péter nem mond semmi efféjét, de azt elmulasztja észrevenni, hogy az oppozíció megengedésével ilyen következtetésekre is vezethet gondolatmenete. Oda is el lehet jutni ebből a premisszából, és oda sajnos el is jut, hogy a politikai célok elsődlegessége, a magyar intézmények fenntartása végett az erdélyi magyar irodalom a diktatúrában esztétikailag értékelhetetlen műveket hozott létre, mert mást nem is tehetett.

Franz Kafka vagy Kertész Imre vagy Robert Musil vagy Bodor Ádám életműve éppen azt mutatja meg, hogy az ellenállás a korszak politikai és esztétikai elvárásainak briliáns műveket eredményez.

Szerzőnknel pontosabban senki nem vágja Walter Benjamin frappáns észrevételét, miszerint a fasizmus esztétizálja a politikát, a kommunizmus meg politizálja az esztétikát, de akár honnan próbáljam is ezt érteni, nem az derül ki, hogy volna akkor az esztétika külön, és van a politika külön, és az a szabad állapot, amikor ezeket egymással szembeeresztjük, s ha valami áll politikai szempontból, akkor szükségszerűen silány esztétikailag és fordítva. Ez az oppozíció minden diktatúrában mindannyiunkból ideális alattvalót farag.

Jacques Rancière az esztétikát az érzékelhető politikai behatárolása, a tér és beszédhelyzetek privilégiumként való kezelése alóli felszabadításként értelmezi,⁴ ilyenként pedig nemcsak az esztétika-politika áldatlan dichotómiája oldódik fel, hanem az egyén és intézmény szembeállítása is. (Valahogy premodernnek érzem azt a gondolatot, hogy az intézmények időnként emberáldozatokat követelnek: „*A hősiesség üres kultuszától zengő, a katonai erényeket harsogó nacionalizmus világában nem ismerek bátrabb, áldozatosabb életet, mint Szabédi Lászlóét.*” – 250.)

A kötet a diktatúra alatti Erdély szellemi életére vonatkozó diagnózisát nagymértékben Tamás Gáspár Miklós áttelepülése utáni vallomásából vezeti le. Tamás azt meséli, hogy a nemzetiségi ellenállás földadata ellehetlenítette a kritikai attitűdöt. A máskor az állatmetaforákra

oly érzékeny Tamás Gáspár Miklós, „*istállómeleg összetartozás-étosról*” beszélt (idézi György Péter, 39.). Persze bizonyára az is lehetett (azért szerencsésebb lett volna, mondjuk, fojtogató légkört mondani). Csak azt nem értem, hogy miért volna ez Erdély specifikuma. Mintha az úgynevezett anyaország föltétlenül könnyes szeretettel tekintene a nemzetkritikára.

György Péter Erdély-könyvének szerintem legproblematikusabb dichotómiája a szolidaritás versus modernség. Hogy választani kell: vagy közösség, vagy kritika. Bretter György esszéje kapcsán fogalmazza meg a kérdést: „*ha a szolidaritás gyakorlata kizárólagos és megfellebbezhetetlen etikai kötelesség, akkor nem záródunk-e ki automatikusan a modernitás világából?*” Könyvének válasza ezerszer is, akár honnan nézve is az, hogy de igen. Bretter is kizáródik Zsögödön, hiába gondol Pollock művészetére (ráadásul György Péter a következő szívhevszóló, ám nem túl elegáns megjegyzést fűzi hozzá: [a Bretter által] „*minden bizonnyal elsősorban gyenge reprodukcióból ismert amerikai festő*” – 281.), hiába hozza létre az ITT ÉS MÁST filozófiáját, melyben elvárások és minőségigény nem zárják ki egymást, hiába ír oly könyörtelen és éleslátó kritikát kora erdélyi magyar költészetéről, miszerint „*gyávasággal duhajssággal leplezi*” (Brettert idézi György Péter, 278.) – mégsem bír példája lenni az erdélyi modernségnek, leginkább amiatt, mert a kortárs magyar közbeszéd hírért sem hallotta. Hát igen, de egy ilyen kemény szűrőt alkalmazva nem sok témánk marad.

Látszólag plauzibilis, amit Tamás Gáspár Miklós mond, és amit György Péter így ad vissza: „*a fennmaradáshoz való jog nem a kultúra minőségén múlik, lévén a közösség létéhez, kulturális önreprezentációjához való jog nem esztétikai, hanem etikai kérdés. Az etikai kényszerhelyzet pedig lehetlenné teszi azt az esztétikai szabadságot, amelyet Pollock élvezett*”. (286.) Engem nem a kisebbségi lét feltételezett patetikus halála szomorít el, hanem az a dichotomikus gondolkodásmód, amely etikát és esztétikát két szimpla művelettel (1. egyenműsítés, 2. egymás ellen fordítás) oppozícióba állít, amely adottságként és nem kivívott, személyes autonómiaként értelmezi Pollock szabadságát. Az oppozíciókban való gondolkodás még egy olyan kivételes politikafilozófiai életművet, mint a Tamás Gáspár Miklósé is kizárólagosságokba, hol ettől, hol attól való búcsúzásba képes sodorni.

Ha a szolidaritást az esztétikai szabadság el-
lenében gondoljuk el, akkor az megsemmisít-
ő erővel hat a személyiségre. (A könyvben ez
az önfeladás vagy áttelepülés oppozíciójának
alakzatában jelenik meg.) A személyiség így vi-
szont valamiféle premodern kategória, amely
az adottságok kultiválásával és nem tanulással,
nem a másokra való figyelemben teljesedik ki.
A tanulásnak, utazásnak persze léteznek önző,
senkire tekintettel nem lévő formái is, viszont
ezek kevésbé hatékonyak, és egy idő után bezá-
rulnak. Amit napjaink pedagógiája untilg mond
és kevésbé gyakorol, az interaktivitás, elképzel-
hetetlen mind önmagáért felelősséget vállaló
individuumok, mind szolidaritás nélkül. És ez
vonatkozik Magyarországra is: nem tudom elkép-
zelni, hogy a jelenlegi túlhatalom leszavaz-
ható volna csak racionális kritikával, a szolida-
ritás tereinek megteremtése nélkül. Az érzelmek
a magyar közbeszédben vagy mindent elárasz-
tanak, vagy teljesen irrelevánsnak vannak tek-
intve. György Péter figyelme és érdeklődése
e tekintetben e kötetben nem jelenik meg: a
racionalitást kontra érzelmeket éppúgy mű-
ködteti, mint a magyar közbeszéd. Az emóciók
szociológiája sajnos még igen kevésbé van jelen
a magyar nyilvános beszédben, pedig az tenné
lehetővé, hogy ne igenre és nemre, szeretetre
és gyűlöletre egyszerűsítsük le a kommuniká-
ciót, hogy olyan közösségi tereket építsünk ki,
melyekben a kritika, a racionalitás nem fenye-
gető és nem megsemmisítő, hanem kreatív, ér-
zelmi kultúránkat is gazdagító erő.

Szerintem a szerző nálam sokkal mélyebben
meg lehet győződve arról, hogy nem igazán ko-
molyan vehető egy olyan közösség/állam, amely
nem tűri a kritikát, de emellett az is van, hogy
ha elég nagy hatalma van, ha borzasztóan nagy
hatalma van, akkor egyszerűbb neki a kritikát
megfojtani. Még ha ez hosszú távon saját fel-
bomlásához vezet is. Rövid távon viszont Hawaii.
Csakhogy a diktatúrában sem, azóta sem mond-
hatjuk, hogy az erdélyi magyarság efféle hata-
lommal rendelkezett volna. Lehet, hogy elitje
eljátszott a gondolattal, intézményeit eszerint
működtette, de legkésőbb a digitális nyilvános-
sággal olyan új terek nyíltak meg, amelyek ezt
a hegemoniát a maguk kisszerűségében mutat-
ták meg.

És végül egy utolsó dichotómia: a kötetben
kétszer is exemplumként szolgál egy személyes
meglátás, hogy mennyire döbbenetes, hogy egy

kolozsvári, a szerzővel ugyanahhoz a korosztá-
lyhoz tartozó kutató és egyetemi tanár, Tánczos
Vilmos ugyanakkor írta meg székely paraszt-
ként élő apja történetét, amikor György Péter
az APÁM HELYETT-et, és elgondolta, hogy Tánczos
édesapja meg az övé, bármennyire is szerettek
volna, nem tudtak volna egymással beszélgetni,
mert ugyanabban a korszakban, de két külön
univerzumban éltek. Igen, ez minden bizony-
nyal így van. De a külön univerzumokat nem
föltétlenül Magyarország és Erdély jelentik,
hanem a magyar közbeszéd oppozíciókba haj-
szolt, többnyire kirekesztő, vagy kirekeszt-
ő, vagy asszimiláló jellege. Borbély Szilárd *Egy
elveszett nyelv* című esszéje⁵ azt osztja meg
a nyilvánossággal (nyitott sokat téve ezzel is a
magyar közbeszéd érettebbé, elfogadóbbá, sze-
retetteljesebbé válásához), hogy falun, igen ne-
héz anyagi körülmények között élő szüleivel
hogyan vesztette el a közös nyelvet.

Ameddig érzéketlen marad a magyar közbe-
széd a mindenféle kisebbségekkel szemben,
nemhogy két külön régióból származó ember
nem fog találni közös nyelvet, de szülő és gyer-
meke, bárki és bárki sem fogja érteni egymást.
S hogy ez ki ne derülhessen, kötelezővé válik a
rejtőzködés, a kamuzás, a megbélyegzés, a hí-
zelgés és a hazudozás, és ne mondja senki, hogy
ez a biztonságos otthon garanciája.

Jegyzetek

1. Ahogyan az Assisi Szent Ferenc alapította rendet – az *ordo fratrum minorumot*, franciául *ordre des frères mineurs-t* – sem kisebbségi testvéreknek fordítjuk. Az utóbbi években több olyan eseményt is szerveztek (például a Szépirók Társasága 2009-ben *MINDENKI KISEBBSÉG* címmel), amely a kisebbség szót kiszabadít-
hatja elsődleges etnikai közegeből, és minden kollek-
tív jogokra igényt tartó csoportot beleért, de ezen
még sokat kell dolgozni, egyelőre ellenszélben.
2. Németh Zoltán: *A KISEBBSÉGI IRODALOM PROVOKÁCIÓ-
JA*. In: Balázs Imre József (szerk.): *KORTÁRS MAGYAR
KISEBBSÉGI IRODALMAK. POSZTKOLONIALIZMUS, GENDER STU-
DIES, LITTEÁRATURE MINEURE*. Egyetemi Műhely Kiadó,
Kolozsvár, 2013.
3. Mert Szabédi László életpályája azt igazolja, hogy
a modernizmus vívmányain kívül nincs élet. Hogy
vagy létrehozuk és őrizzuk az ország intézményeit,
melyek garantálják a jogainkat, vagy nincs hova lépni.

Szerintem ez minimum a vészorszak óta illúzió, Kertész Imre filozófiai értelemben is elmélyült, mondjuk az iskolára mint intézményre vagy a családra mint intézményre vonatkozó írásai ezt pontosan érzékeltetik. Az utóbbi tíz-tizenöt év világpolitikai eseményei – az Egyesült Államok sajátos technikái a demokrácia kiterjesztésére, a biztonsági szervezetek visszaélései, a különféle állami szervek folyton feltáruló korrupciója, Európa egyik legsikeresebb intézményének, a katolikus egyháznak a viselt dolgai stb. stb. – még kevésbé adnak okot arra, hogy az intézményeket önmagukban bármire is garanciának tekintsük.

4. Jacques Rancière: *LE PARTAGE DU SENSIBLE: ESTHÉTIQUE ET POLITIQUE*. La Fabrique, Paris, 2000 – magyarul e műről egy hosszabb beszélgetés jelent meg a Múcsarnok *ELMEGYAKORLAT-SOROZATÁBAN: ESZTÉTIKA ÉS POLITIKA*. Ford. Jancsó Júlia. Múcsarnok Nonprofit Kft, 2009.
5. *Élet és Irodalom*, 2013. július 5. 13.

Selyem Zsuzsa

II

ERDÉLYI FANTOMKALAUZ

Tudni való, hogy György Péter az írástudók ama ritka szerzeteinek egyike, aki nemcsak alkotó magányban, kéklőn derengő monitorára meredve képes impozáns teljesítményekre, hanem konok aszkézissel a testét is rendszeresen edzi. Magam esti futásainak nyomvonalán lakva sok éve már többnyire csak így látom: elszántan a Városmajor felé tartva, vagy onnan haza, futópőcön, sortban, egyenletes tempóban, mintha csak lépteit nem is a tüdő és az izmok összjátéka, hanem valami nem szűnő, nem lankadó belső monológ feszes mondatritmusa diktálná. Van úgy, hogy észre sem vesz mellettem elkocogva, máskor épp hogy csak biccent, aminek, gyanítom, csak egyetlen oka lehet: hogy futtában is könyvet ír, tanulmányt, esszét, pamfletet vagy kiállításmegnyitót. Ám néha, két bekezdés közt, helyben futva és nagyokat rugózva megáll néhány baráti szóra. „Min dolgozol?” – faggatom ilyenkor egy sportriporter kíváncsiságával. „Hogy min? – csodálkozik. – Az Erdély-könyvem... Könyvheti lesz... Már csak pár hetem... van befejezni.”

Nem tudom, hány körre, hány esti futásra volt kalibrálva még, ám könyvét azóta sikerrel bevégezte, s az ötödfélszáz oldalon meg is jelent több száz jegyzettel és idézettel, egész oldalas köszönőlistával a végén. György Péter

szapora szerző, csak az elmúlt évtizedben ez a hatodik könyve – a Múzeum-monográfia, KÁDÁR KÖPÖNYEGE, A HELY SZELEME, A KALINYINGRÁD-PARADIGMA és az APÁM HELYETT után. Fontos témaválasztásai, eredeti mondandója okán eseménynek számított mind, még ha többfelől bírálták, vitáztak is vele. Persze ösöreg közhely: egy témát, egy könyvet ír egy életen át mindenki, még ha esetről esetre másról szól is, mind újabb modalitással és témavariációkkal próbálkozva. Úgy tűnik, mindez György Péterre is igaz, hisz mindinkább kikerekedő életműve fókuszában rendre két-három nagy probléma-kör áll: az egyéni és a kollektív emlékezet(ek), identitás(ok) konfliktusai, továbbá a társadalmi igazságosság és lelkiismeret. Ami kellő távoból nézve voltaképp csak egy: minden, ami emberi, vagyis kultúraformáló erő. Imént felsorolt könyvei pedig láncolatban, úgy tűnik, még inkább egybecsengenek. Hiszen például e mostani is mintha csak ott folytatná, ahol a két év előtti APÁM HELYETT, mondhatni, kínzóan abba maradt: „Emlékezetközösséget teremteni konszenzus nélkül nyilván lehetetlen.”

„Come a passionate speech!”

De vajon mi újat – régít – lehet Erdélyről, Erdély kapcsán írni még, kiváltképp szerzői kötetben, egy egyszemélyes kutató-elemző „team” találatait közreadva? A könyv híre és kezdeti fogadtatása alighanem e kíváncsi, bár kissé eleve szkeptikus várakozást tükrözi, talán nem is a szerző személye, inkább a téma sokszoros aktuálpolitikai és mediális lehasználtága okán. Ám lássuk, szoros olvasatban vajon a mű mennyiben cáfolja vagy igazolja ezeket az a priori kétségeket.

„Come a passionate speech!” – jegyzi fel mohón az ifjú Kosztolányi a hamleti szállóigét, s ez, *mutatis mutandis*, akár György Péter jelmondata, motivációs kulcsa is lehetne, hisz a „képzelt Erdély” megannyi régi, új fantomjával viaskodva az igazságkeresés rá jellemző erkölcsi, intellektuális szenvedélyével maga is érv- és indulatgazdag „közbeszélyt” írt, egy lazán illesztett, bár jobbára konzisztens esszé- és pamfletfüzért. Mint előszavában, majd később több ízben kifejti, ő maga úgy véli: „új helyzet” van, felgyorsult, paradigmaváltó időköt élünk egy sor fenyegető kulturális, társadalmi, politikai, sőt civilizációs válságjelenséggel, melyek baljós szimptomáival, többek közt mélyen ambivalens Erdély-képünk

kel s az azt mindinkább eluráló tévképzetekkel legfőbb ideje nyíltan szembenézni. Munkája sokféle problémafelvetését és elemzését ehhez kínálja kalauzként számos gondolatébresztő forrásidézettel, portréval és esettanulmánnyal.

Magától értődő, hogy a könyv egyik fókuszában a trianoni trauma áll, annak történeti és lélektani oka, eredete és máig ható következményei: a kiüresedés és fantomizálódás, a kompenzatív emlékezetkultuszok és a mind újabb politikai manipulációk, kurzusképző ideológiák jelenségvilága. A szerző azonban korántsem tapad le ezeknél, mondhatni, nem hagyja magát Trianon túlexponált ellenfényétől kivácutani, hanem munkája tizenöt fejezetén át egy sor további megértendő tárgyat, összefüggést és kontextust keres, gyakran messze túl a mind szűkebb magyar szemhatáron. És bár maga is fontosnak véli, hogy Erdély, az „erdélyiség” sajátos önképét s annak koronként változó magyarországi recepcióját minél mélyebbről tárja fel, ezt nem elsősorban történeti vagy politikai, inkább kultúr- és irodalomtörténeti narratívában teszi. Az agyonhasznált Erdély-sablonokat ízekre szedve és reciklálva, György Péter új és eredeti, öntörvényű és releváns gondolatszerkezeteket keres – ebben áll könyvének legfőbb erénye, újdonsága, ám egyben, úgy vélem, gyengéje és esetenkénti buktatója is.

Mindjárt az előszó meglepi az olvasót legalább négy-öt rétegű komplexitásával. Benne a szerző idézetek sorával előbb a kisebbségi lét, a kiszolgáltatottság sokféle csapdahelyzetét villantja fel: a „menni vagy maradni” kínzó dilemmáját, az otthontalanságélményt, a kettős hazavesztést, a sorsként továbbhurcolt, nem szűnő idegenséget. Ezután a „képzelt Erdély” legújabb baljós színeváltozását, „a kortárs múlt születését” vázolja elénk, ama kihívóan tudatlan, ám annál vehemensebb, minden más értelmezést és alternatívát kizáró törekvést, mellyel az elmúlt években a populista szélsőjobb Erdély- és Székelyföld-kultusza, bőszi trianonozása a szemünk láttára avanszált – a magyar szenvedés- és megváltástörténet kizárólagosságával – egy megalomán és avított „nemzeti” kurzusideológia rangjára. Ezt, némi enyhülést kínálva, egy recepció-történeti visszatekintés követi a modern magyar nemzetépítés XIX. századi kezdeteiig, amelynek alcíme és mit sem avuló sarkigazsága Kazinczytól, még 1816-ból való: „*Magyarország nem ismeri Erdélyt.*” Benne neves literátorok: Kazin-

czy, Petőfi, Orbán Balázs és Jókai sajátos Erdély-percepcióját, kultuszteremtő útleírásait és projekcióit kapjuk értő elemzésben, Kemény Zsigmond egy a valóság iránti érdeklődést már ekkor is joggal keveslő, hangsúlyos óvásával: „*alig van több ingert keltő tárgy, mint a két testvérország egymás iránti részvétét emelkedési- és aláesésében nyomozni.*” (Nota bene, kár, hogy e mustra a kiegyezés tájékán oly kurtán-furcsán megszakad, hisz bizonytalannal nem kevésbé tanulságos lenne folytatni még – egyebek közt – Németh László 1935-ös, Illyés Gyula 1945-ös és 1956 eleji vagy éppen Pándi Pál 1956 nyárvégi, sok vitát, botrányt, sőt politikai-diplomáciai vihart kavart erdélyi úti-beszámolóival.) Végül negyedik nekirugaszkodásra a „kisebbségi irodalom” létjogát és kettős nyelvi, esztétikai referenciáit vizsgálja a szerző egy Kafka-naplórészlet merészen távoli, ámbár itt nagyon is releváns distinkcióit idézve, majd Szabédi László emléke előtt tiszteleg, magát és művét az olvasó jóindulatába ajánlva.

„*Come a compassionate speech!*”

Az ÁLLATKERT KOLOZSVÁRON teljes témagazdagságát itt sajnos nincs tér elemzőn bemutatni. Izeletül legyen elég csak néhány kiemelés a sokszínű repertoárból. A KÉT HEGY címmel a kultuszhelyek: Dobogókő és Pannonhalma múltját, jelenét komparáló kötetkezdő írás valódi mesteresszé, nemcsak pontos és lényeglátó, ámde kellő empátia, sőt némi humor és poézis is megmecsillan benne. Íme, egy axiomatikus tézismondata: „[A mai] *Pannonhalma egy nagy hagyomány újraírásának kivételes pillanata egy kivételes térben, Dobogókő a hagyományba menekülés vad vágyát jeleníti meg, a vesztesek, kiszorítottak vagy kiszorultak, marginalizáltak világát.*” Hat fejezettel később a jeles esszéista hasonlóan értő és avatott vezetőként kínálkozik Erdély és Trianon magyarországi emlékműveinek, korábbi és a rendszerváltás óta felújított vagy újonnan létesült kultuszhelyeinek nagy ívű szemleútjához. E két rokon témájú és karakterű írás közt négy szorosan összetartozó történeti, irodalom- és mentalitástörténeti dolgozat sorakozik; valamennyi a történeti Magyarország jórészt még a múlt századelőn is rendíthetetlen illúzióját, majd az 1918 őszi szétesést, összeomlást, a Károlyi-kormány s a Kommün világot és értelmiségi szerepdilemmáit idézi, hogy végül a trianoni verdikt közvetlen hatását s a két elválaszthatatlan íróbarát: Kosztolányi és Karinthy mar-

kánsan elváló reakcióit mutassa be. „*Trianon* – emeli ki a szerző – *egyszerre történeti tény és metahistorikus konstrukció: a nemzeti történelem, a braudeli longue durée, tehát a nagy elbeszélés alapjának új időszámításként értelmezett határpontja. Ez a nyitánya a magyar szempontból zsáklucás, traumatikus, sértett, jóvátételt és a veszteségekért külhonból megértést követelő, s persze nem kapó, végül máig bármiféle konszenzust nélkülöző rövid 20. századnak.*” Fontos mindezt kellő kritikai éllel, ám egyszerismind éppannyi empátiával is hangsúlyozni – miként azt György Péter teszi –, hisz amilyen elemi csapásként élte meg egykor Trianont a magyarság túlnyomó része (úgyszólván minden származási, vallási, társadalmi és politikai különbség ellenére!), sokak számára ma, közel száz év múltán éppoly kevésbé evidens azonosulni e – modern nemzettudat híján – kizárólag *etnikai traumaközösséggel* vagy még inkább: annak eltorzult, agyonmanipulált és sokak által méltán hiteltelennek érzett hagyományával. Ennyiben a szerző e megértő-feltáró narratívával, mondhatni, mentálhigiénés mediátorszerepet vállal a sokféle módon megosztott mai magyarság egymással szemben gyanakvó, tudatlan és előítéletes csoportjainak közös szóértését és önmeghaladását szorgalmazva.

Hasonló szándék és szellem érződik a könyv további írásaiban is, immár a kisebbségi lét újabb stációit és szerepvállalásait vizsgálva Szabédi László, Bretter György és Szilágyi Domokos remek portréiban és esettanulmányaiban. Az optika itt mintha megfordulna, s a szerző inkább a maguk korának nyomasztóan kollektívista – nemzeti, vallási, kisebbségi vagy kommunista – elvárásaival viaskodó, jobbára tragikus sorsú erdélyi értelmiségiek magányos lázadásának okát és – morális, intellektuális vagy esztétikai – tétjét próbálná minél hitelesebben belülről feltárni a maga és olvasói számára. A kötet derekán a Szabédi-pályakép, kiemeléseivel az egyik leginkább gondolatgazdag írás, méltó kifejtése az első lapon álló hommage-nak. Erénye, hogy értőn és ismét csak „kritikus empátiával” idézi fel egy Magyarországon ma alig ismert, olvasott s Erdélyben is inkább csak mártír értelmiségiként tisztelt kiváló költő, tudós és publicista, a kolozsvári Bolyai Egyetem önállóságának felszámolása után 1959 tavaszán öngyilkossá lett Szabédi László életútját, egyéni sorsválasztását és kollektív szerepcsapdáját. Ott-hontalanság, kívülállás és kérelhetetlen racio-

nalitás egyfelől – s magát nem kímélő, aszketikus „népszolgálat” másfelől, egy fenyegetett kisebbségi közösség s a magyar kultúra és tudomány erdélyi túlélése érdekében. Más szóval, konok önbüntetés egy eredendően magányos költő és tudós kényszerű közéleti feladatvállalásaival, 1945 után, „ahogy lehet”, akár párttagkönyvvel, felelős pozíciókban is.

Az utolsó három-négy írás részben a még hiányzó történeti, irodalomtörténeti íveket húzza meg: a késő kádári és a ceaușescui korszak párhuzamaival és ellentmondásaival, majd 1989 után a kisebbségi és nemzetpolitika mind újabb értelmezési-jogi kísérleteit Trianon legitimációs alapként való kanonizálására. („*Lélekben 15 millió magyar miniszterelnöke*”, a státustörvény vitája és a kettős állampolgárság, a Nemzeti Összetartozás tanúságtétele és az új Alaptörvény.) A kötetzáró két írás végül a traumaterápia s az emlékezetpolitikai verseny izgalmas nemzetközi példatárát és újabb elméleteit villantja fel, melyek közül az egyik legkényesebbre: Trianon és az antiszemitizmus, az irredenta politika és a holokauszt összefüggéseire alább még érdemes lesz külön is kitérni.

Hiteles hangsúlyok, hatáselemzések

Könyve gondolati csomópontjain György Péter méltán emeli ki, hogy Trianon egyik legsúlyosabb, máig ható következménye: a Kárpát-medencei sokszázados multikulturális tradíció(k) drámai megszakadása, az etnikai homogenizáció s az asszimilációs kényszer nyomasztó föl-erősödése (egymást gerjesztve az új határok mindkét felén), majd ezek hatásaként: az egy nyelvűség és egyközpontúság, az intolerancia, a műveltségbeli és tudati beszűkülés, a lokális emlékezetzárványok feloldhatatlansága avagy a szerző szavával, annak bizarrul önkényes „bricolázs”. Mindez, halmozott veszteségként – ha más-más módon és mértékben is – immár ötödik nemzedéke egyként sújtja az „öregországot” (csángó archaizmus a mindenkori magyar államra) és a majd’ egy évszázada elszakadt magyar kisebbségeket, azok mind gyérebb szórványokkal.

Ugyanígy nem túlzó – sajnos – a szerző ama lesújtó látélete sem, hogy Magyarországon az elmúlt években mindezt tovább súlyosbította a rohamos kultúra- és valóságvesztés, az eltorzult média, a szélsőjobb militáns pótcselekvésekben és pogány kultuszokban tobzódo nacionalizmu-

sa, valamint az ettől mind kevésbé elváló, a határon túli magyar kisebbségi képviselőket is mélyen megosztó, megalomán és populista kurzuspolitika együttes pusztító hatása. Az eredmény: további tudatszűkülés és „nemzeti” öncsonkítás, miként az máris nyilvánvaló. A csonkaországi átlag magyarság önképe – a „nagy-magyarországos” pólók, sapkák és autómaticák talmi látszatai alatt – mind szánalmasabb lépétekre zsugorodik, abból sorra szorulnak ki immár nem csak a távoli, elritkuló magyar szórványok, ám lassan az egész Felvidék, Kárpátalja, Erdély s a Délvidék egykori és mai valóság-tömbjei, s többé alig fér benne meg más, mint a virtuális Székelyföld kevélyen kusza, kihívóan ignoráns kultusza, „Csaba királyfi büszke népével”. Joggal írja a szerző: „*Ha valaki úgy véli, hogy a nemzeti történelem tűnik el a nemzeti radikalizmus által teremtett illúzióban, nem téved.*” (22.) Ugyancsak méltán jegyzi meg a Don-kanyar és a II. magyar hadsereg pusztulása kapcsán, hogy „*Bármilyen történet, azt mindig Trianon igazolja. A mitikus gondolkodás mindentől retroaktív szükségességét kreál.*” Továbbá, hogy ilyenformán, „*A képzelt Erdély tökéletesen működik saját történelme nélkül.*” (25. k.)

Ám a hasonló tárgyú művek zöménél ez a könyv éppen abban nyújt mást és többet, hogy bírálatát és elemzéseit széles nemzetközi, mi több, globális kontextusba igyekszik ágyazni, kivált a traumafeldolgozás és az emlékezetpolitikai verseny újabb tömeglélektani, történeti interpretációinak tükrében. „*Hiszen – mint írja – a lokális események univerzalizmusa soha nem magától értetődő, a magyar panasz messze nem egyedül áll.*” György Péter munkája zárófejezetében példák során át elemzi, hogy nézete szerint mi-ben is különbözik az egyetemes vagy humánus traumaközösség a nemzetitől, és hogy a belátáshoz, kiengesztelődéshez vajon miféle kataritikus gesztusok, politikai tettek elengedhetetlenek. (Így Willy Brandt térdhajtása 1970-ben a varsói gettó-lázadás emlékműve előtt, II. János Pál 1979-es auschwitzi, majd jeruzsálemi zarándokútjai, Kennedy elnök 1963-as nyugatberlini szavai: „*Ich bin ein Berliner*”, vagy 2011. szeptember 11. után a szolidaritás világméretű deklarációjaként a *Le Monde* egyik cikke: „*Nous sommes tous Américains!*”)

S ezen a ponton megkerülhetetlen a „*magyar Golgota*”: Trianon és a magyar holokauszt máig elváló traumaközösségeinek radikális újragon-

dolása. György Péter nem titkolja: az előbbi nemzeti, míg az utóbbi egyetemes botránynak és veszteségélménynek tartja. Arról pedig, hogy mi köze a Trianon-sokknak a nyomában támadt heves antiszemitizmushoz, a numerus clausushoz, majd a zsidótörvényekhez és az újabb történelmi útvesztők tömeges tragédiáihoz, leginkább Ungváry Krisztián szintén most megjelent műve: *A HORTHY-KORSZAK MÉRLEGE* ajánlható tüzetes „egybeolvasásra” György Péter könyvével. Nehéz lecke, minden korábbinál meggyőzőbb tényanyagával és szikár elemzéseivel az 1920 és 1944 közötti magyarországi diszkrimináció, szociálpolitika és antiszemitizmus már-már fojtogatóan szoros korrelációjáról. Aki végigküzdi magát rajta, döbbenet fogja konstatálni nem csak a magyar politikai elit eseti és személyes felelősségét Trianontól a holokausztig vezető kényszerpályán, ám a magyar társadalom majd minden szegmensének korai és fájdalmasan mély „fajvédő” fertőzöttségét, akárcsak azt, hogy miért nem mérhető máig sem össze e kétféle traumaközösség. (Elég csak arra utalni, hogy az el- majd részben visszacsatolt országrészek java-részt magyar identitású, anyanyelvű és kultúrájú, részben asszimilált és keresztény hitre tért zsidósága sok éven át lojális, sőt lelkes híve volt a magyar irredenta céloknak, amiért is „há-lából”, annak részbeni sikerei után, csak sorozatos jog- és vagyonfosztás, munkaszolgálat, gettó, deportálás és Dunába lövetés lett osztály-része.)

Ám lássuk a könyv hiányait, esetenkénti gyengeit is.

„*Nem tudnék könyvet írni Erdélyről – írja a szerző –, csupán arról, hogy azt mire használják.*” Mi tagadás, kissé kétélű vallomás ez egy ötödfélszáz oldalas erdélyi „téveszmé-történet” végén. Anynyiban ugyan kétségkívül van tárgyi alapja, hogy György Péter, mint többször hangoztatja, mindenekelőtt az „anyaországi” Erdély-mítoszok, ideológiák metamorfózisát kívánja nyomon követni – habár a mindenkori kisebbségi önmeghatározás vagy éppen a székely önlegendárium, melyekről szintén sok szó esik a könyvben, már nagyon is része egy XIX–XXI. századi Erdély-történetnek. Akkor hát mire is ez a különös ön-elhatárolódás? Pusztán a szerzői szerénység lefegyverző gesztusa volna? Netán van némi non-chalance fölény is ebben: a valós Erdély múltjának, jelenének részleteivel vesződjének csak a történészek, szociológusok? De vajon vállal-

kozhat-e bárki efféle nagy ívű, majd' egy századot – sőt a „nemzetépítések” hősökéig visszanyúlva néhol kettőt is – felölelő „fantomológiai” elemzésre a romániai magyarság sorsát meghatározó politika- és társadalomtörténeti alaptények hangsúlyos rögzítése nélkül? S aki ezt teszi, nem esik-e lépten-nyomon óhatatlanul abba a hibába, hogy fantomok, manipulációk és vágyfantáziák ellen olykor maga is elvont vagy ideológikus gondolatkonstrukciókkal hadakozik?

Fantomok versus faktumok

Magam, történészként, György Péter sok erényvel és merészen szélesre tárt horizonttal megírt munkájából főként azt hiányolom, hogy a „képzelt Erdély” kreált múltjával szembeni tényrögzítése néhol feltűnően gyenge lábakon áll, és hogy figyelme ekként nem csak fontos tárgyi részletek, ám néha korszakos jelenségek felett is hajlamos elsiklani. Így sajnálatosan nem vagy alig ír például Trianon egyik máig ható, legfőbb következményéről: az elszakított nemzetrészek (s nem csak Erdély, a Partium vagy a Bánság!) markáns „szétfeljedéséről” 1918–20, 1944–45, majd 1989–91 után, azok sajátos túlélő stratégiáiról, eszméi, politikai és gyakorlati útkereséséről az „anyaország” és a többségi utódállamok autoriter vagy nyíltan diktatórikus központosító, homogenizáló törekvései között őrlődve. A Trianon utáni transzszilvanizmus – s általában a regionalizmus, lokálpatriotizmus – kultúramegtartó, identitásépítő törekvéseit is hajlamos eleve ábrándosan avított illúziókként „leírni”. (Nota bene ez ügyben, még az általa sokra tartott Szabédi is megértőbbnek tűnik, Szemlér Ferenc kérelhetetlen kritikájával vitázva!) Elemzése háttéréből úgyszintén feltűnően hiányzik a XIX–XXI. századi magyar nacionalizmus(ok) kortárs kihívóinak: a román, szlovák, szerb etc. „nemzetépítők” – legalább jelzésszerű – ellenstratégiája és seregszemléje, miként láthatóan nincs érdemi mondandója a kettős kisebbségek (erdélyi zsidóság, cigányság) vagy a kisebbségközi (magyar–zsidó, magyar–sváb, magyar–szász etc.) és szórványkonfliktusok nehéz sorspróbáiról sem.

Ám akadnak ennél konkrétabb, esetibb hiányosságok is. Miközben például akkurátusan felidézi a Horthy-rezsim bünbakképző őshazugságát, amely szerint Erdély elvesztése és maga Trianon is jórészt Károlyi és Kun Béla nemzetáruló, országvesztő bűne lett volna (105.),

ennek tényszerű cáfolatát már elmulasztja – akár csak zárójelben vagy jegyzetben is – jelezni. Azt tudniillik, hogy Magyarország felosztása, az utódállamok mohó területfoglalásai nyomán, de facto már a Monarchia összeomlása-kor, ám legkésőbb 1918 végére megtörtént, s azon érdemben a párizsi „békebírák” sem változtattak. Nota bene, további cáfolatként mind ez megtoldható azzal, hogy (nem feledve a Székely Hadosztály sokszoros túlerővel szembeni hősiességét, bár hiábavaló utóvédharcát sem) furcsa módon épp a Kommün 1919. tavaszi elszánt felvidéki offenzívája volt az egyetlen sikeres honvédő erőfeszítés – legalábbis június végéig, a második Clemenceau-jegyzékig – a román és csehszlovák előrenyomulás feltartóztatására, miközben a bécsi emigráció és a Horthy vezette „Nemzeti Hadsereg”, az *Entente* köpenye alatt a „minél rosszabb, annál jobb” cinizmusával kívárta, hogy egy háborúvesztett, körös-körül megcsonkolt, nyomorgó és kivérett prédaország felett „rendcsinálóként” a hatalmat a kellő pillanatban magához ragadja.

Nagyszabású gondolatköteise közben a szerzőnek olykor nem jut kellő figyelme arra sem, hogy a dátumok, nevek stimmeljenek. Az ugyan meglehet, hogy Móricz a Vörösmarty Akadémia elnökeként 1918 végén mondott programbeszéde, mint azt György Péter írja, „*egy pontokon kísértetiesen emlékeztetett Deák [...] korábban megfogalmazott hiú reményére*” (ti. arról, hogy a nemzetiségeket a polgári jogkiterjesztés és jólét lenne hivatott honosítani), csakhogy ez nem „*mintegy harminc évvel*”, hanem legalább fél századdal korábbi nemzeti liberális várakozás volt, melyben a „haza bölcsével” voltaképp már a reformkor óta egy egész kiváló, azóta sem felülmúlt, magyar politikusnemzedék lelkesen osztozott. Ennél kisebb, bár hatástörténeti szempontból szintén nem mellékes időrendi csúszásba botlik az olvasó ott is, ahol a Horthy előszavával és Kosztolányi szerkesztésében 1920 őszén megjelent VÉRZŐ MAGYARORSZÁG-antológia előkészületeit idézi a szerző. (120.) „*Kosztolányi – írja György Péter – több hónapos levelezésben állott, biztatta és kérlette őket [ti. a könyv szerzőit – NB], mindent elkövetett, hogy a párizsi béketárgyalásokkal párhuzamosan szerkesztett kötet minél hamarabb megjelenjen.*” A magyar békeokmányt a versailles-i Grand Trianon-kastélyban június 4-én írták alá, ehhez képest a jegyzetben hivatkozott, Kosztolányi által írt szerkesztői levelek – az egy Oláh

Gábornak küldöttet kivéve – mind ezután keletiek, ami nyilvánvalóan nem a döntés bármilyen befolyásolási szándékát, sokkal inkább az ekkorra már bekövetkezett Trianon-sokk mozgósító hatását tükrözi.

Végül, elfogultságomat is vállalva, hadd zárjam e történeti hiánylistát az erdélyi '56 – e mostani bátor és sokban hiánypótló könyvhöz is – méltatlan emlékeztetésével. György Péter érdemben sajnálatosan keveset ír arról a váratlanul felizzó nagy közös reményről, majd újabb nagy traumáról, melyben a magyar forradalom leverésével és a párhuzamos erdélyi demonstrációk nem kevésbé tömeges megtorlásával milliók osztoztak egy tragikus történelmi pillanatra a román–magyar határ mindkét felén. Szabédíró irván futólag ugyan megjegyzi, hogy: „1956 a magyar kommunista értelmiségnek Romániában újabb megoldhatatlan helyzetet, csapdát, megaláztatást hozott. Végül a magyar kommunista elit fasiszta összeesküvésnek tekintette, ami a határ túloldalán történt – s végtelenül kevesen voltak azok, akik megpróbálták a forradalomról beszélni, s ugyancsak megfizettek érte, kivétel nélkül, mindannyian.” (246.)

Nos, korántsem csak erről és ennyiről volna itt szó. Sokkal inkább egy – a '89-est is elhomályosító – korszakos esélyvesztésről, a demokratikus patriotizmus és a kelet-európai szolidaritás merészen új távlatokat nyitó konstellációjáról, amelyhez fogható ritka, „együttállás” csupán a '80-as évek végi budapesti, temesvári és bukaresti demonstrációk jelszavaiban tért vissza: „Románok, magyarok, legyetek szabadok!” Bár szereplői közül még sokan élnek, és dokumentumai az elmúlt negyed században sorra jelentek, az sajnos máig nem ment át valódi súlyával sem a magyarországi, sem az erdélyi köztudatba, hogy 1956 forrongó ősze miféle nagyszerű várakozást keltett, és mennyi elszántan hősiés, spontán szinkronmozgást indított el az alig két hónapja megnyitott, majd október 24-én ismét pánikszerűen lezárt magyar–román határ két oldalán. Mindez Erdély-szerte és Bukarestben nem csak s nem is elsősorban a György Péter által hivatkozott magyar „kommunista értelmiségi elit” belügye volt, habár jobb érzésű és politikai ítéletű tagjai – így a Bolyai Egyetem tanárai, a kiadói és lapszerkesztők egy része, sőt a Magyar Autonóm Tartomány némely káderei is – a Kossuth és a Szabad Európa Rádió híradásai nyomán titkon már 1953 óta Nagy

Imrében bíztak, s ha utóbb kényszer alatt neküket adták is a politikai „hűségnyilatkozatok” rituális hazugságaihoz (akárcsak a magyarországi írók, értelmiségiek többsége!), azért a magyar forradalmat nem „tekintették fasiszta összeesküvésnek”, kivált azok nem, akik szavaikért vagy nyílt kiállásukért állásvesztéssel, internálással vagy sokévi súlyos rabsággal kellett megfizessenek. Am ennél is fontosabb, hogy 1956 Romániában korántsem maradt pusztán „magyar ügy”, ellenkezőleg: a legtöbb forrongó ponton nem is úgy indult, hanem széles antisztálinista, demokratikus platformként, az interetnikus szolidaritás jegyében. Így például Temesváron a műegyetem október 30-i nagygyűlésén több ezer román, német, szerb és magyar diák hasonlóan radikális, 12 pontos követeléslistát hagyott jóvá, mint alig egy héttel korábban szegedi és budapesti társaik; a gyűlésen hívatlanul megjelent bukaresti pártvezetőket megfutamították, majd két napon át ülősztrájkjal dacoltak a Securitate páncélkocsikkal megerősített blokádjával és a tömeges elhurcoltatással. Csak itt és ekkor 2500 diákot tartóztattak le és tartottak jó egy héten át fogva egy közeli kiürített szovjet laktanyában, majd sokukat kizárták, 32 egyetemistát pedig „lázításért” többévi börtönre ítélték. Kolozsvárott a diákszövetség október 24-én Mátyás szülőházába, a „Ion Andreescu” Képzőművészeti Főiskolára összehívott nagygyűlés szervezői szintén vállatve román, magyar diákok voltak, közülük Tirnovan Vid Arisztid és Balázs Imre utóbb hét-hét év börtönt kapott. A békés demonstrációkat és spontán szerveződések Erdély-szerte hosszan lehetne sorolni még. Az utolsó, november 5-i tiltakozásra érkezők a bukaresti Egyetem téren már vélhetően jórészt román diákok voltak (mintegy négy-öt százan), közülük a katonai törvényszék 16-ot ítélt börtönre, bár magát a tüntetést a géppuskákkal fedezett többszörös rendőri tülerő eleve meghúította. A megtorló gépezet – akárcsak Magyarországon – még vagy három évig csúcsra járt, négyszáznál is több „ellenforradalmi szervezkedést” szankcionálva. Romániában politikai okból 1962 végéig közel harmincezer embert tartóztattak le (köztük számos erdélyi magyar középiskolást, egyetemistát, tanárt, lelkészt és más értelmiségit), majd mintegy tízezret ítélték el – legalább félszázat halálra. (A kortársi emlékezéseken kívül további beavató részletekkel szolgálhat még néhány elsőrangú forrás-

munka, így: Az 1956-OS FORRADALOM ÉS A ROMÁNIAI MAGYARSÁG, 1956–1959. Szerk. Stefano Bottoni. Pro-Print, Csíkszereda, 2006. Vagy a Dávid Gyula összeállította POLITIKAI ELÍTÉLTEK ÉLETRAJZI ADATTÁRA, 1956–1965. <http://adatbank.transindex.ro/cedula.php?kod=636>.)

Mindez még akkor is döbbenetes, nagyobb részt ma is csak némán tetemrehívó tény, ha György Péter könyvének Bretter- és Szilágyitanulmányaiban utóbb árnyalt és nem kevésbé nyomasztó elemzését adja az erdélyi magyar íróvilág és értelmiség '56 utáni mély meghasonlásának: a bebörtönzések, feljelentő kampányviták, retorziók és tömeges ügynökbeszervezések sok éven át viselt poklnak.

Némi filológiai és stíluskritika

Mint a fentiekből is kitűnhet: György Péter újabb könyve – mindenekelőtt tény- és gondolatsűrűsége okán – nem könnyű olvasmány. Néhol túl sokat markol, idézetet idézetre halmoz, másutt érvelése egy-egy tézisondattal vagy rejtélyes bon mot-val kurtán-furcsán megszakad. (Például így: „*Holott, mint köztudott, a nyelv nem fétis, ellenben rókatárgy.*” – Kiemelés tőlem – NB.) Az elemzőerő, az okfejtés mélysége és konzisztenciája sem mindvégig egyforma; pontos és nemritkán revelatív erejű érvek, összefüggések változnak sommás, sőt már-már kinyilatkoztatászerű ítéletekkel. Egy-egy állítását, minősítését kedvenc fordulattal rendre így zárja a szerző: „...az, és semmi más”.

A könyvben aránylag kevés a nyitott kérdés, a töprengő, többféle következtetést is megengedő s azt bátran az olvasóra bízó elemzés. Igaz, akad néhány üdítő kivétel is, mikor a szerző már-már magával is polémiába elegyedik, önmagát is revízióra fogja. (Jellemzően ott, ahol a személyes érintettség megértőbbre hangolja mások igaza[i] iránt is, így amikor visszatérően azt latolja, vajon csakugyan kortársai voltak-e egymásnak Tánzos Vilmos erdélyi etnográfus, csíki ökrösgazda s az ő budapesti értelmiségi apja, kiket életkoruk és anyanyelvük hasonlósága ellenére „világok választottak el egymástól”.)

Nyilvánvaló, hogy e lényegét tekintve recepciótörténeti mű tárgya igen gyakran maga a nyelv, eszköze pedig az egymásra rétegzett jelentések, szimbólumok hermeneutikai és nyelvpszichológiai módszerű vagy éppen metanyelvi kibontása. Ezúttal tehát nagyon is indokolt a sűrű és sokféle hivatkozás, mottó és idézet.

A szerző ezeket többnyire értőn és kellő invencióval válogatja össze, hogy vendégsszövegei akár kommentár nélkül egymást értelmezzék, egymásra feleljenek. Ám ezzel együtt is néhol már-már tobzódó méreteket ölt az intertextualitás, és mi tagadás, az idézéstechika is hagy némi kívánnivalót maga után a könyvben. Ez utóbbi jellemző példája, ahogy egy-egy fejezet testesebb prózamotójának szerzőjét, forrását az író végjegyzetekbe számúzi (mint azt a 6. fejezet élén Szabó Zoltán egy 1939-es írását citálva teszi, a 11. fejezet élén Ernest Gellner a „kozmosz magányt” taglaló angol nyelvű szövegével vagy a 14. elején Visky András MÍTOSZ ÉS SZINDRÓMA című kiváló esszéjét idézve egy esszenciális paszszus erejéig).

A „hiperintertextualitáson” már a könyv elején sem győz ámulni az olvasó. „*Hommage à Szabédi László*”, áll mindjárt az első lapon. Majd: mottók Adytól, Szilágyi Domokostól (utóbbi Berzsenyire alludáló MAGYAROK című versét maga is egy-egy Vörösmarty-, Petőfi-mottóval indítja!), majd külön oldalon sorra: Tamás Gáspár Miklós egy *Népszabadság*-cikke (FANTOMFÁJDALOM. TRIANON ÁRVÁL, 1998), egy versidézet Kovács András Ferentől, „*ad notam Illyés Gyula: Nem volt elég*” és egy bő bekezdésnyi Vida Gábor vitairatából (HOGYAN ÍRJUK MEG A ROMÁNIAI MAGYAR IRODALOM TÖRTÉNETÉT?). Csoda-e, ha ennyi citátum és invokáció után a szerzői előszó csak a 15. oldalon kezdődik – azaz folytatódik újabb sűrűn sorjázó idézetekkel, hivatkozásokkal? (Ezúttal Szombathy Bálintot, Végel Lászlót, Visky Andrást, Orbán János Dénest, Bretter Györgyöt, Selyem Zsuzsát, Bodor Ádámot, Tánzos Vilmost és másokat idézve.) Mindehhez számításuk hozzá, hogy a végjegyzetekben még további citátumok lapulnak (például Fenyő Miksától, Szóts Gézától, TGM-től), és hogy a könyv metaforikus főcíme: ÁLLATKERT KOLOZSVÁRON, maga is Bodor Ádám egy 1977-es névtelen „olvasói leveléből” való, mely rejtélyes írói csíny háttérét később egy külön fejezet, sorrendben a tizedik hivatott felfedni és kontextualizálni.

Nem hagyható szó nélkül az sem, hogy nyilván a lázas sietség és a kellő szöveggondozás hiánya miatt az elkerülhetetlenül sajnos jóval több hiba és szövegromlás maradt a könyvben, mely néhol úgy hat, mintha szerkesztő, korrektor vagy végső javításra a szerző nem is látta volna. Mindez a Magvetőtől, a magyar szépirodalmi könyvkiadás egyik nagy múltú, promi-

nens műhelyétől merőben szokatlan, ahogy méltatlan a könyv tárgyához és olvasóhoz is. Csak remélni lehet, hogy nem egy új széria kísérleti opusát akarták megtesztelni vele a romló éberségű közönségen és kritikusokon.

Ex oriente lux?

Dörzsöljük csak a szemünket, ha nem hisszük: keletről támad a fény...

Nekünk tehát Erdély, Románia felől – igen, akár onnan is jöhet „megvilágosodásunk”, hogy általa végre a valóságra és benne magunkra, egymásra ismerjünk!

Hiszen mindannyiunk dolga, hogy a közös emlékezetmunkát, a konszenzusteremtést – bármi reménytelennek tűnjék is olykor – ésszel és lelkiismerettel, minden lehető módon előmozdítsuk. Tény, hogy Erdélyről, annak múltjáról, jelenéről ma sokan keveset vagy éppen semmit sem tudnak, miközben kevesen már-már nyomasztóan sokat. Elemi érdekünk, hogy ezt a tudás- és műveltségbeli, valóságérzékelő és lelkiismereti szakadékot mielőbb áthidaljuk, ha nem akarjuk a fenekén végezni, mind egy kupacban. Ebben segíthet e mostani munka, György Péter tanulságokban gazdag erdélyi fantomkalauza, ami jó szívvel ajánlható mindenkinek, olvasásra és továbbgondolásra, aki nem rest az önismeret sokféle felfedezést ígérő erdélyi, magyarországi ösvényeit – legalább képzeletben – bejárni.

Végül hadd korrigáljam a szerzői előszó egy, érzésem szerint kissé sommásra sikerült paszuszát, amely így szól: „*Mindeközben Magyarországon igen kevesen tudják, hogy ez a politikai és kulturális fordulat [ti. a populista székely mitománia elszabadulása, a zászlóháború, a Nyíróhamvak virtuális újrateremtése körüli botrány] milyen hatásokat kellett a valódi Székelyföldön, miként befolyásolta a csíkszeredai, székelyudvarhelyi, sepsiszentgyörgyi lakótelepeken, blokkházakban élő, a kortárs romániai társadalomtól is elidegenedő egyszerű magyar emberek tömegét. Igaz, a kortárs Székelyföld társadalmi valósága néhány jeles magyar kutatón [...] kívül javarészt senkit sem érint, s lassan nem is érdekel.*”

Nos, a valóság – egyetlen közös reményünk –, azt hiszem, korántsem ilyen lesújtó, kedves Péter. Magam az elmúlt pár hónapban három erdélyi körutat is tettem, előbb a Kritérionnál megjelent Pásint-monográfiám bemutatóit abszolválva, majd a szelterszi (Hargita) társada-

lomtudományi „munkatábor” önkénteseként. Tucatnyi helyszínen, több száz emberrel volt alkalmam szót váltani, személyes gondjaikon és örömeiken túl az interetnikus együttélés, a kisebbségi képviselőlet jövője esélyeiről, az autonómiavitákról vagy épp az „anyaország” iránti változó viszonyról. Mindezek alapján az a benyomásom, hogy Romániában, Erdélyben, sőt szűkebben: akárcsak a Székelyföldön is, a népességarányokat tekintve ma jóval több ép lelkű, józan és serény, a közügyekben sem rest ember él, mint a határ innenső felén. Ez persze, tudom, alkalmi és szubjektív észlelet csupán, és nem „reprezentatív mintavétel”. Ám az utóbbi sem késik már sokáig, például a helyi és magyarországi választásokkal, melyek némely elemző szerint – a rovásírásbajnokokra és a honmentő hasbeszélőkre ráunva – akár a józan és mérsékelt, demokrata erők nem várt tértnyerését is hozhatják.

Ami pedig a történeti és a kortárs Erdélykutatásokat illeti, úgy vélem, emiatt sincs okunk az orrunkat lógatni. Az ugyanis szerencsére rég nem áll már, hogy mindez „*néhány jeles magyarországi kutatón [...] kívül senkit sem érint, s lassan nem is érdekel*”. Ellenkezőleg: a Kárpát-medencei magyar kisebbségkutatásnak, immár vagy negyed százada, hét határon átnyúló, kiterjedt s a jövő-menő kormányoktól nagyjából független intézményhálózata van – szorgos műhelyek tucatjaival, ezernél is több tudományos minősítésű kutatóval, önálló folyóiratokkal és könyvtárnyival publikációval a néprajz, kultúrantropológia, történelem, szociológia, nyelvészet, társadalomlélektan, politológia, statisztika és helytörténet megannyi ágában. S ami a legtöbb reményre jogosít: újabb tehetségek, kutatási irányok, módszerek bekapcsolódásával egyre népesebb rajokkal bővül az utánpótlás is. A közös munka, az együttgondolkodás eredményeiből adott a nyár végén izgalmas ízelítőt a Hargita egyik kies völgyében idén tizedszer megtartott szelterszi társadalomtudományi „munkatábor” is (alapítói: Bárdi Nándor, Lőrincz D. József, Gagy József, Kiss Tamás, Kiss Dénes, Szabó Árpád Töhötöm), hol négy napon át kora reggeltől késő éjszakáig több tucat kéziratot és frissen megjelent könyvet – egyebek közt az ÁLLATKERT KOLOZSVÁRON-! –, számos munkatervet és beszámolót vitatott meg a sokfelől egybegyűlt, közel száz kisebbségkutató, tanár, diák és érdeklődő. Csak néhány fontosabb újdonság: Mi-

ért akarja egy neves amerikai kiadó megjeleníteni a világ legelső összehasonlító irodalomtörténeti folyóirata: az *Acta Comparationis Litterarum Universarum* (Kolozsvár, 1877–1888) feldolgozását a lap nemrég megtalált archív levelezése és dokumentációja alapján? (T. Szabó Levente beszámolója); Mennyiben ösztönzik vagy gátolják a közösségi-kulturális tényezők a mai Küküllő menti falvak gazdálkodási hatékonyságát? (Szabó Á. Tőhötöm monográfiája); Mi módon és mennyire tudják választóikat mozgósítani a Kárpát-medencei magyar kisebbségi pártok? (Székely István Gergő); Hol tart a romániai magyar egyházak „önátvilágítása” és az ügynökkérdés társadalmi vitája? (Oláh Sándor, Pál János, Stefano Bottoni); Miféle újabb tanulságokkal szolgálhat Marosvásárhely 1990-es „véres márciusa” egy minden eddigénél teljesebb dokumentáció és az interetnikus konfliktusok legújabb nemzetközi irodalmának fényében? (László Márton–Novák Csaba Zoltán: A SZABADSÁG TERE.) És végül: Hogyan működött a cenzorok „minőségbiztosítása” és továbbképzése, s vajon mennyire volt informális vagy „kézivezérelt” a román cenzúra? (Kiss Ágnes.)

Ex oriente lux – quod erat demonstrandum.

Nóvé Béla

MÚLTÜTKÖZÉSEK

Nóvé Béla: *Múltunk, ha szembejön.*

Önkényuralmi emlékeink

Noran Libro, 2013. 258 oldal, 2800 Ft

A rebellis

Mi mást is tesz a múlt? Folyamatosan szembejön: hiába is próbálnánk átmenni a túloldalra, elénk ugrik, és nyelvet ölt ránk. És mi történik ilyenkor? Erről szólnak e kötetbe gyűjtött, többnyire az utóbbi bő évtizedben megjelent írások.

Nóvé Béla egyszerre krónikása és szereplője a felidézett önkényuralmi éveknek. Amikor találkozik e múlttal, benne az egykori fiatalemberrel is, saját maga miatt nem kell feszengenie. Igaz, aki csak a szövegek stílusára figyel, azt lehetné, hogy idős ember írta, mívesen csiszolt mondatokból rakosgatva. De aki a tartalmára,

rögtön észreveszi, hogy ugyanazt a fiatalembert olvassa, aki a 70-es, 80-as években lazán szembe-sétált a közrettegett és köztudomásul vett rendszerrel. És aki valójában akkor is komolyabb volt, mint a korszak infantilizált felnőttei. Nóvé hűséges maradt egykori ifjú, kócos önmagához és azokhoz az elvekhez, melyek a nyolcvanas évek ellenzékét, illetve a rendszerváltást hajtották. Ez a hűség – szó lesz még róla – nála afféle categoricus imperativus.

A szerző mint tanú és krónikás érzékletesen világítja meg például a Kádár-kor besúgóinak és tartótisztjeinek működését saját kiadású korai szamizdatjának történetével (*AZ IRATTÁRSÓPRÉS SZOMORÚSÁGA*, 2000). Négy évvel az illegális *Beszélő* első számának megjelenése előtt, 1977-ben, kirúgott diákként albérlétezve, magányosan adta ki egy maga illusztrálta meseparaboláját, melyben egy bizonyos „Vörös Patkány” tartja rettegésben „Megapiskosz” városát. A 21 éves apa által kisfiának ajánlott és száz példányban elosztogatott könyv titkosszolgálati utóéletének felidézésével támasztja alá az ügynökiratokkal kapcsolatos álláspontját.

Más írásai a demokratikus ellenzék tagjai között már társakra lelt szamizdatozót mutatják be, így az Orwell *ÁLLATFARM*-jának 1984-es fordítása, illusztrálása, kötése, terjesztése körüli bonyodalmakat, Menzel-filmbe illő iróniával és derűvel, de pontosan érzékeltetve a maguknak kialakított szabadság kis exterritóriumán csetlő-botló szervezkedők körötti félelmetes és nevetéges világot is (*SZÉLJEGYZETEK EGY BELÜGYI JELENTÉSHEZ*, 1999). Ennek folytatása a *CENZÚRAVITÁK A '80-AS ÉVEK MAGYARORSZÁGÁN* (2011), mely egyrészt távolságtartó és informatív történeti ismertetőt ad a címben jelzett témáról és általában is a nyilvánosságért folytatott küzdelemlről, másrészt élményszerű helyszíni tudósítással is szolgál az 1985-ös Európai Kulturális Fórum idejére Eörsi István lakására szervezett ellenfórumról.

Nóvé mindeközben egyetemista volt, és diákként is aktív mozgalmár. Egy hibás múltidéző mondat helyreütéseként szánta rá magát, hogy 26 év távlatából öntudatosan és önironikusan feltárja, hogyan kezdeményezett a bolsevik birodalom kis tartományában egy olyan békemenetet, amely szovjet leszerelést is követelt (*A FÜGGETLEN BÉKEMOZGALOM KEZDETEI*, 2007). Mindezt 1981-ben, amikor – ezt már hadd tegyem én hozzá – a hazai rockélet színe-java (Szörényi,

Bródy, Demjén) felsorakozott az ellenrendezvényként sebtében összetrombitált szovjetbarát KISZ-békegyűlés színpadán. Amikor az emberek túlnyomó többségéhez semmiféle információ nem juthatott el egy elszánt diákcsoport betiltott kezdeményezéséről és az azt indokoltá tevő SS–20-as szovjet rakétákról. A tájékozottak körében ismeretlen diákmozgolóadás felidézése a magyarországi szovjet atomarzenál ismertetésével és egy volt NDK-beli atombázisról készült háborzongató helyszíni tudósítással kiegészülve így válik igazán megvilágosító erejű történetfeltárássá.

A szerző renitens magatartása nem a gorbaçsovi szétesés korára esett – amely többek közt a lakitelekés és Bibó-kollégiumi kezdeményezések háttérét adja később – hanem a brezsnyevi–andropovi „kis hidegháború”, a szükségállapot Lengyelországból érkező nyomasztó értesülések időszakára. Amikor pedig megkezdődik az enyhülés, Nóvé talál magának totális diktatúrát a keleti határon túl: szolidaritással fordul a zsarnokságban túszként rekedt erdélyi magyarok felé. Ennek része volt a HATÁR/IDŐ/NAPLÓ című, számukra és róluk – Tódor Alberttel közösen szerkesztett – szamizdat (ERDÉLYI KRÓNKA – EGY SZAMIZDAT LAP MEMENTÓJA, 2001). A lap 1987 tavaszától két éven át az egyetlen olyan rendszeres hazai periodika volt, amely friss, cenzúrázatlan híreket hozott a terror és nyomor sújtotta Romániáról, a faluromboló tervekről vagy a menekültválságról. A Nyugaton, Magyarországon és Erdélyben egyaránt terjesztett szamizdat lap híreire gyakran támaszkodtak a Helsinki Szövetség vagy az Amnesty International jelentései is, miközben ezek magyar fordításai meg épp e folyóirat hasábjain jelentek meg elsőként.

A kötet első száz oldala a nyolcvanas évekről szóló személyes visszaemlékezésként is olvasható, ám mint ilyen igencsak töredékes, hiszen nem esik szó benne a krónikás egy sor egyéb illegális tevékenységéről (Szegényeket Támogató Alap, diák-önkormányzati mozgalom, Dialógus békecsoport, a *Mozgó Világ* betiltása elleni aláírásgyűjtés, erdélyi segélyakciók stb.). Erről részben előző gyűjteményes kötetéből lehetett értesülni (A KATALÁN TORONY. Új Mandátum, 2003). De félelem nélküli folyamatos szabad létezését személyes tanúként igazolhatja az azt távolról figyelemmel kísérő, öt évvel fiatalabb egyetemi hallgatótárs, e sorok írója is.

E könyv történész, publicista és dokumentumfilm szerzője unikum volt és maradt. 1956-ban született, így a demokratikus ellenzék meghatározó alakjainál nagyjából annival fiatalabb, mint amennyivel idősebb a Fidesz-alapítóknál. Se nem népi, se nem urbánus: kívül áll ezen a szerinte „*ostobán, átkosan*” megosztó ellentétén. Számára erdélyi magyarokkal „szolidarizálni” nem magyarkodás, a demokratikus ellenzékben ténykedni vagy a nacionalista önámítást leleplezni nem hazaárulás, a szocializmus lényegét feltárni pedig nem idejét múlta bakafántoskodás. Akkor, a nyolcvanas években ez még így volt természetes. Őt magát pedig azóta is az a „bibói maxima” motiválja, amit könyve zárómondataként idéz: „*hogy ne kelljen szégyelljünk magunkat nálunk sokkal különb elődeinkhez és utódainkhoz képest*”.

A FORRADALOM ÁRVÁI

Nóvé egykori merészségeinek számlájával a rendszerváltás után akár „a kasszánál” is megjelenhetett volna, ő mégis felhagyott a politizálással, és maradt inkább krónikásnak. Úgy tűnik, a régebbi múltban is leginkább saját elő- és mintaképei érdeklik, azok, akik felismerték, hogy „*jónak lenni jó, csak úgy magamagáért, még akkor is, ha jutalmul két lábbal taposnak a gyomrunkba érte*”. Vagyis 1848 és 1956 neves és névtelen hősei. Az utóbbiakkal foglalkozó történeti munkái élesen világítanak be eddig homályban maradt történelmi zugokba. Valódi reveláció például az '56-os disszidens kamaszok sorsát idéző két írása (A FORRADALOM ÁRVÁI, 2012 és MENEKÜLTKARÁCSONY, 1956, 2011). A témát éveken át több országban kutatta levéltárakban, interjúkat készített, emlékiratokat és magánleveleket gyűjtött, mígnem kirajzolódott a kép egy történelem által megcibált életű sokezer kamaszcsoportról, melynek tagjai közül sokan többéves hazátlan hányódás után végül az amerikai hadseregbe vagy a francia idegenlégióba menekültek a nyomor elől. (A mintegy ötszáz, '56-ban fiatalokként emigrált magyar idegenlégiós közül szám szerint 258-at azonosított. Róluk jelenleg is dokumentumkötetet állít össze, dokumentumfilmet forgat.) Szívszorító, ahogy a diktatúrában felnövő, majd a szabadságért harcoló (pontosabban: felelőtlenül harcolni engedett) vagy kisebb „ballhék” retorziójától tartó kamaszok szintén a hazájuk függetlenségéért küzdő arabokkal és vietnamiakkal kerülnek szembe, olyan

háborúban, melyekhez annyi közülük van, mint a Duna menti „Szuez”-hez érkező szovjeteknek; mindezt a finoman szólva is szabadsághiányos katonai drill keretei között. Nem véletlen, hogy, mint a szerző kiemeli, minden harmadik-negyedik légiós történetében visszatérő motívum: a szökés. A hazaszökök nagy részétől azután a magyar állambiztonság veszi el azt, amijük még maradt, a tisztességüket, besűgővá zsarolva őket. Akadnak felemelő mozzanatok is, így a „*forradalom árváinak*” sokezernyi nyugati örökbefogadása, az ausztriai magyar középiskolai hálózat sikertörténete vagy épp az angliai bányászszövetség gondoskodása és ösztöndíjai a tömegével érkező vándorok számára. Ezzel együtt kevés torokszorítóbb történetet olvasni annál, mint amilyen az el- vagy hazamenekült fiatalok 1956-os karácsonyai, vagy az, ahogy a magyar állambiztonság csapdájába várja itthon a könynyűszerrel zsarolható zsákmányt: hazatántorgó családtalan gyerekeket, akiket a kádári honvágygerjesztő propaganda még ál-Szabad Európa-adással is csalogatott. Nővé történészi munkásságának kimagasló teljesítménye az '56-os menekült fiatalok történeteinek egybegyűjtése és tárgyilagosan szívbemarkoló feldolgozása.

Egészen más volumenű, de hasonlóan mellbevágó egy kis leletmentés: egy alig húszéves túlteljesítő zárkaügynök jelentéseinek kései feltárása. Hiszen az 1956-ban még Széna téri kamasz népfelkelő „Csorba” a börtönben sorra felnyomja a raboknak plusz kenyeret adó emberséges börtönőr, továbbá Bibó Istvánt, Göncz Árpádot, Széll Jenőt vagy Mérei Ferencet, amiért „*a fiatalokat tanítja, istápolja, mások ügyében bátran közbenjár*” (Bibó 100-54-48, 2011). Vagyis bőséges ellentételezését adja saját aljasságának, hiszen – miképp a szerző megjegyzi – mindezzel „*akarva-akaratlanul a börtönszolidaritás, a valódi bajtársiasság és a forradalom iránti hűség krónikása*” lesz.

A múlt latrinája

Olvasható itt négy olyan régebbi írás, mely a szerző már említett, korábbi gyűjteményes kötetében is megjelent, így a másodközléstől különös hangsúlyt kap. Ezek maguk is a múlt részei, és ahogy jönnek szembe, még mindig eleven, sőt sajnálatosan fokozódó aktualitásukkal hoznak zavarba. Mert a szerzőnek, ha önmaga miatt nem is, helyettünk, a kortárs nemzedékek

helyett már annál inkább van oka szégyenkezni. A négyből három írás ugyanis írásuk idején (1990, 1999, 2000) arra figyelmeztetett, hogy mi vár ránk, ha nem leszünk képesek megbirkózni a múlttal, Trianonnal, a Kádár-korral és ezen belül is az ügynökügyekkel. Ma pedig, tizen-, sőt huszonhárom évvel utóbb azzal szembesítenek, hogy a helyzetet azóta is csak rontottunk.

Mintha erre hívná fel a figyelmet a címlapfotó is, egy pesti utcakép 1956 novemberéből: dőlőben elakadt lámpaoszlop, leszakadt villanyvezetékek és egy járdán veszteglő villamosroncs között az emberek úgy sietnek dolguk után, mintha mindebből mit sem látnának. Hozzászórtak, hogy átgázol rajtuk a történelem, meg hát nem is akarják látni, ami körülöttük, velük és általuk történik. Jobb oda se nézni; „*a túlélés: amnézia*”, olvassuk a könyvben a fanyar Markó Béla-sort. De miképp az átemelt három cikk sugallja, nagyobb a baj annál, mintha mindössze ügyet sem vetnénk a múltra: mi *mást* hazudunk magunknak a helyére.

A legrégebbi írásban (FANTOMFÁJDALOM ÉS JEGESPRIZNIC – TRIANON 70. ÉVFORDULÓJÁRA, 1990) a Raffay Ernő elfogult Trianon-könyve keltette aggodalom fogalmazódik meg, vagyis hogy az új történelmi „*elbrugaszkodási pont*”, a szabadság adta esély ellenére „*a sokszor feladott történelmi lecke*” ismét „*megemészten marad*”. Nos, beigazolódtott: azóta sem vagyunk képesek (egyelőre?) „*múltbeli bűneink és ostobaságaink meghaladására*”.

A korábban említett AZ IRATTÁRSÓPRÉS SZOMORÚSÁGÁ-ban (2000) Nővé az ügynökakták sorsáról folyó vitához szól hozzá a rá jellemző körültekintéssel és humánummal, „*sem a kérlelhetetlen erkölcsi vészbírákkal, sem a feltétel nélkül megbocsátókkal*” nem érte egyet. Inkább – a hivatásos állománylista nyilvánosságra hozatala mellett, de az ügynöklisták közzététele előtt – a megfigyelő ügynökök és megfigyelték különalkujára, eseti mentesítésekre is lehetőséget adó törvényt javasol. „*Mélyseges mély a múltnak latrinája* – olvassuk –, *s nem volna bölcs dolog abból – derítés nélkül – ismét egy jó adagot a Dunába engedni.*” Lehet, hogy a javaslat megvalósítása körülményes lett volna, ám mérget vennénk rá, hogy nem ezért nem került be a közbeszédbe. Inkább azért nem, mert túl ésszerű, túl humanus és túl eredeti. (Ez ugye 13 évvel ezelőtt íródott...)

A harmadik írás témáját olyannyira időszérűnek vélte a szerző, hogy az mostani könyve élére került, a címe pedig kötetcímzévé lépett elő (ÖNKÉNYURALMI EMLÉKEINK – AVAGY AZ EMLÉKEZET ÖNKÉNYURALMA, 2003). „Eltérő korok, egymással élesen ellentétes rezsimiek és ideológiák nemritkán kísértetiesen hasonló nosztalgiát képesek kiváltani, ami a személyes vagy politikai elfogultságoknál jóval atavisztikusabb lelki szükségletet sejtet” – szögezi le, miközben sorra veszi, hogyan próbálják különféle eredetű nosztalgiáink és öncsalásaink át hazudni a kádári múltat. Meggyőzően mutatja be a múlttal való szembenézés képtelenségét egykori növendékei, a felnőttként újra találkozó állami gondozottak szívszorító példáján, akiknek különben épp legsikeresebbike harcol legkonokabban a nevelőotthoni előélet családi bevallása ellen. Nem vigasztaló, hogy mindezzel mi magyarok nem vagyunk egyedül, hogy annyi „feldolgozatlan trauma után e térség legtöbb nációja ma szűkülve »regresszál«, s ha tehetné, végleg visszabújna ezerszer toldott-foldott kamaszkori önműtszába”, ami „nem csoda – éppen csak lehangelő”. A jelenség fő okának azt tartja, hogy e kelet-európai népek nem estek át azon az 1945 utáni fejlődésen, mely Nyugaton nemcsak jólétet, de modern politikai közösségeket teremtett, és az európai integráció önkéntes vállalásáig vezetett. Kérdés, hogy mindez behozható-e, ám az biztos, hogy „végzetes öncsalás lenne e nyomasztó történelmi »verseny pszichózis« elől megint egyszer a múltba hátrálni, historikus ábrándokban, talmi nosztalgiákban keresve kárpótlást köznapi kudarcainkért”. Vagyis arra akarta rávenni tíz évvel ezelőtti (!) olvasóit, hogy kezdjék el építeni „a derítőt” ama bizonyos latrinához.

Ám ahhoz azóta még a tervek sem készültek el, erre utal legalábbis az idén, 2013 tavaszán írt szerzői AJÁNLÁS azzal a megállapításával, hogy „a közösségi emlékezet a rendszerváltás óta nemhogy tisztult volna, csak még kuszább és ellentmondásosabb lett”, és erre rezonál a kötet utolsóként közölt, zárószónak tekinthető opusa is (SZIGORÚAN NYILVÁNOS!, 2012), Szőnyi Tamás TITKOS ÍRÁS című könyvének bírálata. Az irodalmi életet átszövő állambiztonsági hálózat működését feltáró munkáért hálás recenzens kifejti, hogy noha „mélyseges morális adósságcspadába jutottunk a rendszerváltás óta”, tenni még éppen volna mit: nem kell más hozzá, mint „némi bátorság, ész és lelkiismeret, hogy a tényekkel, egymással és időnként a tükörrel

szembenézzünk. A többi: a valóság mámoros újrafelfedezése, a kölcsönös belátás, méltányosság és feloldozás – arányos katarzisdagokban, ahogy épp megérdemeljük –, talán már jönne magától”.

Rejtőzködő fondok feltárói

A múlttal való birkózás közben a szerző persze nincs egyedül: ezt tanúsítja a kötet utolsó harmada is, történészek munkáiról írott kritikák sorával. Ezekből a recenzíók recenziója bíráló művek zömének ismerete nélkül is átérzi, miért dobogtatja meg Nové szívét, ha például értő kezek gondosan lehántják a rárakódott réteget az egyházakba (AZ AFCESEL, AZ ÁVO ÉS AZ ÁEH – TITKOSZOLGÁK MEGKÉSETT TANUSÁGTÉTELE, 2010) vagy az irodalmi életbe beépült szolgálatok működéséről (SZIGORÚAN NYILVÁNOS!, 2012), és ebből újabb adalékok derülnek ki önmagunkról.

Különös izgalommal tölti el a szerzőt ez is, ha kollégái a Kádár-korról vagy a rendszerváltásról szóló személyes beszámolókat hoznak a felszínre („ELHUNYT KORSZAKRÓL JÓT, VAGY...”, 2008, GYÁSZMUNKA VAGY HALOTTI TOR?, 2009). Ami nem csoda, hiszen maga is a kortárs emlékezetkutatás, az „oral history” évtizedek óta elkötelezett munkása, amit közel száz életút-interjúja és tucatnyi dokumentumfilmje tanúsít; több írásában is épp e műfaj módszertani és etikai dilemmáit boncolgatja.

Nové Bélát kiemelten érdeklik a külföldi magyarok. Tanulmányos, alapos referátumban veszi végig az emigrációkutatás módszertani problémáit és a teendőit (REJTŐZŐ FONDOK, ELTŰNŐ TANÚK, 2012), majd méltatva mutat be olyan kitételeket, melyek szerzői vállalták a vázolt akadályok lebirkózását.

Jóllehet ezek az írások elsősorban a múlt feldolgozásáról szólnak, de a recenzio áttételén keresztül sok érdekes adalék szűrődik át magáról a múlttól is, így e bírálatok olvashatók akár a korábbi cikkekből kirajzolódó közelmúlttörténet folytatásaként is.

Egy szép könyv szépséghibái

Néhány szó a kötetről magáról. Ismert a kiadó anyagi helyzete, így örömteli, hogy az NKA által támogatott kiadást szerkesztő (Vásárhelyi Júlia) és korrektor (Helmecci Hédi) is gondozta (máshol előfordul, hogy mindkét feladat a szerzőre hárul), ami nyilván szerepet játszik abban, hogy a könyvben kevesebb a hiba, mint amihez a mai

kiadványoknál általában hozzászoktunk. Ami mégis van, az nagyrészt jelentéktelen, így például az, hogy a különben mutatós könyv címlapján a nagybetűvel kezdődő főcím alatt az alcím következetlen kisbetűsséggel, már-már tanácstalanul lebeg. (Borítóterv: Szepesi Szűcs Barbara.) Szintén lényegtelenek az elütések vagy azok a szerzői figyelmetlenségek, melyeken a kiadó is átsiklott, például hogy *méltatlan* szerepel *méltatlankodó* helyett (27.), *középkori* jezsuitákról esik szó *kora újkori* helyett (67.), olyan függelékre történik többször is utalás, amely csak az eredeti közlés helyén létezhetett, itt nincs (96., 97.), hogy *Irányi Dánielt* olvashatunk a 12 pont megfogalmazójaként *Irinyi József* helyett (158.), vagy hogy Litván György neve egy interjúkötet szereplői és az onnan kimaradtak között is felbukkan (195–196.). Az már kissé zavaróbb, hogy egy bizonyos Fekete Sándor a Kádár-rendszer egészen korai (1956 decembere körüli) propagandistái között olvasható (130.). Tisztázni kellett volna ugyanis, hogy névazonosságról van-e szó, új életrajzi adalékról, avagy véletlenül keveredett ide a Kádár-rendszert 1976-tól valóban népszerűsítő közismert író és főszerkesztő, aki azonban – eddig úgy tudtuk – ama kezdeti időkben még ellenálló volt.

Vannak azonban valóban bosszantó hiányok is. Ilyen, hogy nincs névmutató, és – legfőképpen – hogy hiányoznak a képalírások. Igaz, előbb-utóbb rájövünk, hogy azokat furcsa módon a kötet végére dugták – tévesen TARTALOM címszó alatt (250.) – olyanféle apró betűs jegyzékbe, amilyenekben máshol a képek forrásait szokás felsorolni. Még érthetlenebb, hogy egyes képek elbitangoltak, az 1985-ös budapesti kulturális ellenfórumról szóló például az 1987–89-es erdélyi szamizdatot taglaló fejezetben húzta meg magát, azt pedig még a jegyzékből sem tudjuk meg, hogy kik láthatók a fotón, pedig éppen ez lenne az érdekes. Így felesleges képekre pazarolni a festéket.

A múlt mint jövő

Az önkényuralmi múlt nemcsak úgy jöhet szembe, hogy megtörténtétől távolodunk bár időben, de hatása még velünk marad, folyvást „halkan belelépünk”. Ez is kínos, de közben reménykedhetünk, majdcsak túlmutunk rajta egyszer. Nem, az önkényuralmi múlt időben is közeledhet. Mint fenyegető jövő...

A szerző az elveihez végig hűséges Szabó Zoltánról írt szép írásában, mely a kötet legújabb darabja (SZABÓ ZOLTÁN 100 +/-?, 2012. december) nem csak azt mutatja ki, hogyan kopik ki a közös emlékezetből az egyik legkiválóbb XX. századi magyar írástudó. Egy ponton a higgadt elemző szerepéből kilépve, immár a jövőért aggodva fakad ki arról, mennyire hiányzik Szabó elvhűsége „*itt és most, ahol egy önhitt, sarlatán, hatalomnániás elit egy megroggyant ország maradék reményét, túlélési esélyeit pusztítja naponta észbontóan csattogó harci zászlók alatt – melyekre egykor maga írta fel a legtisztább erény, a hűség büszkén magyaritott nevét*”.

*

Hogy mennyi valójában az esélyünk az önkényuralmi múlt-jövövel szemben, ezt nehéz pontosan felmérni. Talán attól is kicsit több a korábrinnál, hogy kormányzati amnéziafelelősök és pénzzel bélelt felejtésügyi programok korában támad egy kiadó, mely olyan szerző műveit közli, aki tisztán és tisztességesen beszél a múlt-ról. Akinek e teljesítménye hovatovább a nyilvánosság határait feszegető egykori szamizdatos ténykedésével állítható párhuzamba.

Lőrinc László

A MEGTARTÓ

Scheiber Sándor emlékezete

A Scheiber Sándor Gimnázium és Általános Iskola kiadása, 2013. 220 oldal

A Scheiber Sándor (1913–1985) születésének centenáriumára kiadott kötet a nevét viselő budapesti gimnázium és általános iskola kiadványa. Mindössze 300 példányban jelent meg – exkluzív kötet ez tehát, s aligha jut el minden-hová, ahová jó lenne, ha eljuthatna. De ez voltaképpen nem baj, a lényeg, hogy megszületett a könyv. Az ilyen mű, ha egy ideig csak szűk körben mozognak is példányai, előbb-utóbb kifejti majd hatását. Tartós, újra s újra vissza lehet térni hozzá. Az ugyanis, ami benne koncentrálódik, fontos marad.

A könyv, értelemszerűen, Scheiber Sándor személye és életműve körül forog, „régebbi” s új, eddig nem publikált írásokat egyaránt tartalmaz. Van bizonyos Festschrift-jellege, mégsem a rutinszerű konvencionális árad belőle. Ez a többlet részben a tárgyból fakad. Scheiber ugyanis egyszerre volt rabbi, az Országos Rabbiképző Főiskola igazgatója s – e szerepeitől nem függetlenül, de azokat gazdagítva és megerősítve – termékeny tudós. A szerepeknek ez az összekapcsolódása pedig egyaránt javára vált a rabbinak és a tudósnak. Azok, akik „csak” tudományos publikációit ismerték, és sem az életmű egészét, sem a mögötte álló embert nem ismerhették, most meglepve tapasztalhatják, hogy a szikárságig tömör és pontos filológus voltaképpen, írásaiba rejtve, tanítói szerepeiben pedig manifest módon is, egy nagy tradíció megszólaltatója volt. Tudta, amit egy jeles filozófus úgy fogalmazott meg, hogy a hagyomány az értelmezés kegyelméből s az értelmezés által él. Scheiber ilyen, a hagyományban mélyen benne álló s e hagyományt ébren tartó, megszólaltató, kiüresedő világunk felől nézve: *teljes ember volt. A filológia módszertani redukcionizmusa csak metodikai eszközként létezett számára, egyebekben tanítószerepe dominált. Megnyilatkozásaiban egy egész ember állt helyt. S ha élete és műve egybeolvásodik (e kötet erre tesz kísérletet), kiderül, általa, közvetve vagy közvetlenül, ez a nagy hagyomány érvényesül, elevenedik meg. S a tárgynak az ereje és vonzása erős kohéziót teremt a „meltató” szövegek között is – Scheiber Sándor habitusa, gondolkodásmódja átsugárzik a könyv lapjain. Már csak azért is, mert az egyes írások jól kiegészítik, sőt fölerősítik egymást. Van köztük jó életrajzi vázlat (Hidvégi Mátétól), van terjedelmes barátságstörténeti dokumentáció (Csapody Miklós gondozásában), van több Scheibert megszólaltató interjú (például Bálint B. Andrásról, Tenke Sándortól, Zelei Miklóstól) – van tehát egy életrajzi gerince a könyvnek, amely köré a többi írás már szinte automatikusan el tud rendeződni. S a könyv e rétegéhez is olyan, a személyeséget és a tárgyszerűséget jól ötvöző írások tartoznak, mint Dávid Katalin, Katona Ferenc, Komoróczy Géza, Schweitzer József vagy Voigt Vilmos írásai. A szerkesztő, a szerényen háttérben maradó Domokos Tamás érdeme, hogy mindegy, voltaképpen nagyon sokféle szöveg*

nemcsak kiegészíti és erősíti egymást, de nagyon koncentráltan meg is jeleníti az ünnepeket. (Jellemző, hogy itt még a fülszöveg, Gergely Ágnes miniszéje is teljes értékű mű – egy kitűnő költő apró remeklése.) Van néhány olyan tanulmány is, amely „csak” a tiszteletadás jogán került be a kötetbe, de ezek (például Fried István, Babits Antal, Csorba László szakszerű elemzései) is azt a tárgykört gazdagítják, amelyet – közvetve vagy közvetlenül – Scheiber Sándor érdeklődése involvált.

Scheiber Sándor élete több szempontból is paradigmátikus. Egyrészt, mint egész származási közössége, ő is a vészidőszak megszenvedője volt, s bár ő túlélte, szülei, sok hozzátartozója meghalt. Másrészt, mint holokauszt-túlélő azok közé tartozott, akik minden negatív tapasztalat ellenére itt maradtak, s nem pusztán a külvilág által „zsidóként” azonosított zsidóként élte életét, hanem – nagyon tudatosan – a zsidó hagyomány életben tartójaként. De zsidósága nem szorítható bele a leegyszerűsítő, felületes sémákba. Ő magyar-zsidó volt (így, kötőjellel), aki e lét kettősségét tudatosan vállalta, sőt e kettősség fönntartásában ismerte föl saját szerepét. Ahogy erről egyik interjújában mondta: *„Engem mindig egyetlen intenzitással érdekelt a magyar irodalom és a magyar kultúra, másrészt a zsidó irodalom és a zsidó kultúra. Ezek egymásra hatásának, találkozásának kutatásából születtek az én dolgozataim.”* (12.) Az interjúban ez a kettősség csak mint tudományos érdeklődése szerkezeti jellemzője említettik meg, de többről, mélyebb kettősségről van szó. Nemcsak tudósként, de „magyar-zsidóként” is a kettős kötődés jellemezte azonosulását. Ezért mondhatta önérettel (SUMMA VITAE című életösszegző írásában), hogy Budapestet megtartotta a zsidó tudomány centrumai között, de látni kell, legalább ennyire fontos, hogy ez a megtartott centrum *itt* volt, nem a világ más táján. A megtisztelő és nyilván sok szempontból előnyös invitálásokat ezért hátrította el, mondván, neki itt van feladata.

Szerepfelfogása következtében egyszerre kellett tudósnak lennie (egy önmagában is nagyon széles és összetett területen), s a rabbi pasztorációs szerepét maradéktalanul ellátó közösségmegtartónak. Ismerői tanúsága szerint ezért mondogathatta (némi keserűséggel, de legalábbis önironiával), hogy: *„Világhírű tudós akartam*

lenni, és lett belőlem egy világhírű sadchen.” (31.) Ez a tevékenységstervezet azonban, ha meg is nehezítette dolgát, egyik feladatkeret sem lehetetlenítette el. Tudományos életműve mennyiségileg is igen kiterjedt, s tartalmilag is gazdag és sokrétű. „Általában magyar, német, angol és héber nyelven írt, de publikált franciául és olaszul is.” (32.) „A tudományágak, amelyekkel behatóan foglalkozott: hebraisztika, judaisztika, orientalisztika, nyelvészet, klasszika-filológia, textológia, irodalomtörténet, irodalomtudomány, bibliográfia, néprajz, tárgytörténet, könyvtörténet, kézirat-történet, művészettörténet, ikonográfia, történelem, művelődéstörténet, epigráfia, régészet.” (32.) Ez a fősorolás azonban némileg megtévesztő. Mindegyik területen dolgozott, de ez a fősorolás éppen azt a belső kohéziót, összetartozást nem érzékelteti, ami e sokféleség mögött eleven érdeklődésként ott munkált, s ugyanannak a (kettős) történetnek a különböző dimenzióit hozta létre. S nem érzékelteti azt sem, hogy Scheiber a „puha” tudományoknak egy „kemény” változatát hozta létre – minden területen ott munkált benne a tárgyszerűsége és pontosságára törő filológus. Az, akiről, lekicsinyléssel, egyik rabbitársa azt mondta, „mozaik-kövecskéket csiszolgat”, de akiről Komoróczy Géza joggal jegyzi meg: „Igazán volt: mindez mozaik-kő; de hatalmas mennyiségben és változatosságban! És ami még fontosabb: a kövekből összeáll a mozaik, a teremben volt és a megvalósult műben van koncepció.” (158.) Számára nem volt „kis” adat, csak olyan, amely az összképet gazdagította és/vagy egyedítette, s e kis adatokból enciklopédikus gazdagság berekedett ki. Egyetlen ember számára nehéz is követni érdeklődése minden elágazását, de ami egy ember számára is közvetlenül áttekinthető, az gazdag, sokrétű és plasztikus. Esmélhető. (Magam például éppen kedvelem József Attilára vonatkozó apró filológiai közleményeit, mint a FOLKLÓR ÉS TÁRGYTÖRTÉNET három impozáns kötetében sorakozó tanulmányait.)

Pasztorációs tevékenysége, amely nehéz körülmények közt is közösségmegtartó szerepet töltött be, utólag leginkább beszédeinek gyűjteményéből érzékelhető a kívülálló számára is. Ezekben a hagyományértelmező rabbi bölcsessége, világlátása nyilvánul meg. „Filozófiája” van, ha e szót nem diszciplináris értelemben, hanem egy átgondolt élet elveinek összerendezettségéként fogjuk föl. Beszédeinek, ezekben

a rövid, alkalomhoz igazodó szövegeknek az elemzése két szempontból is gyümölcsöző. Megmutatkozik ugyanis bennük a vallási rend érvényesülése, tárgyi, ceremoniális mechanizmusa stb. Mindaz, amit a hagyomány egy-egy ilyen alkalomra előír. De kielemezhető belőlük az újraértelmező attitűd személyes gondolkodástörténete is, az értelmezést irányító aktuális nézőpont, az érvényesített szempontrendszer. A „magasabbhoz” való viszony. A könyvben erre a gyakorlatra is kapunk példákat. Itt s most talán elegendő, ha egyetlen gondolatát idézzük csak föl – ez, mint cseppben a tenger, sok mindent elárul róla: „Nem lehet mindig gyakorolni az igazságot, mert az emberi élet nem bírja el. De tudni róla, hallgatagon, mint az Istenről: ez az élet értelme.” (137.) Az igazság fölszámolhatatlanságának bizonyossága éppúgy jellemzi tehát, mint az antropológiai realizmus, az ember korlátozott teherbírási tudomásulvétele. De e maxima, amely a két pólus feszültségéből kipattan, az ember jobbik arcára irányítja a figyelmet. Mert ő az az ember volt, aki úgy vélte, az „iskola”, ha betölti hivatását, arra tanít meg, „miként lehet a szellemmel megszépíteni az életet” (136.).

A könyv írásai sokoldalúan mutatják be Scheiber Sándort. Szorosabb értelemben vett életrajz csak a Hidvégi Mátéé, aki a zsidó-keresztény kultúra metszéspontjában élve, a professzor nagy tisztelőként jó ideje gyűjtögeti az adatokat (köztük fotókat is). Anyagából, amelyet személyes emlékei voltaképpen autopsziás ismeretté tesznek, most megrajzolta Scheiber Sándor élet- és pályaképét. Írása rövid, de gazdag, s bár mellőzi a szokásos hivatkozásokat, szavahihető életíró. A részletes, monografikus földolgozást persze nem pótolja, de az érdeklődők számára – kiindulásként – jó összképet ad. Valamiképpen a többi írás is, legalább közvetve, az életrajz körébe (is) vág. Egy-egy összefüggést, dimenziót megvilágítanak. A legrészletesebben (s a legnagyobb terjedelemben) egy kapcsolattörténeti munka. Csapody Miklós Scheibernek a szegedi Bálint Sándorral való paradigmátikus barátságát dokumentálja, gazdagon. A két ember, a katolikus Bálint Sándor és a zsidó Scheiber ugyanis, ahogy utóbbi maga mondta, „Löw Immanuel tiszteletében” találkozott (11.), de kapcsolatuk jóval több lett, mint a szakmai érdeklődés teremtette közösség. Igazi, mély barátság. A két ember – habitus mályszerkezetében – sok szem-

pontból azonos képletet mutat, s amiben különböztek, az a szerencsés komplementaritás jegyeiről árulkodik. (E barátság egyebek közt azért is érdekes, mert föltűnő, hogy Scheibernek, e kötetben is, mennyi nem zsidó tisztelője is volt és van. Pedig Scheiber nem az úgynevezett „dialógus” híve volt, ezt kevesellte.) Schmelzer Hermann Imre a zsidó gimnáziumhoz való viszonyát mutatja be, igen tanulságosan. Elveit is érzékeltetve. Igen érdekes az, amit az 1958-ban érettségizettekhez intézett beszédből idéz. Itt Scheiber az iskolát olyan intézményként jeleníti meg, amely tanítványainak három nagy élményt nyújtott. *„Az első élményetek itt emberi volt jóságról, szeretetről, segítőkészségről. A második élmény szellemi volt az emberi kultúra sokszínűségéről [...] A harmadik élmény zsidó volt vallásunk történeti jelentőségéről az egyetemes művelődés és etika kialakulásában.”* (136.) Ez az élményontológia roppant jellemző, és sokat elárul Scheiberről. Miként az a gesztus is, amely ugyanebből az 1958-as beszédből idézhető: *„Pillantások a múlt és jövő felé irányítom, mert a jelentős fordulónál elhangzott szavak mélyen vésődnek a szívébe, mint a viasztáblákba a betűk.”* (136.) Személyesebb jellegű, de ugyancsak tanítványi megnyilatkozás Katona Ferenc írása is. (Ő egyébként hajdan a szegedi egyetem hallgatója volt, így e kötet „szegedi” szálait erősíti.) Tanúságtétele azért is érdekes, mert Scheiber egyik riválisának, sőt ellenfelének fia, aki tanítványból fiatal barátá vált, s ebből a nézőpontból vallhat mesteréről. Komoróczy Géza és Voigt Vilmos, más-más nézőpontból, a tudóst mutatja be, méri föl. Komoróczy a „zsidó tudomány” terén elért teljesítményt tekinti át, tárgyyszerűen, pontosan, mértéktartóan. Visszaigazolja az eredményeket, de nem mitizálja azokat, hanem mintegy e tudás-terület mai horizontjából teszi őket mérlegre. Voigt, szakmájához híven, a folklórisztika felől közelít az életműhöz, s ez nemcsak hogy nem idegen szempont itt, hanem nagyon is releváns. Az áttekintés informatív, személyes emlékekkel is fűszerezve, csak olyasvalaki képes ezt így elkészíteni, aki olyan kvalitásokkal rendelkezik, mint Voigt Vilmos. S az ő szájából hiteles a megállapítás: *„Magam folklórkutató lettem, azért is idéztem példáimat ebből, a Scheiber számára oly fontos témakörből. Noha nyitvánvaló, hogy úgy 1947–48 után a zsidó tudományosságot igen sok területen korlátozták Magyarországon, és Scheiber ezért fordult*

ilyen (»kevésbé veszélyes«) témák felé. Am ezt nemcsak muszájból tette, már régóta igazán kedvelte, és az összehasonlító filológia meg folklórisztika világszerte elismert tudósa volt.” (150.)

Dávid Katalin, a kiváló művészettörténész Scheiber-méltatása más jellegű. Személyes és lelkes, itt-ott picit már-már mitizáló. Ez jól áll neki, s mélyebb igazsága tagadhatatlan, de a legendaképzés, amelynek némely csirái is megjelennek szövegében, amennyire hasznos, annyira veszélyes is. Szövege persze így, ahogy van, maga is hatástörténeti dokumentum.

A kötet záróírása Schweitzer József, megint más, de nem véletlenül lett ez a kötet záróköve. Schweitzer, maga is nagy tekintélyű rabbi, a „szószéken” mutatja be Scheibert, akit „mesterünként” nevez meg. Joggal írja: *„Scheiber Sándor professzort a zsidó tudományos közvélemény leginkább mint a genizakutatás világszerte ismert művelőjét ismeri. Más tudományágakban is köztudottan kiváló volt, így az irodalomtörténetben, történelemben, néprajzban, a rabbini exegézis különféle területein. Sokrétű tudományos munkássága olykor elfedi előttünk Scheibernek, a gyakorló rabbinak arcélét, hitvallását az egyetemes humánus és a zsidó vallásos tanítás világából. Pedig e tekintetben is nagyon jelentős tevékenysége”* – s a záróírás ezt a „gyakorló rabbit” idézi meg. Érdekesen, mértéktartóan, de sajnos nagyon röviden, inkább csak jelzéseként.

A *Szombat* folyóirat Scheiber-számából (2013. szeptember) tudható, a centenárium alkalmából más tisztelgő kötet is meg fog jelenni. Lehet, hogy az „erősebb” lesz, szerzőkben és terjedelemben gazdagabb, de jelen kötet érdemeit ez semmiképpen nem fogja csökkenteni. A professzor nevét viselő iskola gesztusa nemcsak méltó a névadóhoz, de arra is alkalmas, hogy a tudományok szeletelő specializálódásának korlátain túllépve, az egész embert, művével egyetemben emlékeztetve idézze. S a bemutatásnak ez az „egész” jellege, ez az egységben látatás nagyon fontos. Olyasmiket is érzékelhetővé tesz, amiket a részletkutatások nem képesek megmutatni, aminek érzékeltetéséhez ilyen, egyszerre tárgyyszerű és szubjektív megközelítés szükséges.

Egy nagy hagyomány ereje mutatkozik meg így, közvetve, de konkrét emberi dimenzióban.

Lengyel András

A HOLMI POSTÁJÁBÓL

Áprilisi számunkban Péterfy Sarolt bő válogatást adott közre Áprily Lajos és Jékely Zoltán levelezéséből. 1944. VIII. 30-án Áprily ezt írta: „bojánjánosi idők következnek”. A hozzá csatolt lábjegyzetben ez olvasható: „A Jékely-Áprily-levelezésben több alkalommal előfordul, ez idáig ismeretlen eredetű és jelentésű kifejezés.” Lapzárta után érkezett az alábbi megfejtés Kovács András Ferenctől:

Kedves Sarolt!

Megvan a bojánjános... Ion Boian – akit Gheorghe Moisescunak is híttak, de sok álneve és politikai karrierje meg börtönviselése is vala – hírhedt, kétes, homályos sorsú és végzetű (egyek szerint bihari, mások szerint bánáti, Temesvár melletti születésű) román politikai kalandor vót, de főleg a román nácizmus titkos, tettebeli klasszikusa, a helybéli fasizmus, sőt: jellegében a dákoromán nyilasizmus, vagyis a Nemzeti Legionárius Mozgalom frontembere! A leghűségesebb fanatikus. Horia Simának, a Vasgárda vezérének kebelbarátja, őrzőangyala, mindenese, titkos összekötője az Antonescurezsimmal, ő a megbízható harcos, ahogy Sima is folyton, állandó jelzővel emlegette: „a hűséges Boian”.

1939-ben és 1940 első felében Berlinben, a legionárius mozgalom egyik letéteményeseként tevékenykedett – II. Károly román királynak és rezsimjének megdöntésére készülődven.

1940. szeptember elején a legionáriusok Brasóban (!!) készültek államcsínyre Sima és Boian vezényletével, a Telefonpalotát, a Prefektúrát és az Ügyészséget igyekeztek hatalmuk alá vonni, de aztán mégis kissé bebuktak, habár nem tudható...

Mert a királyi diktatúrát felváltó Antonescurezsim mégis titkos tárgyalásokba bocsátkozott a legionáriusokkal, főleg a vezérükkel, Horia Simával, méghozzá a Ion Boian közvetítésével, oszt ezek elég sikereseknek bizonyultak... (Boian volt mindig a zsolizsóker, különben a németek, az SS megbízható embere és kreációja, hisz voltaképpen a román SA, a paramilitáris gárda rendőrfőnöke. Valamiféle szürke eminenciás ő – a náci „forradalmár”, a kém, a kettős, sőt: bizonyára hármas ügynök, valami egy vasgárdista és egy elvakult partizánharcos között, szóval: kiszolgálója és besúgója és hősi mártírja, vagyis jau román patriótája lehetett, sőt vót ez min-

den elnyomó hatalomnak, uff, ilyet jau magyarban és hungvaristában, majd komonistában is előre, oszt esmég hátra, visszafelé is löhetett, s tán löhet manapság is látni, ámen.)

1940 novemberében Boian már a nemzeti legionárius államban, Románia fővárosának, Bukarestnek vala rendőrfőnöke (Gh. Moisescu álneven), mindez paralellben, paramilitárisan az alig fennálló államrenddel, de félteni nem kell Ion Boiant, mert mindvégig a Legionárius Mozgalom rendtartó erőinek főnöke maradt. Tetemes szerepet játszott a legionárius lázadásban és vérengzésekben, amidőn kb. 66 volt kormánytagot, állami főtisztviselőt, közembert és történészt (pl. Nicolae Iorgát és Virgil Madgearut) nyírtak vala kifele, ahol érték őket az ifjú legionáriusok, hol a jilavai börtönben, hol meg szimplán a magánélet kellős közepiben.

Az ők és a mink bojánjánosunkat a politikai széljárás és az országgló felháborodás mentiben, 1941-ben ugyan (a Vasgárda szétverését követően) Ion Antonescu mégis letartóztatja, temlebbe vetteti, de csudálatosképpen, 1943-ban hertelenében csak sikeredik neki megszöknie, s a Szerb Bánátba bujdosik vala, hol éppen a náci nímötök valának az urak, ott elvala egy kis darabon jól, vagy tán nem is egészen...

Mert visszalopózik az Antonescu-diktatúra Romániájába, s esmég bedutyizzák, mán Nagyenyedre (!!!), de csak picikét, mert 1944. augusztus 23-ának dücső napja után megént szabadul, s egy időre homályba tűnik, de az államsínytevő komonisták újra elkapják a grabancát, s osztán vissza a sittre, megint picikét, persze. (Mások szerint hosszan és életfogytiglan.)

De nem úgy vala, mivelhogy ez a mastanilag is példaértékű hős és patrióta igen titokzatos, de példátlanul jau nemzeti férfiú is vala, s minden rendszerek lelketlen gépezetének használható apa-, sőt: anyaföldi csavarja! Ha mán a román legionáriusokat, a náciakat, a Vasgárdát és Antonescut is kiszolgálta vala, most úgy tesz, az új Securitatének is sikerült vala hamarost kiengednie, és Ion Boian az új hatalom ügynöke is lesz – betéglásodik régi, gárdista harcostársai közé, a Fogarasi-havasokban működő harcos ellenállásba, a volt legionáriusok partizánharcába, azkik igencsak ismerni vélik Boiant, de Rudan fedőnév alatt, s ezért igencsak véglegesen likvidálják vala ötet valahol 1948 és 1952 között, a hegyekben, de azóta is bánják,

mert nem tuggyák, hogy az övek vót-e igazán jau román emberként, avagy éppen a berendezkedett Securitate beépítettje. (Eléggé zavaros, szándékosan összekuszált történet maradt ígven a téveteg poszterítésra, hanem erről az ellenállásról és Boján Jánosról filmet is csináltak nemrég ide- és odahazáilag, a jelenlegi Romániában.)

Ion Boian kb. 37 évet élt, aki ötet viszontag likvidálta volt, az fölöttébb csudálatosképpen még további 25 (huszonöt!) évet bujkált vala az fene havasokban, és szerfölött érdekes módon csak 1976-ban csípték vala fülön, minekutána igen kurta időre rá a Ceaușescu-rezsim, az igazi, a vérbeli nemzetiszocialista diktatúra gyors amnesziása lőn, szinte rögtön kiengedték, s túlélte még Ceaușescut is, és eljövendett az ő ideje, és megírta vala hősileg ellenálló emlékiratait, sőt: még pártot is alapított vala, csak 2006-ban hunyt el, 85 évesen is vérbeli patriótaként, az ágyban. Akkoron mán ő volt a román neolegionárius párt alapító elnöke. (Gavrila Ogora-

nunak hítták, nincs is megfelelő ékezetem rá – oly ékes, olyan éktelen nagy és szent emlékeztű, harcos közembör lehetett, mert vala ő is nemkülönben.)

Ennyit a könyörtelen és szertegyilkolászó túlélésekről.

Ilyenek és ezek a „bojánjánosi idők”, amidőn mán gyönnek és lopakodnak a „bojánjánosok” körülöttünk s a felöklendezett történelemben, a historikus totálamnénziákban, az áporodott eszméknek árján.

...Hogy már-már mindenki, még Ion Boian is, Boján János is kollaterális áldozatnak, vérengző eszkegyénynek és nagyon-nagyon kispályásnak tűnik... Szegény ő, szegény mima-gunk – szegény, gőgös szemetje szomorúságos nációknak.

Csak ennyi bármely bojánjános.
(Megfejtém hát a szörny megfejthetlent.)

Szeretettel:
András

A folyóirat a Nemzeti Kulturális Alap és a MOL támogatásával jelenik meg

Nemzeti Kulturális Alap

Külön köszönet illeti Somssich-Szógyény Bélát:
az ő nagylelkű hozzájárulása nélkül
az év utolsó három száma nem jelenhetne meg.